

PRILOZI ISTORIJI SELJAČKIH NEMIRA U HRVATSKOJ I SLAVONIJI 1778-1848

Slavko Gavrilović

Razdoblje 1778—1848. predstavlja u punom smislu reči zadnju fazu feudalizma u Hrvatskoj i Slavoniji sa Sremom. Ta je faza karakteristična po postepenom probijanju elemenata kapitalističke privrede u kmetsko-feudalne okvire društva, bilo da se to nastojalo ostvariti manje-više smelim reformama od strane bečkog dvora (1765—92) bilo spontanim, iako usporenijim razvojem čak i uprkos reakcionarnim merama vlade od početka 90-tih godina XVIII st. do revolucije 1848. Skoro tri decenije, uz male prekide, Habsburška monarhija je bila u ratu najpre s Turskom (1788—91) a zatim s Francuskom (1792—1815), što je moralo imati teških posledica na privredne i društvene prilike u našim zemljama unutar Monarhije. Financijska kriza koja je 1811. dovela do državnog bankrota nije ni u kasnijim godinama potpuno otklonjena, a politička reakcija i policijski sistem još su više doprinosili nezadovoljstvu skoro svih slojeva društva, a prvenstveno onih socijalno ugnjetenih.

Zbog opštih prilika u Monarhiji, a posebno zbog svoje ekonomske i političke zaostalosti i potlačenosti, Hrvatska i Slavonija u ovom periodu bile su poprištem nemira i buna, naročito od početka XIX stoleća (Daljska 1806, Ticanova 1807, nemiri u Slavoniji 1807—1809—1815, buna u Moslavini 1815—16, Grgureva buna 1826, Krašička buna 1831, Kutinski nemiri 1837. i Golešov pokret 1845—48, te bezbroj manjih klasno-socijalnih sukoba koje je teško sve registrovati s obzirom na očuvanost arhivskih i drugih izvora). Proučavanje ovih nemira i pokreta na hrvatsko-slavonskom selu predstavlja još uvek jedan od važnih zadataka naše historiografije, čemu je posvećen i ovaj rad u kojem ćemo razmotriti otpor prema vojnoj službi i prema translokaciji, te borbu za reviziju urbara i pokrete za osvajanjem šuma i oslobađanjem od kmetstva — kao uvodne događaje naše Četrdesetosme.

OTPOR PREMA VOJNOJ SLUŽBI 1778—1823.

U feudalnoj Hrvatskoj i Slavoniji vojna služba većim delom teretila je Vojnu krajinu (Granicu), ali od nje nisu bile oslobođene ni županije i slobodni kraljevski gradovi. Regimente regularne vojske popunjavane su povremenom regrutacijom na teritoriju županija, koje su i inače bile obavezne na izdržavanje i ukonačenje tih vojnih jedinica, naročito u Slavoniji i Sremu. Izdaci

za vojsku predstavljali su teret za županijske kase a još više za njihovo stanovništvo koje je pored vojnog poreza (kontribucije) i ratnih doprinosa podlegalo regrutaciji. Pa iako broj regruta koji su traženi od županija nije skoro nikad bio naročito velik, ipak je prikupljanje istih uvek bilo skopčano s teškoćama, nezadovoljstvom, bežanjem i incidentima, a ponekad i ozbiljnim nemirima, jer je svako nastojao da izbegne višegodišnju, često i doživotnu vojnu službu bez ikakvih izgleda na napredovanje i otpust iz nje. U želji da zaštite svoje podanike kao porezne obveznike, županije su za regrute vrbovale siročinju, te skitnice i zločince ili su omogućavale bogatijim seljacima i građanima da se od vojne službe otkupe odnosno da umesto sebe i svojih sinova privedu najmljene, kupljene regrute. Pošto su se silom zavrbovani ili kupljeni regruti brzo zasićivali vojne službe, dezertirali su u velikom broju čak i kad su bili vrlo udaljeni od domovine, a to je županijama nametalo dužnost da stalno vrše potere za njima odnosno da stalno šalju za njih zamenu, uvek uz najveće teškoće i otpor stanovništva.

U kritičnim trenucima podizana je plemićka insurekcija ili banderija, a u najpresudnijim, kao 1809, pored plemićke još i opštenarodna tzv. masalna insurekcija (»masal«, Landsturm, Landwehr), koje su raspuštane po prestanku najveće opasnosti. Dok je plemstvo ovaj oblik vojne službe primalo manje-više mirno, narod mu je prilazio s velikom rezervom, bojeći se da iz insurekcione vojske ne bude preveden u regularnu.

I

U poslednjim godinama vlade Marije Terezije, 1778—79, došlo je do ponovnog zaoštavanja odnosa s Pruskom. U pitanju je bila Bavarska u koju je Josip II posle smrti njenog vladara uputio austrijske trupe. Fridrich II ustao je protiv priključenja Bavarske Austriji, pa je posle dužih pregovora i on poslao vojsku u Bavarsku. Ipak do bitke nije došlo, jer su obe strane posredstvom Rusije i Francuske sklopile mir sredinom maja 1779, uz izvesne manje ispravke granice u korist Monarhije.¹

Pogoršanje odnosa s Pruskom imalo je za posledicu povećanje austrijskih vojnih efektivna putem regrutacije koja nije mimošla Hrvatsku i Slavoniju. No, dok je prikupljanje regruta u Slavoniji sa Sremom proteklo bez većih teškoća, u Hrvatskoj se one nisu dale izbeći, pa je došlo do opšteg otpora regrutaciji, a mestimično i do ozbiljnih nemira.

Zapravo, 1777—79. radilo se o naknadnoj regrutaciji zaostalih regruta još od 1771, a po visokim normama koje su vojne vlasti propisale za prijem u regrute. Već u jesen 1777. županije su morale da razmotre ovo pitanje, pa je Zagrebačka županija na svojoj oktobarskoj skupštini iste godine zadužila ko-

---

¹ Hugo Hantsch, Die Geschichte Österreichs 1648—1918. Band II, Graz—Wien—Köln 1953, 218—220.

tarske sudije da u toku zime prikupe zaostatak regruta, jer se treba bojati da će se oni s proljeća razbežati i onemogućiti regrutaciju.² Sudije, međutim, nisu učinile mnogo, pa je županija na skupštini od marta 1778, a po naredbi Hrvatskoga kraljevskog veća da se regruti moraju prikupiti do 12. aprila, ponovo morala da se pozabavi ovim pitanjem. Odlučeno je da podžupan određeni broj regruta razreže na pojedina vlastelinstva i obaveže kotarske sudije da ih pohvataju do datog roka. Županijska skupština skreće tom prilikom pažnju Kraljevskom veću da bi ona već bila udovoljila ovoj obavezi da vojne vlasti nisu postavile previsok kriterij za primanje regruta: od privedenih 30 i više mladića jedva su 3—4 proglašena za sposobne i regrutovana. Mnogi koje županija smatra kao sposobne za vojnu službu proglašeni su za nesposobne od vojnih komisija, dok su drugi pobjegli u Slavoniju i Ugarsku. Zato joj nije preostalo drugo nego da preduzme više hajki za hvatanje mladića koji su se još zadržavali kod kuće, ali su oni pružali otpor, pa su već tri seoska suca (kneza) izgubila život.³

Do najjačeg otpora regrutaciji došlo je u Pokuplju, naročito u kotaru Steničnjak koji je bio pred inkorporacijom u Vojnu krajinu. Sudija Berković aprila t. g. izvestio je da je regrute ovde nemoguće prikupiti »bez očite opasnosti po život«. Steničnjaci su podbunili i svoje susede, naročito u Rečici, pa je došlo do oružanog napada seljaka na sprovodnike regruta. Ni kasniji Berkovićevi pokušaji hvatanja regruta nisu urodili plodom, a ni odlazak podžupana među seljake tog kotara nije doneo pozitivne rezultate, jer su seljaci tvrdili da su opterećeni vojnom službom (stražama) na granici prema Turskoj te neće da prime dvostruko opterećenje u vidu tih straža i davanja regruta. Bojeći se da stanovništvo ne emigrira u Tursku, županija nije smela da preduzme oštrije mere pa, po svemu sudeći, nikako nije ni uspela da izvrši regrutaciju 14 mladića u tom kotaru.⁴

Sve do jeseni 1778. Zagrebačka županija nije uspela da prikupi svoju kvotu regruta. U avgustu još uvek je trebalo regrutovati 158 mladića, pa je županijska skupština raspravljala o načinu kako da stvar okonča. Morala je da konstatuje da je deo mladića pobjegao čak u Srem i Banat, da se drugi spremaju da se skriju u šumovitu Severinsku županiju, dok će treći da pružaju otpor ili da se sami ranjavaju i onesposobljavaju za vojsku. Zato je odlučila da zamoli sve magistrate, županije i vojne vlasti da pohvataju mnogobrojne mladiće koji lutaju po njihovim teritorijama i upute ih u Zagreb. Preko Kraljevskog veća je insistirala da dvor naredi regrutnim komisijama da manje vode računa o visini i drugim izuzetnim kvalitetima regruta, a više o tom da li su dotični sposobni za oružje. Inače je županijska skupština smatrala da sve skitnice (vagabunde), a naročito one za čije se mesto rođenja ne zna, treba

² Državni arhiv u Zagrebu (DAZ), Zagrebačka županija. Prot. congreg., oktobarska skupština 1777.

³ Isto, mart 1778, s. 13—15.

⁴ Slavko Gavrilović, Prilozi istoriji seljačkih nemira u Pokuplju od kraja XVII do kraja XVIII stoleća. HZ XVI, 1963, 120.

pohvatati i poslati u vojsku u kojoj bi proveli celo vreme rata.⁵ Na molbu županije, carica je odobrila da na pregledu regruta pored vojnih lica budu prisutni i županijski predstavnici, kako bi se pitanje njihove sposobnosti za vojsku moglo rešavati na obostrano zadovoljstvo.⁶ Posle toga, izgleda, stvar sa regrutacijom u toj županiji krenula je na bolje, mada ni sad bez znatnih poteškoća.

Sa mnogo nepravilnosti regrutacija je vršena i u Varaždinskoj županiji koja se sredinom aprila 1778. žalila na strogi kriterij regrutne komisije, pred kojom od sedam mladića jedva jedan bude proglašen sposobnim za vojnika. Pošto zbog toga vlastelinstva nisu voljna da vrše pritisak na seljake, županija je primorana da stalno pretražuje seljačke kuće radi hvatanja mladića koje uz znatne troškove sprovodi do Zagreba, a komisija ih ne prima. Jedan deo mladića ugroženih regrutacijom seče prste ili si izbija zube u cilju onesposobljavanja za vojsku, a drugi se razbežavaju po šumama i planinama, što je od velike štete za seosku ekonomiju.⁷ Potkraj aprila, ista županija je ponovo izvestila Kraljevsko veće da je glavni uzrok neispunjenja njene obaveze u pogledu regruta kruto držanje previsokih normi od strane regrutne komisije. Uzalud ona vrši pritisak na vlastelinstva koja izjavljuju da su poslala mladiće pred komisiju a nije njihova krivica što ih komisija ne prima. Zato je županija preko Veća molila kraljicu da se regrutacija obustavi bar dotle dok se narod, uznemiren zbog hvatanja mladića, ne povрати iz šuma i planina i ponovo ne prihvati svoje ekonomije.⁸ Mesec dana kasnije, 25. V, županija je na zahtev za odašiljanjem regruta odgovorila da je malo sposobnih mladića određene visine i da se oni suprotstavljaju onima koji nastoje da ih uhvate, kojom prilikom su neke ranili i ubili.⁹

Do početka septembra stanje u pogledu regrutacije u Varaždinskoj županiji nije se bitno izmenilo. Županija je izveštavala Kraljevsko veće da su se sposobni i zdravi mladići razbežali, a preostali su nižeg rasta nego što regrutna komisija traži: čovek viši od pet stopa teško se u ovom kraju nalazi. Narodu bi trebalo objasniti da će regruti biti zadržani samo dok traje rat, a ne ceo život, kao što se posvuda govori. Vojna komisija ne bi trebalo da odbija primanje skitnica i kriminalaca koje županija može regrutovati, a što bi i za javnu sigurnost bilo bolje nego vrbovanje mirnih i zemljoradnji tako potrebnih seljaka. Pošto je sprovođenje regruta do Zagreba skopčano s teškoćama i troškovima, županija je molila da se regrutna komisija stvori i u Varaždinu, kamo bi bili upućivani njeni podanici.¹⁰ Nije jasno da li su ovi predlozi bili usvojeni, ali da se od tada prikupljanje regruta vršilo uspešnije, svedoči činjenica da je potkraj decembra od 110 dužnih regruta ostalo neregrutovano samo njih šesnaest.¹¹

---

⁵ DAZ, Zagrebačka žup. Prot. congreg., avgust 1778, s. 93—96.

⁶ Isto, septembar 1778, s. 130—132.

⁷ Isto, Hrvatsko kraljevsko vijeće, D-161/1778.

⁸ Isto, D-126/1778

⁹ Isto, D-171/1778

¹⁰ Isto, D-280/1778

¹¹ Isto, D-440/1778

Severinska županija sa Karlovcem bila je obavezna da regrutuje 100 mladića, a do početka novembra prikupila ih je 80 i predala vojnim vlastima koje su ih držale u zatvoru, čekajući da i preostali budu dovedeni, pa tek tada da ih sve zajedno upute u Zagreb. No, uslovi u zatvoru su bili tako rđavi da su regruti došli do očajanja, probili zid i vrata u nameri da pobegnu, ali su primećeni i od straže pohvatani.¹² Mesec dana kasnije, županija je izvestila da je od 70 regruta mogao biti primljen samo 41, jer su svi ostali bili onesposobljeni za vojnu službu zbog nepodnošljivih uslova koje su imali u zatvoru.¹³ U daljem toku događaja županija se trudila da ispuni svoju obavezu u broju regruta, pa je postepeno, uz nešto poboljšane uslove regrutacije, uspjela da to i postigne.

Otpor naroda regrutaciji bio je vrlo jak u Križevačkoj županiji, naročito u Moslavini. Na dan 6. juna veliki župan ove županije, grof Lad. Erdedi, izveštio je Kraljevsko veće kako su jedni regruti napustili domove i razbežali se u razne krajeve, drugi se skupili u čete i nastanili po šumama, a treći obrađuju svoje zemljište, ali postavljaju naoružane straže da bi se oduprli poterama. Vlastelinstva nemaju snage da slome ovaj otpor svojih podanika koji su spremni da se odupru, pa i da pobiju one koji bi pokušali da regrute hvataju.¹⁴ Nedelju dana kasnije, žrtve navedenog besa bila su četiri šumara moslavačkog vlastelinstva, koji su upućeni u Voloder da uhvate regruta Antuna Juratovića. U povratku seljaci iz Volodera i Krivajaca napali su šumare pištoljima, puškama, koljem i šekirama, teško ih pretukli, a regruta oslobodili. Na to je kotarski sudija Sladović, sa istim ili drugim šumarima, uhvatio drugog mladića iz iste porodice, ali je i on bio napadnut od naoružanih seljaka i njihovih žena, šumari razoružani, a mladić oslobođen. Za čudo, županija je o svemu ovom izveštila Kraljevsko veće tek 24. avgusta, tražeći da ono preduzme energične mere protiv seljaka, jer ako ovo »nasilje i rebelija« ostanu nekažnjeni, prilikom sledećeg hvatanja regruta treba očekivati pravi ustanak. Pošto smelost i upornost ovih seljaka raste iz dana u dan — zaključuje županija — oni se mogu slomiti samo upotrebom jačih snaga nego što ih imaju vlastelinstvo i županija.¹⁵

Izgleda da Kraljevsko veće nije pribeglo primeni krajnjih mera, pa se županija potkraj novembra tužila da još uvek nije pohvatala moslavačke seljake koji su sprečili regrutaciju u svojim selima. Pošto su isti odbili da se jave sudu, sedrija ih je osudila u odsutnosti, ali je to bilo bez efekta, pa je »drskost« seljaka bila u porastu i širila se i na druge podanike ove županije, naročito na biskupske u Dobroju. Ne pokaže li se »potreban primer« (strogost) prema nepokornima, teško će se, po mišljenju županije, i za duže vreme moći obaviti regrutacija.¹⁶ Najbolji dokaz za to županija je mesec dana kasnije na-

¹² Isto, D-377/1778

¹³ Isto, D-381/1778

¹⁴ Isto, D-225/1778

¹⁵ Isto, D-348/1778

¹⁶ Isto, D-387/1778

lazila u činjenici da je od proleća do 20. XII od dužnih 130 uspela da uhvati i regrutuje samo 53 mladića,¹⁷ dakle, znatno manje od svih ostalih županija u Hrvatskoj.¹⁸

Tako je ostalo sve do momenta kad je zbog sređivanja spoljno-političke situacije regrutacija postala nepotrebna, a narod se vratio mirnom životu i radu.

II

Drugi, značajniji talas nemira izazvanih vojnom obavezom i vojnim teretima zapljusnuo je pojedine hrvatske i slavonske županije 1809. kad je Napoleon neposredno ugrozio ugarsko-hrvatske zemlje. Iako poražena 1805, Austrija se pripremala za novi rat protiv Napoleona, zbog čega je dvoru bila potrebna veća podrška Ugarske i Hrvatske, čije je plemstvo u odbrani Monarhije videlo i sopstveni spas. Zato je Franjo I uspeo da 1807. i 1808. od požunskog sabora izdejstvuje ne samo desetine hiljada regruta, nego i njegov pristanak na dizanje plemićke i opštenarodne insurekcije (»narodnog ustanka« — »masala«).¹⁹ God. 1809. uža Austrija bila je u znaku patriotskog poleta, što se ne bi moglo reći za Ugarsku²⁰ čije je plemstvo, doduše, pristalo na ratne doprinose, regrutaciju i insurekciju, ali je stalno bilo u strahu od seljačkog ustanka, pa je u trenutku odlaska na bojište svoje porodice sklanjalo u gradove — što dalje od sopstvenih kmetova.²¹ U mnogo čemu slično je bilo i u Hrvatskoj i Slavoniji, u kojima je došlo i do mnogih nemira, dosad našoj nauci nepoznatih.

Te godine pažnja hrvatskog plemstva bila je okrenuta prema maršalu Marmontu koji je imao nameru da preko Hrvatske proдре u Ugarsku i pomogne Napoleona u njegovom nadiranju ka Beču.²² Pošto je ban Ignjat Gyulay otišao na bojište, 5. III 1809. biskup Maksimilijan Vrhovac imenovan je banskim namesnikom, na kom položaju je razvio vrlo veliku aktivnost radi odbrane Hrvatske.²³ Jedna od prvih mera bila je odluka da županije do 15. marta moraju

¹⁷ Isto, D-395/1778

¹⁸ Otpora Moslavčana prema regrutaciji bilo je i kasnije. God. 1805. car je naredio mobilizaciju 12.000 regruta, ali je zbog potreba poljoprivrede odustao da ih sve pokupi iste godine pa je ostatak pozvao 1807. Križevačka županija trebalo je te godine da regrutuje 45 mladića, pretežno u Moslavini. No, kako je moslavačka omladina preko leta zbog savske plovidbe (navigationis Savanae) bila odsutna iz svojih sela, županija je molila da se mobilizacija odloži do zime kad će regrute najlakše moći pohvatati. Županija je računala na pomoć konjice Hohenzollernove regimente koja se tamo očekivala na početku oktobra (isto, Križevačka županija, acta congregationalia, 43, 44, 245, 491 iz 1807) ali je ipak hvatanje regruta izvršila upotrebom sopstvenih snoga (domaći brahij), bez troškova »a ipak efikasno« (Slavko Gavrilović, Pokret moslovačkih seljaka 1815.—16. godine, I G. 1956/2, 11).

¹⁹ Viktor Bibl, Der Zerfall Österreichs. Kaiser Franz und sein Erbe. Wien... München 1922, 165, 167, 170; Tade Smičiklas, Poviest hrvatska II, 1879, 408—409.

²⁰ Bibl, n. d., 172, 177.

²¹ Magyarország története 1790—1849. (Kolektiv autora pod redakcijom Mérei Gyule i Spira György-a.) Budapest 1961, 96, 98.

²² Smičiklas, n. d., 410.

²³ Dr Velimir Deželić, Maksimilijan Vrhovac (1752—1827), Zagreb 1904, 147

izvršiti smotru ljudstva koje dolazi u obzir za insurekciju.²⁴ Ta je odluka potvrđena i proširena na regnikolarnoj konferenciji 4. aprila kad je rešeno da se 30. istog meseca otpočne sa mobilizacijom 17.213 ljudi iz redova plemstva, banderijalaca i ostalih podanika (puka), i to:²⁵

Županija	Konjanika		Pešaka		Iz puka
	Plemića	Banderijalaca	Plemića	Banderijalaca	
Sremska	183	—	31	—	1668
Požeška	213	—	20	—	1180
Virovitička	229	—	50	—	2087
Varaždinska	129	—	203	—	1657
Križevačka	61	643	350	1631	753
Zagrebačka	280	—	740	—	2655
Primorje	—	—	—	—	3450
Svega:	1095	643	1394	1631	12450

Prema tome, županije bez Primorja morale su dići 10.000 narodnih (pučkih) insurekcionista, što nije bio nimalo lak zadatak s obzirom na neraspoloženje naroda prema vojnoj službi i postojećem socijalno-ekonomskom stanju. Da bi podigao raspoloženje za rat, Vrhovac se, u svojstvu banskog namesnika, pobrinuo za agitaciju protiv Napoleona, čemu su služili narodna pesma »Domovini na poštenje vila piva sve hotenje« i njegov proglas na narodnom jeziku,²⁶ koje su sveštenici sa oltara i kotarske sudije po opštinama saopštavali narodu. Pored toga, sudije su objavile i sledeće obećanje i podsticaj narodu:

»Svi oni, koji iz puka na branyenye Domovine oruxje budu primili, na megye Kralyestva budu ishli za ove protiv Nepria(te)lyu braniti, i kako berxje ove od Nepriatelya sigurne postanu, svi doma razpustese;

Oruxje, Opravu, hranu, i plachu kako berxje sluxiti pocsmu, iz Cesarsko Kraljevske Casse dobili budu;

Tako od dneva svojega u Insurrectiu zapisanya, ako sluxbu svoju virno ucsine, od glavnine, to jest od glavne Datie, cilo xivlyene svoje prosti budu.«²⁷

U isto vreme objavljena je i »Uredba« po kojoj su se insurgenti morali vladati.²⁸ Županije su morale da insurgente popišu, snabdiju odećom i izvrše

²⁴ DAZ, Acta banalia 50/1809.

²⁵ Isto, Virovitička žup. 385/1809; Deželić, n. d., 158—159.

²⁶ Poblize Deželić, n. d., 150—157.

²⁷ DAZ, Virovitička žup. 385/1809.

²⁸ »Uredba« u celini glasi:

1. Szvaki insurgent, kakoe pravom Kralyom svojemu i svojoj domovini obvezan, onako i u szvemu poszluan bitti mora: oni dakle koi proti czaru, illi czarsztvu kakve bune, illi puncte uzrok, illiti iatak bude, illi snaiucsi taki dogagyai, onomu, komusze dostoji, ne objavi, takvo dello smertyom svojom platiti bude;

2. Koji u voiski bunu sciniti, illiti takvog strashnog dogagyaja dionik biti usudiose bude, onai po strahoti dogagyaja, a navlastito prednyaczi, koi tome pocsetak budu, hochese smerchom kastigovati;

3. Koi svome stariemu, illi officiru, illiti drugim poglavarim nepokoranse ukaxe, sprama nyima takogyer nedostoino pohodi, illi na nyi oruxe digne, strashnu y veliku kashtigu primiti, illiti po strahoti, y priliki dogagyaja, na smert odsuditise budu;

smotru, pa onda da ih upute u glavne sabirne punktove (Zagreb, Varaždin, Viroviticu). Po dolasku u te punktove insurgenti su morali položiti zakletvu,²⁹ a zatim primiti oružje i izmarširati do mesta određenog za njihovu jedinicu. Bilo je predviđeno da se to izvrši u tri ešalona sa podjednakim brojem ljudi (3333 odnosno 3334), i to tako da u prvom budu svi insurgenti Zagrebačke županije (2655 ljudi) i deo Virovitičke (422) i Požeške (257), u drugom — svi insurgenti Varaždinske županije (1657), Križevačke (753) i drugi deo Požeške (923), a u trećem — svi insurgenti iz Sremske županije (1668) i veći deo iz Virovitičke (1665 ljudi).³⁰

Kad se u maju saznalo da Francuzi nastupaju prema Beču, te da i Ugarska i Hrvatska mogu biti ratnim poprištem, Vrhovac je odmah izradio uputstva za županije kako da postupaju u datoj situaciji, kako će stvoriti stalne odbore sigurnosti, organizovati straže, paziti na izbeglice iz Austrije a napose iz Beča, kako će postupati s kasama, oružjem, arhivama itd.³¹ Odborima sigurnosti, koje je trebalo stvoriti od županijskih činovnika i bogatijih sugrađana (bene possessionatis individuis), posebno je stavljeno u dužnost da paze na neprijateljske emisare koji mogu unositi letke u Kraljevinu i po njoj širiti »štetna načela« radi narušavanja reda i poretka. U slučaju prodora Francuza u pojedine županije, trebalo je postupati po tajnoj direktivi datoj podžupanima.³² Pošto je u nekim županijama tokom proleća već došlo do ozbiljnih nemira, odlučeno je da se za očuvanje unutarnje bezbednosti naoružaju i stave u službu županijâ svi plemići bez obzira na manje fizičke nedostatke pojedinaca. Posle odlaska plemstva u banderijalnu vojsku, takvih plemića je preostalo vrlo malo, naro-

4. Koi na straxu, budi ruku digne, illi na nye pred nepriatelyom udari, takogyer smert podneti mora;

5. Pred nepriatelyem ostavivshi straxu izgubiche xivot, illi koi straxanin zaspava, prilicsnu kashtigu primiti bude;

6. Koise uszudi na straxu pijan dochi, ili nyu bez pravoga uzroka ostavi, arest gvozdye, y strashniu joshter kashtigu terpeti bude;

7. Ako jedna dioba voinicska, illiti battalion zvana skupshatina, illi jedna compagnia pred nepriatelyom sebe strashivu ukaxe, y svoju duxnost zaboravechi legya okrene officiri infam, illi bezcsesno cassirani, illi po strahoti dogagyaja, y smert podneti budu, koja smert takogyer svakoga prosta soldata doticzatise hoche, koju kashtigu y svi oni koi od boja nepriatelyskoga sebe uklanyaju podneti imadu;

8. Koi u vrieme boja robiti, illi voinicske stvari krasti usuditise budu, xivot izgubiti hoche;

9. Palikuche, pustaije, kradlyivczi, takogyer i oni, koi czarske drumove obsednu, y na putu, koga nagyu, robe, illi gazdu svoga, illi drugoga podainika, te, ako prilika dogagyaja sobom donese, y smertyom pedepsatise budu, Majdan pako s oruxiem izmegyu sebe, y svagyanye, illi boi, y ostala ovima prilicsna po priliki, illi teshkochi dogagyaja buduše kashtigovati;

10. U manyoi kragyi, illi ucsinyenoi shteti, osim ove namirivanya, arest, y gvozgye upotrebichese, velika pako kragya, y shteta po praviczki kralyestva suditise hoche,

11. Strasna psovka proti Bogu, zakonu, y czarevini, suditi, y kashtigovatise bude (isto, Sremska žup. 225/1810, ad N 23. Perman. deput.)

²⁹ Ibid.

³⁰ Isto, Virovitička žup. 395/1809.

³¹ Deželić, n. d., 164—165.

³² DAZ, Sremska žup. 225/1810. Prilog N. 1.

čito u trima slavonskim županijama. U najboljem položaju bila je Zagrebačka županija, jer je mogla računati, pored ostalih, sa 100 plemenitaša iz Turopolja, koje je tamošnji župan (komeš) obećao da naoruža i stavi na raspolaganje županijskom odboru sigurnosti.³³

III

Otpor insurekciji dolazio je sa strane libertina odnosno banderijalaca i ukmećenog seljaštva. Pošto su libertini već i pre dizanja masalne insurekcije u znatnom broju bili pod oružjem, njihove porodice počele su da odbijaju da snose javne terete, u prvom redu podvoz za vojsku i županijske službenike kao i prevoz hrane i opreme u državne magazine. Ova pojava bila je najizrazitija u Pokuplju čiji su se libertini iz Pokupskog, Topolovca, Bresta i Dušice kategorički izjasnili protiv opsluživanja državnog magazina u Sisku. U prvi mah, marta 1809, Zagrebačka županija je ove terete ograničila samo na one kuće iz kojih niko nije mobilisan pod oružje, ali je kasnije, u julu, smatrala da u tako izuzetno teškom vremenu svi libertini-banderijalci treba da snose javne terete kao i feudalni podložnici, jer bi inače ovi poslednji bili preopterećeni i ne bi mogli udovoljiti ostalim neizbežnim obavezama.³⁴ Izgleda da su se libertini dali nagovoriti na poslušnost, pa kasnije osim pojedinačnih slučajeva dezeriranja iz vojnih jedinica ne nailazimo na neki njihov otpor vredan pažnje.

Što se tiče otpora ukmećenog seljaštva, on je bio trajniji, a manifestovao se u manjoj ili većoj meri na celom hrvatsko-slavonskom području. Taj otpor biće predmetom našeg daljeg izlaganja.³⁵

* * *

Do prvih nemira zbog insurekcije došlo je u Zagrebačkoj županiji tokom marta 1809. Seljaci u Prekokuplju (Processus Trans-Colapianum) usprotivili su se popisu za pučku (masalnu) insurekciju, a njihov otpor se počeo širiti tako brzo (rapidiori cursu), da je podžupan lično, u pratnji kotarskog sudije, Lad. Spišića i kanonika Vicelinija, morao da pođe u ta sela i energično ih pozove na vernost i dužnu pokornost prema vladaru. Podžupanove opomene i Vicelinijevo nagovaranje urodili su plodom, pa su se seljaci primirili i pokorili. No, u isto vreme do »skandaloznog otpora« insurekciji došlo je na vlastelinstvima

³³ Isto, Acta banalia 814/1809; Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, sednica odbora sigurnosti od 22. VI, pragaf 6.

³⁴ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, sednica od 24. III, par. 243; sednica od 27. VII, par. 48 i 91. — Iz redova libertina-banderijalaca mali broj je ostao kod kuća, a većina ih je mobilisana u insurekciju. U kotaru Koprivnica ostalo ih je samo 46, uključiv defektne i one koji su bili jedine muške glave u porodicama. Selo Ljubešćica trebalo je da pošalje 70 libertina u insurekciju, ali je poslalo samo 64, od kojih su 7 vraćeni kao nesposobni, pa se kotarski sudija pitao kako da selo ispuni obavezu, a da ne bude sasvim ruinirana njegova privreda. (Isto, Križevačka žup. Permanentna deputacija (PD), 120, 224 iz 1809.

³⁵ Ovim se, naravno, ne iscrpljuju svi problemi insurekcije 1809, koja zaslužuje posebnu, monografsku obradu kao i celokupno razdoblje istorije Hrvatske i Slavonije 1790—1825.

Bosiljevu i Novigradu na čelu s Petrom Kolićem, Vitom Umoglačem, Tomom Vrbanićem i šestoricom drugih vođa. Iz županijskog protokola ne vidi se pobliže u čemu se taj otpor sastojao, ali znamo da je ista deputacija na čelu s podžupanom odmah pohitala na pomenuta vlastelinstva i smirila stanje, na čemu joj je županijska skupština 24. aprila odala posebno priznanje. Da taj otpor ne bi ostao nekažnjen i da seljaci ne bi pokušali još teže »ekscese«, skupština je ovlasila podžupana da dotičnim opštinama ne samo saopšti da će vođe kao »nepokorne sinove domovine« kazniti doživotnom vojnom službom u regularnoj vojsci, nego da to odmah i sprovede u delo. No, ako se opštine usprotive da se iz svake kuće uhvati po jedan čovek i dovede u Zagreb, ali izjave da će se pokoriti insurekciji, podžupan će im oprostiti predviđene kazne, kao i obratno, ako uvidi da su opštine i dalje nepokorne odnosno ako i same žele da se oslobode izazivača nemira u svojoj sredini, podžupan treba da ih u što većem broju pohvata i kao regrute pod sigurnom stražom uputi u Zagreb.³⁶

Ista skupština od 24. marta obavestena je da je do nemira došlo i u prekovarskom (Trans-Savano) kotaru, u sućijama Novo Čiče, Cerje, Vukojevac, Kravarsko, Peščenica, Lekenik, Trebarjevo, Martinska Ves, a naročito u Sisku, gde su svi feudalni podložnici odbili da pođu u insurekciju (omnes insurgere renuant), navodeći kao razlog preopterećenje rabotom i povećanje novčanog cenza od strane njihovih vlastelina. Tim povodom regnikolarne konferencija naredila je županiji da odmah sprovede istragu i postara se da se dotičnim podanicima dade puna odšteta, a vlasteline i njihovo činovništvo da najstrožije opomene da se striktno drže urbara kako bi se otklonili uzroci otpora seljaka. Nepokornim sudćijama treba dopustiti da javnoj vlasti podnesu svoje tužbe, ali uz uslov da se odmah prihvate oružja (insurekcije) za odbranu domovine, jer ako u ovim presudnim časovima ne pokažu vernost prema vladaru, biće svim mogućim najoštrijim merama pokoreni i kažnjeni.³⁷

Županijska skupština se odlučila da isti otpor uguši u korenu, pa je u novu misiju uputila podžupana, opata Vicelinija i kotarske sudije, s tim da najpre pođu u Sisak, a zatim u druga naselja u kojima je zapažen otpor u vreme popisa za insurekciju, te da lepim načinom utiču na narod da ispuni svoje obaveze prema domovini, obećavajući mu da će naći sigurnog leka za njegove urbarijalne tužbe, a ako to ne pomogne, onda da mu zaprete oštrim kaznama i da se potrudu da otkriju vođe otpora i utvrde ko je pokrenuo nedopušteno skupljanje novca i u koju svrhu.³⁸ Nije nam pobliže poznato kako je deputacija, određena od županijske skupštine, obavila povereni joj zadatak, ali da je stvar vrlo ozbiljno shvaćena vidi se iz pisma bana Gylaya, upućenog velikom županu Zagrebačke županije 28. maja, u kojem on izražava svoje iznenađenje zbog odbijanja pomenutih seljaka da dele »patriotski primer« sa drugim sugrađanima. Ban smatra da se ne može dopustiti da lični interesi pojedinih vlastelina, koji povećavaju eksploataciju svojih podložnika, izazovu kod njih ogorčenje, te da oni pod vidom neudovoljene pravice odbiju da brane

³⁶ DAZ, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, sednica od 24. III, par. 133.

³⁷ Ibidem; Sremska žup. 225/1810, ad N. 13 PD: Zapisnik regnikolarne konferencije.

³⁸ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, sednica od 24. III, par. 132, 133.

državu u tako kritičnim vremenima. Zato treba podanike zadovoljiti u duhu pravičnosti, a od vlastelinstava zahtevati dosledno poštivanje urbara. Da bi se to i ostvarilo, ban moli velikog župana da lično dođe u svoju županiju, da naredi istragu, a seljacima da u njegovo, bansko ime izjavi: ako se ni posle dosuđivanja pune im pravice ne prihvate oružja radi odbrane domovine, da će on po sili svoje vlasti narediti da se takvi »pokvareni i zli« sinovi otadžbine sa svom strogošću nateraju na dužnu podaničku pokornost.³⁹ Potkraj juna slično je trebalo postupiti i prema insurekcionistima u Zagorju koji se nisu odazvali pozivu u rat.⁴⁰

Do uslovljavanja učešća u insurekciji olakšanjem urbarijalnih tereta došlo je i u Moslavini. Iz jedne nedatirane predstavke Moslavačkog vlastelinstva dvoru vidi se da je »većina žiteljah vlastelinstva izjavila... da nečeju insurgirati, osim ako njihove kuće ne budu proste od rabote«. Ali, ko će tada obrađivati vlastelinske njive i vinograde, ko će obaviti žetvu — pitalo je vlastelinstvo i tvrdilo da će sve propasti i nastati u zemlji glad.⁴¹

Sve do potkraj juna sudija koprivničkog kotara nije uspeo da prikupi 12 od popisanih 129 insurgenata, pa je bio u dilemi da li da mobilize i kućedomaćine, što bi jako oštetilo njihove porodične ekonomije.⁴² U Bregima na biskupskom vlastelinstvu Prečec, od zaostalih šest insurgenata samo jedan je pristao da pođe u logor, a ostali su pred kotarskim sudijom izjavili da nikako neće poći ni u insurekciju ni pred županiju. Sudija nije znao šta da preduzme protiv njih, a da ne izazove još veći otpor.⁴³

Do prve otvorene pobune među već prikupljenim insurgentima došlo je u Zagrebu 23. III 1809, navodno pod uticajem francuskih simpatizera koji su širili vesti da je dvor odlučio da insurgente uključi u regularnu vojsku. Insurgentima su se skupili na Harmici, u predgrađu Zagreba, i počeli »bučiti i pokazali volju, da će se vratiti svojim kućama«. Zapovednik insurekcije FML Petar Knežević, biskup Vrhovac i zagrebački veliki župan pokušali su da ih umire, a kad im to nije pošlo za rukom, Knežević sabljom poseče najglasnijeg među njima, što ostale uplaši i smiri. Međutim, jedna grupa insurgenata dala se u begstvo prema Sesvetama, ali Knežević za njom uputi poteru od konjanika i dva topa, rešen da po njima udari kartećom, ako se odupru. Suočeni sa poterom, insurgenti se pokore i vrate u tabor.⁴⁴

Nismo sigurni da li su istog dana iz zagrebačkog insurekcionog logora pobjegli i oni šišljavički seljaci protiv kojih je dan kasnije skupština Zagrebačke županije odlučila da uputi poteru sastavljenu od libertina iz Rečice i Steničnjaka, a po potrebi i drugih, ovlastivši ih, u slučaju da ne pohvataju dotične begunce, da dovedu na njihovo mesto druge muškarce iz njihovih kuća. Tim povodom skupština je odobrila upotrebu domaćeg brahija (županijski panduri, libertini) protiv svih insurgenata koji se još nisu odazvali pozivu u zagrebački

³⁹ Isto, Acta banalia, fasc. LXXXV, br. 84.

⁴⁰ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809: Odbor sigurnosti 26. VI, par. 2.

⁴¹ Isto, Katalozi br. 256/141

⁴² Isto, Križevačka žup. PD, 144/1809.

⁴³ Isto, PD, 181/1809.

⁴⁴ Deželić, n d., 169—170.

logor. Kotarske sudije su ovlaštene da nepokornim seljacima saopšte da će biti kažnjeni doživotnom vojnom službom, a njihove porodice uklonjene sa svojih poseda (sesija), jer je korisnije imati manje ali vernih, nego više ali nevernih podanika.⁴⁵

Prikupljanje insurekcionne vojske nije prošlo bez nemira ni u Varaždinskoj županiji, o čemu je ban potkraj maja izvestio državnog kancelara. Uzrok nemira bile su glasine koje su proširili neki »zlomisleći« ljudi, koji su vraćanje kućama civilnih činovnika priključenih insurekciji tumačili kao nameru da se što lakše sprovede uključivanje insurgenata u regularnu vojsku. No, te glasine su demantovane, izazivači nemira odstranjeni, pa su insurgenti mogli da izmarširaju na određene sektore prema Francuzima.⁴⁶

IV

Pripremajući se za otpor Francuzima, banskom namesniku Vrhovcu bilo je veoma stalo do insurgenata iz Srema i Slavonije. No, sećajući se Ticanove bune 1807. i nemira na Voćinskom spahiluku 1807—08, on se 3. maja obratio maršalu Simbschenu, zapovedniku Slavonsko-sremske generalkomande, za informacije o prilikama u tim krajevima. Simbschen mu je ubrzo odgovorio da se posle ugušenja pomenutih pokreta nije ništa slično dogodilo niti ima znakovna otpora. Smatrao je da insurgenti iz tih pokrajina mogu biti od znatne koristi, a on će i posle njihovog odlaska protiv Francuza imati dovoljno graničarske vojske za odbranu granice prema Turskoj i Srbiji, sa kojima je u dobrim odnosima, a koje su baš u to vreme otpočele jedna protiv druge ozbiljne ratne operacije. Jedinu opasnost vidio je u razbojnicima, ali je smatrao da će se s njima moći obračunati, samo ako ga županije na vreme budu obaveštavale o njihovom kretanju.⁴⁷

Ali, narod u Sremu nije imao ni malo oduševljenja za insurekciju, o čemu najrečitije svedoči izveštaj rumskog kotarskog sudije Salaja, po kome je u toku tri nedelje meseca maja u Rumi podmetnuto pet požara, a kad je na dan 30. maja vatra uzela velike razmere, mogli su se čuti glasovi: »Neka gori na sve csetiri strane, kad nashi sinovi moraju ginit u vojsky«.⁴⁸ Sremski seljaci su nerado išli od kuća i zbog glasova o prelasku Turaka preko Save, čega se bojao i ugarski palatin, koji je krajem maja dao uputstvo slavonskim županijama da u tom slučaju deluju sporazumno sa Simbschenom, da na vreme snabdiju hranom garnizone i tvrđave u Petrovaradinu, Osijeku i Brodu, te da organizuju insurekcionnu miliciju radi održanja unutarnje sigurnosti. Pošto se očekivao prelaz Turaka kod Rače, na dan 7. juna naređeno je »da svaki kraincsnik pod izgubljenja xivota do vecse na Bosutu mora biti«, a tamo je trebalo da pođe s puškom, vilama ili kosom i po jedan muškarac iz svake kuće iz južnog dela Sremske županije. Iz Srbije Pop-Luka Lazarević obavestio je austrijske vlasti da su se Turci pod komandom francuskih oficira skoncentrisali

⁴⁵ DAZ, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, sednica 24. III, par. 181.

⁴⁶ Isto, Acta banalia 83/1809.

⁴⁷ Isto, Sremska žup. 225/1810, ad 21 PD Prilog A: Simbschenovo pismo od 9. V 1809.

⁴⁸ Isto, Prot. congreg. 407/1809.

u Brčkom radi prelaska Save, a u narodu se proneo glas da su je već prešli i opustošili Jamenu i Rajevo Selo. U Granici je došlo do uzbune, a u civilnim selima, kao u Erdeviku, Binguli i mnogim drugima, nastala je opšta panika i bežanija u šume. No, sve su ove vesti bile izmišljene, jer su Turci na tom sektoru bili samo u pripravnosti, ali nisu pokušali da pređu u Srem i Slavoniju.⁴⁹

Priprema za odbranu od Turaka, te insurekcija uopšte, nametale su seljaštvu nove terete kako u pogledu rabote tako još više u pogledu podvoza, seče i dovoza drva i palisada za tvrđave, davanja hrane vojsci a sena i slame vojničkoj stoci. Stoga je u narodu stalno bilo nezadovoljstva, iako ono u Sremu 1809. nije preraslo u bunu kao dve godine ranije. Da bi narod pokrenula na insurekciju, županija je angažovala i pravoslavno sveštenstvo, o čemu svedoči arhimandrit Prokopije Bolić, koga je mitropolit St. Stratimirović uputio u iriški i iločki kotar da utiče da se ljudi prihvate oružja radi odbrane domovine. Posle toga, Bolić je upućen u Vukovar i Bobotu, kao zborna mesta sremske insurekcije, da smiri insurgente i ohrabri ih za borbu protiv Francuza.⁵⁰

Izgleda da je među insurgentima u Boboti došlo do otpora o kojem iz raspoloživih izvora ne možemo reći ništa određenije. Iz jednog pisma sremskog podžupana od 20. juna saznajemo da je tog dana pet seljaka iz Bobote krenulo za Viroviticu da bi svoje sinove i rođake insurgente vratili kućama. Virovitički odbor sigurnosti odmah se obratio kapetanu Raškoviću da u Rac-Miholjac pošalje kaplara sa šest graničara da ove ljude presretnu i pohvataju, te spreče njihov dodir sa insurgentima. Rašković je tako postupio i obavestio županiju da su već mnogi Sremci koji su u Miholjac nosili hranu sinovima-insurgentima vraćeni kućama od njegovih vojnika.⁵¹

* * *

Raspoloženje naroda u Virovitičkoj županiji bilo je slično kao u Sremu. Razdraženost se pojačavala zbog slabe žetve, pa je u početku juna kukuruz već bio glavna hrana stanovništva. Jevreji-trgovci kupovali su žito za državu, zbog čega se oskudica još više osećala. Na teretu županije odnosno naroda bili su vojni prolaznici na čije konje je utrošeno seno, a takođe i 1200 zarobljenih Francuza, smeštenih u Valpovu i Našicama.⁵² Francuza je bilo takođe u Sremskoj i 1000 u Požeškoj županiji koja se tužila banu da ih ne može dalje izdržavati.⁵³

Čim je primila obaveštenje da u okviru prvog ešalona insurekcije treba da uputi 422 insurgenta u Zagreb radi smotre, Virovitička županija se odmah obratila biskupu Vrhovcu moleći da se isti ne šalju tako daleko od svog zavičaja, jer će to narodu teško pasti, a može izazvati nered i dezertiranje, jer njeni podanici nisu navikli na hrvatski tj. kajkavski govor niti na tuđe činovništvo kome bi tamo bili podčinjeni. Županija je predložila da se dotični

⁴⁹ Isto, a. c. 225/1810. Prilozi i izvještaji.

⁵⁰ Isto, 1085/1812.

⁵¹ Isto, Virovitička žup. 577/1809.

⁵² Isto, 735/1809.

⁵³ Isto, Sremska žup. 225/1810; Acta banalia 550/1809.

insurgentni isključe u sremsko-slavonsku insurekciju, čija je smotra vršena u Virovitici, a da se u Zagreb pošalju vojnici iz Požeške županije, jer je tamošnje stanovništvo bliže i srodnije hrvatskom.⁵⁴

Strahovanja Virovitičke županije bila su opravdana, što pokazuju i junski događaji na njenom području. Prema pismu podžupana Antuna Adamovića, glavni uzrok nemira i pobune sastojao se u tom što insurgentima nije data obećana im odeća i što su se i ovdje proneli glasovi da će svi čim stignu u Zagreb biti uključeni u regularnu vojsku. Zbog teških prilika u kojima su se našli tokom ovih ratnih godina i duboke mržnje prema svojim feudalnim ugnjetateljima, seljaci su izjavljivali da neće poći u insurekciju za spahije i plemiće (quod pro Domino Terrestri et Nobili insurgere non velint). Uznemirenje u narodu povećalo se i zbog priča osječkog trgovca Argirovića, koji je tih dana bio u Zagrebu, Karlovcu i drugim gradovima po Hrvatskoj u potrazi za svoja tri konja uzeta za insurekciju. Pošto konje nije pronašao, Argirović je proširio glasove da je sva hrvatska konjička insurekcija sa oficirima uništena i da poraz niko nije preživio.⁵⁵

Za 14. juni u Valpovu je bilo predviđeno prikupljanje, smotra i zakletva insurgenata iz valpovačkog i osječkog kotara. Osječki insurgenti su u miru napustili Valpovo i pošli preko Čađavice prema Virovitici. Među valpovačkim, međutim, došlo je do nemira i bune. Već dan ranije spahijski sluga Dimitrije Čeranić iz Kućanaca, psujući veru i preteći, počeo je buntovnim načinom da odvrća Kućance i njihove susele Beničance od upućivanja u Valpovo popisanih insurgenata. Sutradan, kad su oni u masi došli pred spahijski dvorac u Valpovu, jedan između njih, Marijan Babić, poviče pred spahijom, baronom Prandau-om, da neće poći u insurekciju. Pokušaj Prandau-a da ga smiri nije uspeo, jer njegove reči još odlučnije i glasnije prihvati Petar Dobrić, a zatim i neki seljaci-insurgenti iz Ivanovca, Martinaca i Zelčina. Prandau se tad obratio Dobriću koji mu odgovori: »Ja neću ići, i niko od naših neće poći«. Dobrić je govorio »pleno seditionis spiritu«, utičući na pojačanje nemira razdraženih seljaka, što Prandau pokuša sprečiti, naredivši prisutnim spahijskim službenicima i knezu iz Poganovaca da ga uhapsu i odvedu u zatvor. Ali se Dobrić ne pokori, nego povicama: »Ne dajte da me odvuču« pozove masu koja se odjednom odasvud sabere u nameri da ga oslobodi iz ruku spahijskih ljudi. Došlo je do gužve u kojoj se vikalo, pretilo, psovalo, pa Prandau, videći da se hapšenje ne može izvršiti, pokuša da štapom udari i otera Dobrića, ali se sa svih strana iz mase začuju besni povici: »Nedajte se tući, pretucite i vi njega«. Na to je Gorgije Krstić prišao Prandau-u u nameri da ga dohvati za grudi, a Antonije Jošić »u krajnjoj neobuzdanosti« zadao mu je težak udarac štapom. Tada Prandau u pratnji činovnika i seoskih knezova pođe prema dvorcu, dok mu je uzbuđena masa pretila a, izgleda, i udarala štapovima, pa je pratnja jedva uspela da mu spase život. Dok se Prandau povlačio, Glišo Božić mu je pretio smrću, a Krstić poganovačkom knezu koji je branio spahiju. Petar

⁵⁴ Isto, Virovitička žup. 395/1809.

⁵⁵ Isto, Sremska žup. 225/1810. Pismo A. Adamovića podžupanu Sremske žup. od 20. VI 1809.

Dobrić mu je dovikivao da mu seljaci neće više raditi, jer iako su mu dosad radili, on ih sad šalje u vojsku.⁵⁶

Čuvši za pobunu u Valpovu, insurgenti osječkog kotara, koji su već stigli u Čadavicu, odluče 16. juna da se razidu kućama. Županija upotrebi vojsku protiv pobunjenih seljaka valpovačkog kotara, pohvata vođe nemira⁵⁷ i većinu insurgenata ponovo prikupi, pa preko Miholjca odmah uputi u Viroviticu. Prema Virovitici pođe i većina raspršenih osječkih insurgenata, ali seljaci iz Čepina, Dalja, Borova i Belog Brda odbiju da se vrate, pa je i protiv njih upućena vojska da ih natera u insurekciju. Naročito uporni bili su Belobrđci, u čije su selo došle dve kompanije graničara i zadržale im se na teretu nekoliko dana dok ih nisu privede u Viroviticu.⁵⁸

Podstaknuti »rdavim primerom« Valpovčana, seljaci iz voćinskog i virovitičkog kotara odbiju da se jave u insurekciju, pa je i protiv njih upućena vojska. Prema rečima đakovačkog biskupa Antuna Mandića, za sve ove egzekucije protiv seljaka upotrebljeno je šest kompanija graničara sa topovima.⁵⁹

Kretanje insurgenata iz đakovačkog i našičkog kotara do Virovitice odvijalo se u redu, tako da se 17. juna tamo pojavilo na smotru 853 čoveka. Ali, do otpora je došlo među njima čim je saopšteno da će iz Virovitice produžiti za Koprivnicu i dalje u Hrvatsku. Insurgentni su se počeli tužiti da su im teške torbe koje nose, pa su tražili kola, a kad ih ne dobiše, oni odbiju da pođu iz Virovitice. Oficir pokušava da ih nagovori da krenu, ali oni »sa velikom bunom« opet odbace naređenje i počnu pretiti puškama sa nataknutim bajonetima. Tada zapovednik cele insurekcije, pukovnik Donat Lukavski, dopusti da skinu torbe koje je u pratnji podoficira trebalo voziti za insurgentima. Posle toga odluče da pođu, ali kad im oficir naredi da skinu bajonete s pušaka, insurgenti besno stave puške k nozi, a zatim pograbe svoje torbe i sa isukanim bajonetima počnu da se razilaze, vičući gradom: »Beži, beži, dolazi Francuz« (Fuge, fuge, Gallus venit). Od cele insurgentske mase jedan kaplar uspeo je da ubeđivanjem i silom zadrži samo 90 ljudi; svi ostali su se dali u begstvo. Za njihovim primerom povedu se i tek vraćeni insurgenti iz valpovačkog kotara. Oficir pošalje jednog kapelana da ih blagim načinom smiri i povrati u jedinicu, ali oni i na njegov upere bajonete, pa tako propade i ovaj pokušaj vraćanja insurgenata.⁶⁰

Prema tvrdnji direktora spahiluka Virovitice, Josipa Mozera, i pukovnika Lukavskog, u momentu ove pobune zapretila je opasnost da se insurgenti doče-

⁵⁶ Isto, Virovitička žup. Prothocollum Sedis Iudiciariae Criminalis, suđenje od 20. III 1810.

⁵⁷ Vođe pobune su pohapšene, ali zbog kritične situacije u zemlji nisu dugo izvođene pred sud. Krajem avgusta Ugarsko nam. veće naredilo je da počne suđenje, jer su se prilike sredile (isto, a. c. 971/1809). Najzađ, 20. III 1810. sedrija je uzela stvar u razmatranje, konstatovala da optuženi zaslužuju smrt, ali im je ista oproštena i izrečene vremenske kazne, i to: Jošić, Dobrić i Čeranić — na tri godine zatvora od dana presude i po 50 batina semestralno; Krstić na 2 godine i semestralne batine; Glišo Božić na 1 godinu i batine; Ilija Đanić — koji je govorio da mu je sin nepravедно upisan u insurekciju — oslobođen je, pošto je proveo deset meseci u tamnici. Ovu presudu potvrdilo je Namesničko veće, pa je ona i izvršena (isto, Prot. sed. jud. crim. 1810.)

⁵⁸ Isto, a. c. 777/1809; Sremska žup. 225/1810; Acta banalia 807/1809.

⁵⁹ Isto, Sremska žup. 225/1810. Pismo A. Adamovića; Acta banalia 807/1809.

⁶⁰ Isto, Virovitička žup. 577/1809. Prot. deput. tač. 2.

paju municije, koja im iz predostrožnosti nije data, i ugroze njihove živote, ali je Mozer, izlažući se najvećoj opasnosti, uspeo da blagovremeno na sigurno mesto skloni kako municiju tako i još nerazdeljeno oružje, zbog čega je kasnije tražio za nagradu zlatnu medalju, a Lukavski ga je za istu preporučio.⁶¹

U ovako mutnoj situaciji, Lukavskom je bilo važno da insurgenti đakovačkog i virovitičkog kotara ne saznaju za pobunu našičke insurekcije i ponovo ne izazovu nemire, pa je njihovom sprovodnom oficiru naredio da ih bez ikakvog usputnog zadržavanja što pre dovede u Zagreb banskom namesniku Vrhovcu. Županijski odbor sigurnosti zaključio da se insurgenti koji su pristizali u Viroviticu više u njoj ne zadržavaju i ne izvode na paradnu smotru, nego da se pregledaju po grupama kako stižu i odmah upućuju prema Hrvatskoj. U pogledu sremskih insurgenata rešeno je da se i ne puštaju u Viroviticu, nego da iz Rac-Miholjca marširaju direktno u Pitomaču, a odande preko Koprivnice i Dugog Sela u Zagreb. Pošto su se sremski graničari pod kapetanom Raškovićem nalazili u ovom delu Podravine, županijski odbor sigurnosti zatraži od njegove komande, Petrovaradinske regimente, da mu se ta vojska stavi na raspolaganje i radi lične sigurnosti i radi hvatanja odbeglih insurgenata našičkog i valpovačkog kotara. Komanda pristane, a odbor zamoli Raškovića da za vraćanje insurgenata upotrebi najblaža sredstva, a da oštrijim merama pribegne samo u krajnjoj nuždi.⁶²

Od strane županijskog odbora primećeno je da se nemiri nisu preneli na sela, nego samo na redove insurgenata, od kojih se osamdeset sklonilo na pustaru Čemernicu na Voćinski spahiluk. Odbor im je poslao kotarskog sudiju Sutlića da ih lepim načinom pridobije da se vrate u Viroviticu, a zatim da pođu u Hrvatsku za ostalim insurgentima. I zaista, insurgenti pođu, ali primoraju sudiju da kilometrima ide peške s njima, a kad dođu do Virovitice, odbiju da uđu u grad, odbace oružje i opremu i izjave da će se vratiti kućama. Odbor sigurnosti bio je sad u nedoumici kako da s njima postupi, ali je bio rešen da im dopusti povratak kućama, jer bi se duh pobune preneo i na sela, a županija ne raspolaže nikakvim ozbiljnim sredstvima prinude da uguši eventualne nemire. Zato je odlučeno da se pristupi daljem ubeđivanju insurgenata da makar i bez oružja pođu za svojim jedinicama u Hrvatsku. Ali, ni insurgenti nisu bili načisto šta da rade; uskoro su među njima preovladali pomirljiviji, pa upute četvoricu svojih delegata puk. Lukavskom moleći milost i obećavajući vernost caru i domovini. Lukavski jedva dočeka takav rasplet, pa odmah izvrši smotru vraćenih insurgenata i zajedno s novoprispelim grupama uputi ih preko Đurđevca i Koprivnice u Zagreb. U međuvremenu kap. Rašković uhvatio je oko 100 raspršenih valpovačkih insurgenata koje je za kaznu trebalo uputiti u regularnu vojsku, ali se od toga odustalo, jer je do njihovog bežanja došlo pod uticajem pobune našičke insurekcije, a i zato što su svi obećali da će biti verni i to dokazati službom u insurgencionim jedinicama. Odbor i Lukavski želeli su da otkriju i kazne vođe nemira, ali ih insurgenti nisu hteli da prokažu, a za istragu se nije imalo vremena, pa su 21. juna svi upućeni u Hrvatsku.⁶³

⁶¹ Isto, Acta banalia 53/1812.

⁶² Isto, Virovitička žup. 577/1809. Prot. deput. tač. 2.

⁶³ Ibid.

Najveću upornost u odbijanju insurekcije, a takođe i u davanju regruta pokazala je Spišićeva Bukovica te Turnašica, Bazije, Rušanje, Gradina, Dakovac i Budrovac sa Voćinskog spahiluka, pa je odlučeno da se u Bukovicu uputi vod od 40 Raškovićevih graničara, a u ostala sela cela kompanija vojnika, pomoću kojih će županijski komesar poći od kuće do kuće i mobilisati sve koji su popisani za insurekciju. Pa iako je to učinjeno, ipak se na zadnjoj smotri 24. juna pokazalo da se 39 insurgenata nije moglo pohvatati (kotar Našice 11, Valpovo 13, Voćin 15 ljudi). Njihovo hvatanje prepušteno je županijskim službenicima, pa se graničarska vojska mogla povući u Osijek.⁶⁴ Troškove vojne egzekucije županija je uzela na sebe, ali ih je kasnije razrezala na opštini nepokornih insurgenata.⁶⁵ Iz pisma biskupa Mandića banskom namesniku Vrhovcu vidi se da još ni u prvoj dekadi jula pomenutih 39 insurgenata nisu bili pohvatani, jer su se krili po šumama. U slučaju hvatanja bilo je predviđeno da za kaznu odmah budu upućeni u Jelačićevu regimentu na doživotnu vojnu službu.⁶⁶

V

Prikupljanje insurekcije jedva da je završeno, a već je počelo najpre pojedinačno, pa zatim i grupno, masovno dezertiranje iz insurekcionih jedinica i logora. Dezertirali su prvenstveno insugenti iz Križevačke i Zagrebačke županije, a zatim i Varaždinske, no o posljednjima nemamo bližih podataka. Sremsko-slavonski insurgenati bili su isuviše udaljeni od svog zavičaja da bi im dezertiranje imalo izgleda na uspeh, pa ga je bilo neuporedivo slabije, tu i tamo, pojedinačno i bez posledica za mir i sigurnost dotičnih županija.

Među prvim dezerterima od insurgenata Zagrebačke županije bila su sedmorica Šišljavićana, protiv kojih je odbor sigurnosti iste županije već u junu preduzeo mere, pa je uspeo da se trojica od njih vrate u svoje jedinice, a porodice ostalih je pohapsio i uputio u županijsku tamnicu u kojoj je predviđeno da ostanu sve dok se njihovi ukućani-dezerteri ne jave vlastima.⁶⁷ Odbor sigurnosti Križevačke županije primio je prvu vest o dezerterstvu insurgenata sa svog područja potkraj maja; radilo se o jednom insurgentu iz Gušćerovca koji je napustio logor u Zagrebu, ostavivši drugovima oružje i odeću.⁶⁸ Sredinom juna, sudija Ivan Štriga iz Novog Marofa izvestio je da je uspeo da mobiliše svih 79 seljaka popisanih za insurekciju, od kojih dvojicu silom, ali je saznao da su već posle nekoliko dana trojica dezertirala i sakrila se po šumama, kao i nekoliko dezertera iz regularne vojske. Štriga je predlagao da ih se odmah pohvata i radi zastrašivanja ostalih insurgenata uputi u regularne trupe.⁶⁹ Dve nedelje kasnije, 30. juna, isti sudija govori već o velikom broju dezertera. Prema njegovim informacijama, kućedomaćini i opštine su ih odmah vraćali u

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Isto, 761/1810.

⁶⁶ Isto, Acta banalia 959/1809.

⁶⁷ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, PD sednica od 26. VI

⁶⁸ Isto, Križevačka žup. PD, 115/1809.

⁶⁹ Ibid.

jedinice, ali su oni radije odlazili sa oružjem u šume, a delom su našli utočište i kod vlastelina kojima su dobro došli kao radna snaga. Štriga se bojao da se iz dezerterstva mogu izroditi razbojništvo i druge nedaće, a on ne raspolaže sa dovoljno libertina da pohvata dezertere, od kojih se lako može očekivati otpor bilo iz kuća bilo iz šuma u kojima se u grupama skrivaju.⁷⁰

Sudeći po jednom pismu bana Gylyaya, izgleda da je do prvog masovnog talasa dezertiranja došlo u posljednjoj dekadi juna. Ban je tvrdio da je obavješten da su mnogi insugenti »perfidno i sramno« odbacili oružje, opremu i vojne oznake i pobjegli kućama, obmanuvši civilne vlasti da su pušteni iz francuskog zarobljeništva. Ban je zamolio Vrhovca, a taj je 7. VII naredio županijama da sve begunce pohvataju, kazne i pod sigurnom stražom vrata u njihove jedinice. Primera radi. neke od njih trebalo je predati u regularnu vojsku.⁷¹ U istom smislu 3. VII puk. Lukavski pisao je Križevačkoj županiji, navodeći da su pored insurgenata dezertirali i banderijalci, pa sve županije treba da postupe vrlo energično i dezertere sprovedu vojnoj komandi u Varaždin.⁷² Uzrok dezerterstva kao da je tražio i u tome što su mnogi insugenti silom pohvatani i često iz županijskih zatvora upućeni u insurekzione jedinice gde su mogli uticati i na one koji su se mirno držali. Zato je predlagao Vrhovcu, a taj upozoravao županije da takve insurgente ubuduće, primera radi, mobilišu kao regrute-regulaše.⁷³

Kotarske sudije bile su na mucu kako da prikupe na hiljade kola za podvoz, stočnu i ljudsku hranu za vojsku, a uz to još i da organiziraju progon, hvatanje i sprovođenje dezertera. Sudija Štriga početkom jula sazove seoske suce (knezove) i naredi im da odmah saopšte očevima dezertera da će im sinove, ukoliko se sami u određenom roku ne vrata u svoje jedinice, silom pohvatati i predati radi kazne vojnim vlastima. Odmah zatim uputio je u Kapolnu 12 libertina, koji bi pohvatali dezertere da ovi na vreme nisu saznali za poteru od jednog županijskog službenika i razbežali se. Neki Sakač, sin plemića, pobjegavši iz zatvora u Varaždinu, došao je u ovo selo i uzbunio celu opštinu.⁷⁴ U isto vreme, u kotaru Ludbreg sudija Ivan Nemčić pokušavao je i lepim načinom i silom i preko seoskih knezova da utiče na vraćanje dezertera koji su pobjegli iz Zagreba, Varaždina i Graca, ali je postigao sasvim neznatan rezultat, uhvativši samo dvojicu. Stoga je, u nedostatku regularne vojske, odlučio da se posluži libertinima, uputivši dvojicu u ekzekuciju u svaku dezertersku kuću koja će morati da ih hrani i poji, te da im daje dnevnicu od 6 kr. sve dok im se ukućani-dezerteri ne vrata u svoje jedinice.⁷⁵ Međutim, ova ekzekucija uspela je samo delomično: uhvatila je 16 dezertera, ali je morala biti obustavljena pre vremena, jer su dezerterske porodice svu imovinu i stoku prenosile kod drugih seljaka ili sakrile po šumama, napuštajući kuće i po nedelju dana tako

⁷⁰ Isto, PD, 165/1809.

⁷¹ Isto, Virovitička žup. 821/1809.

⁷² Isto, Križevačka žup. PD, 180/1809.

⁷³ Isto, Virovitička žup. 820/1809.

⁷⁴ Isto, Križevačka žup. PD, 34; 182/1809.

⁷⁵ Isto, PD, 522; 523/1809.

da libertini nisu imali šta da u njima zaplene da bi se prehranili i duže zadržali, iako su izrazili spremnost da umesto dezertera hvataju ostale članove njihovih porodica.⁷⁶

Na slabe rezultate u hvatanju dezertera morao je da ukaže i sudija Barabaš, koji je 11. VII obavestio Križevačku županiju da su četvorica od njih pobjegli čak u Slavonski Brod gde su se kod vojne komande zaposlili kao ciglari. Pošto on nije uspeo da od dotične komande izdejstvuje njihovo vraćanje, morao se županijski odbor sigurnosti obratiti Slavonskoj general-komandi, pa su dotični dezerteri tek u početku avgusta sprovedeni u županiju odnosno u svoju insurekcionu jedinicu.⁷⁷ Četiri dezertera primećena su na Lonji kod sela Potoka u Moslavini — lovili su ribu i držali stražu, što je bilo sumnjivo seoskom knezu koji o njima obavesti kotarskog sudiju Terputca. Sa jakom poterom sudija izvrši prepad na dezertere, trojicu uhvati, ali četvrti, Toma Bakran pruži otpor oružjem, pa u borbi bude teško ranjen. Terputac je saznao da su dezerteri imali jataka koji im je donosio hranu, a oružje čuvao u svojoj kolibi, pa je i njega uhapsio, oružje zaplenio i predao Zagrebačkoj županiji, jer su isti bili sa njenog područja.⁷⁸ U nekim kotarima upotrebljen je za hvatanje dezertera i vođ graničara Križevačke regimente, koji su 36 uhvaćenih spovedi u Varaždin i koji su bili isplaćeni iz županijske kase.⁷⁹ Na početku avgusta, Virovitička županija je pisala Vrhovcu da dezertere, ako ih uhvati, neće vratiti u insurekciju, nego će ih poslati u Osijek u regularnu, Jelačićevu regimentu.⁸⁰

* * *

Do novog talasa dezerterstva došlo je potkraj avgusta 1809. Grupa od 50 insurgenata Križevačke županije dezertirala je iz Zagreba, pozivajući se na kaplara Andriju Horvatića, koji im je rekao da idu kućama ako žele. Drugi dezerteri su tvrdili da su došli kućama samo radi promene rublja. Oružje su ostavili na putu ili kod poznanika. Deseticu od njih županija je uhvatila, a za ostalima je organizovala poteru.⁸¹ Na dan 23—24. avgusta masa insurgenata »na buntovan način« napustila je logor kod Krapine i razišla se kućama »nanevši sramotu celom narodu«, kako je Vrhovac izvestio Zagrebačku županiju naredivši joj da dezertere pohvata i vrati u jedinicu, u kom cilju je na prostoru između Zagreba i Varaždina već bila raspoređena kompanija regularne vojske.⁸²

Čim je saznao za ovo »skandalozno dezertiranje«, podžupan Zagrebačke županije naredi kotarskim sudijama da u saradnji sa sveštenstvom povrate dezertere u njihove jedinice, a sve skele na Savi i Kupi da prebace na suprotnu stranu i onemogućće prelaz begunaca. Pošto je sveto-ivanski sudija Babočaj

⁷⁶ Isto, PD, 381/1809.

⁷⁷ Isto, PD, 223; 225; 301/1809.

⁷⁸ Isto, a. c. 520/1809.

⁷⁹ Isto, PD, 237/1809.

⁸⁰ Isto, Virovitička žup. 839/1809.

⁸¹ Isto, Križevačka žup. a. c. 537—581 iz 1809.

⁸² Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, PD, sednica 31. VIII, par. 1.

izvestio da su se dezertteri pokazali uporni, pa se ni posle više poziva upućenih preko seoskih knezova nisu hteli pojaviti, odlučeno je da se svim opštinama u županiji saopšti da u roku od tri dana, milom ili silom, vrate sve odbegle insurgente, banderijalce i regulaše, jer će u protivnom vojna egzekucija biti upućena ne samo protiv kuća dezerttera nego i protiv opština koje mirno tolerišu boravak dezerttera u svojoj sredini. U kojoj meri je ova odluka bila sprovedena, ne može se utvrditi, ali se iz jednog izvještaja tih dana vidi da je pomoću vojne pratnje u Varaždin upućeno 55 insurgenata koji su prekoračili otpusni rok i 20 koji su dezertirali iz insurekcionih logora.⁸³ Međutim, to se, po svemu sudeći nije odnosilo na sveto-ivanski kotar, u kome je dezertersko pitanje i dalje bilo vrlo akutno.

Nedugo iza dezertiranja iz Krapine, pod uticajem četvorice kaplara, došlo je do masovnog bežanja insurgenata Varaždinske i Križevačke županije, o čemu je ban 3. VIII izvestio Vrhovca i županije. Radilo se o 589 varaždinskih i 292 križevačka insurgenata-dezerttera. Ban je izražavao svoje ogorčenje zbog »sramnog čina« i od Vrhovca tražio da svojim autoritetom i vlašću koja mu je data kao banskom namesniku naredi županijama da odmah, upotrebom svih sredstava, uključiv i vojnu egzekuciju, pohvataju dezerttere, a dotične kaplare da u okovima pošalju njemu. U pismu Križevačkoj županiji tvrdio je da je uzrok dezerterstva i to što ranije masovno bežanje insurgenata iz Graca nije bilo kažnjeno, a u tom je došlo i primirje (12. VII) kad su mnogi pušteni na odsustvo, pa se više ne vraćaju u jedinice. On je ostavio županiji da odluči da li će upotrebiti vojsku protiv dezerttera, ali je Vrhovac predložio da se najpre pokuša blagim sredstvima, pa tek ako ova promaše cilj, onda da se uz pomoć vojnog brahija begunci pohvataju i vrate u svoje jedinice, a u težim slučajevima uvrste u regularnu vojsku.⁸⁴

Nije nam poznato kako je županija postupila, ali da su uspjesi bili samo delomični, to je očigledno, jer je od 7. VIII do 9. IX uhvaćeno i vraćeno u jedinice svega desetak dezerttera Križevačke županije.⁸⁵ Uz to su u masi počeli dezertirati i regulaši⁸⁶, a stalno su pridolazile i nove grupe begunaca iz redova insurekcije. Na dan 10. septembra komandant insurekcije iz Koprivnice javljao je o begstvu 11 vojnika i tražio njihovo hvatanje.⁸⁷ Odbor sigurnosti je neke pohvatao, što se vidi po tom da ih je 23. IX jedan kaplar sa 4 graničara sprovodio insurekcionoj komandi u Varaždin.⁸⁸

O ozbiljnosti dezerterstva kako insurgenata tako i regularnih vojnika svedoči i carevò naređenje od 1. IX da se preduzmu ozbiljne mere za njegovo otklanjanje.⁸⁹ Stvar je i nadalje bila naročito ozbiljna u sveto-ivanskom kotaru

⁸³ Isto, par. 2

⁸⁴ Isto, Križevačka žup. PD, 324: 334/1809.

⁸⁵ Isto, a. c. 581/1809.

⁸⁶ Isto, a. c. 582—584 iz 1809.

⁸⁷ Isto, a. c. 609/1809.

⁸⁸ Isto, PD, 363; 364/1809.

⁸⁹ Isto, PD, 413/1809.

čiji je sudija izveštavao županijski odbor sigurnosti da ni posle niza pokušaja nije uspeo da nagovori na povratak dezertere koji se pod raznim izgovorima zadržavaju po selima. Sudija Babočaj je tvrdio da su dezerteri i njihovi ukučani složni u svojoj »zaveri«, pa se protiv njih uspešno može primeniti samo vojska koja bi ih brojem znatno prevazilazila. Podžupan tada upita kapetana kompanije od regimente nadvojvode Franca Karla da li bi sama njegova kompanija mogla pokoriti naoružane dezertere i njihove porodice sa brojnim ukučanima. Kapetan 6. IX odgovori da jedna kompanija nije dovoljna za uspešno izvršenje tog zadatka, a neuspeh istog doveo bi do porasta smelosti dezertera, pa i do ustanka čije posledice je nemoguće predvideti. Županijskom odboru nije preostalo drugo nego da od bana zatraži još vojske, verujući da će se seljaci uplašiti kad saznaju i vide tako veliki broj vojnika, pa će sve ostati samo na demonstraciji sile, ali ne i na njenoj primeni koja ne bi mogla proći bez žrtava i pustošenja sela. Što se, pak, tiče dezertera iz Pokuplja, oni su prihvatili uveravanja sudije Bužana da će proći nekažnjeno, ako se vrate u jedinice, pa su to i učinili. Bužan je predložio odboru sigurnosti da se od bana izdejstvuje amnestija kako za njih tako i za one koji se još zadržavaju kod kuće, verujući da bi to pozitivno uticalo na raspoloženje kako insurgenata tako i naroda.⁹⁰

Tri dana kasnije, 10. IX ban je odgovorio da je proglasio amnestiju i odobrio protiv dezertera jednu kompaniju Banske regimente. No, kako objavljiva-nje amnestije isključuje istovremenu primenu vojne egzekucije, potrebno je pričekati istek roka fiksiranog u proglasu amnestije, o čemu će županija izvestiti i njega i zapovednika dotične regimente, koji je već javio da će odobrena vojna pomoć stići u Rugvicu.⁹¹ Odmah po prijemu banovog pisma, 11. IX, sastala se regnikolarna konferencija, koja je konstatovala da se većina sela pokorila posle Vrhovčevih i banovih proglašenja i drugih mera, ali su neka posavska i dalje ostala uporna, pa će se protiv njih morati upotrebiti jači vojni brahium. Konferencija je odlučila da objavi proglas o amnestiji sa rokom do Miholja.⁹² Proglas je preveden na narodni jezik, a potpisan od Vrhovca kao banskog namesnika. U njemu se narod plaši surovošću francuske vlasti, pljačkom i osiromašenjem, velikim porezima koje će mu Francuzi nametnuti i poziva na borbu protiv njih. Ovim proglasom Vrhovac je obećavao »da desertercima iliti uskocima, koji se dragovoljno postave pred poglavarstvo, odpusti kazan«, a onima koji se ne povrate u jedinice pretio je da će biti »strašno kažnjeni, kao prekršitelji prisege«, a to će se desiti i onima koji »sakrivaju desertere ili nagovaraju na bieg«.⁹³

⁹⁰ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1809, perm. deput. 5. i 7. IX

⁹¹ Isto, sednica od 14. IX 1809, par. 1

⁹² Isto, Križevačka žup. PD, 413/1809.

⁹³ Deželić, n. d., 172—173. donosi opširno deo proglašenja koji se odnosi na kritiku francuske vlasti, a sasvim sumarno ono što se odnosi na dezertere. Puna verzija tih tačaka glasi:

Pervich: Da vszi oni Dezerterci, illiti uzkoki budi iz Banderiuma, budi iz Plemenite, ali Maszalzke puka Insurekczie, kojisze dragovolyno, y szami po szebe prez vszakoga lovenya, y szile pri Szlavneh Varmedyah oglasze, poztave, y z odneshenem morebiti, ali zkritem orusjem, opravum, y zpravum k szvojem korom, illiti chetam povernej, zbog odbege szvoje vszake zevszema kastige, — koju vszaki uzkok za vchinyenum na branyenye Preszvetloga Kralya, y Domovine priszegum kakti szve-

VI

Naporeda sa objavljivanjem amnestije, kotarske sudije u Križevačkoj županiji nastojale su da nešto određenije saznaju o dezerterima čiji je odziv amnestiji bio ispod očekivanja. Sudija Štriga doznao je da se deset dezertera iz njegovog novomarofskog kotara skriva po šumama, ali pozivi i blaga sredstva nisu dovoljni da se vrate na put pokornosti, pa preostaje samo primena vojne egzekucije.⁹⁴ No, pošto nije dobio vojsku u pomoć, Štriga ni deset dana kasnije, 4. X, nije mogao da uhvati nikog od dezertera navedenih u poternicama. Posle mnogih molbi i pretnji svega dvojica su se prijavila, ali samo zato što su bolesni, pa ih je morao ostaviti kod kuće.⁹⁵ Sudija Nemčić se tužio da je preduzeo najstrožiju istragu, ali od seoskih prvaka nije ništa mogao saznati o beguncima, bilo zato što zaista ništa ne znaju bilo zato što su s njima u dosluhu. Bez rezultata su ostali i pozivi sveštenika sa oltara, jer dezerteri izbegavaju svetlost dana i kriju se u šumama po sigurnim skloništim. Jedini izlaz on je video u upućivanju egzekucije u dezerterske kuće, iako je takav pokušaj u julu doneo slabe rezultate.⁹⁶

Sudija Barabaš utvrdio je da se mnogi inšurgenti iz Rasinje, Gorice, Vivodine, Kuzminca, Ivanca i drugih sela njegovog kotara nalaze u begstvu kao dezerteri, ali on preko seoskih sudaca ni jednog nije uspeo da uhvati, jer stalno menjaju mesto boravka, pa se do zime i neće moći pohvatati, mada bi se odmah mogla uputiti egzekucija od libertina u njihove kuće.⁹⁷ Posljednjih dana septembra sudija Josip Karđoš vršio je potragu za dezerterima iz insurekcije i regularnih trupa u kotaru Vrbovac. Uspeo je da uhvati 13, od kojih je neke uputio u Jelačićevu regimentu a neke u županijsku tamnicu. Za četvoricu je doznao da se kriju po šumama odnosno da su prešli u Vojnu krajinu gde su izvan domašaja njegove moći.⁹⁸ Kod Mustafine Klade u Moslavini dvojica već uhvaćenih dezertera sekirama su napali svoje sprovodnike i odbegli u šumu i noć krivicom sprovodnika koje je sudija Terputec dao uhapsiti i udariti im po 25 batina.⁹⁹

te priszege prekershitel ne szamo poleg navuka vere Katolichanszke, nego takaj poleg nedvojne iztoga razuma vu szerdchek chlovechanzkeh zaszadyene zapovedi kaj naj vekshum je zaszlusil... chizto prozti, y szlobodni budu.

D r u g o c h: Da vszi oni Dezerterczi, illiti uzkoki, kojisze szami dragovolyno pred Poglavare Varmedyinzke nepoztave, y k chetam svojem nepoverneju, kakti priszege prekershiteli, Preszvetloga Kralya, y Domovine szuprotivniki kruto velike, y ztrashne kastige, med kojemi ova morebiti naj menysha bude, da takovi za czelo sivlenye svoje za Regrute med Regularcze predani budu, prez vszakoga uffanya miloshe chakati imaju, dapache, izti domari y vszi oni, koji bi takve Dezertercze, illiti uzkoke, ali dasze k branitelom Kralya, y Domovine nepoverneju, nagovarjali, ali more biti zkrivali, y zatajili, ove nevernozti szvoje zaszlusenu, ter veliku zaizto kastigu prez vszake dvojmbje zpoznali budu (DAZ, Virovitička žup. 928/1809)

⁹⁴ Isto, Križevačka žup. PD, 379/1809.

⁹⁵ Isto, PD, 376/1809.

⁹⁶ Isto, PD, 381/1809.

⁹⁷ Isto, PD, 373/1809. Izvještaj od 3. IX 1809.

⁹⁸ Isto, PD, 374/1809.

⁹⁹ Isto, PD, 375/1809. Izvještaj od 5. X 1809. — Nije jasno da li se vest o dovođenju u Ludinu četvorice okovanih dezertera koji su pobegli u Slavoniju kao ciglari odnosi na one koje smo ranije pomenuli ili na drugu, novu takvu grupu.

Uzalud je ban Gyulay 3. X pisao odboru sigurnosti Križevačke županije da ga je duša zaboljela zbog tolikog broja dezertera koji se nisu pokorili ni posle isteka amnestije. U prilogu pisma nalazio se spisak od 163 nova dezertera, najviše iz Križevačke i Zagrebačke, a ponešto i iz Sremske županije.¹⁰⁰ Pošto se i car interesovao za broj uhvaćenih dezertera, odbor sigurnosti podneo je izveštaj prema kojem je u ovoj županiji od 14. VII do 14. X u jedinice silom vraćen 81 insurgent, a 22 dobrovoljno. Po šumama je lutalo još 18 koji se nisu dali uhvatiti.¹⁰¹ Neki su bili bolesni ili pomrli, dok o ostalima nije bilo podataka. Jedni su se vraćali, drugi napuštali jedinice, pa se tačna evidencija nije mogla ni voditi. Neki kućedomaćini su tvrdili da ništa ne znaju o dezerterima dok su drugi radije pristajali da svoje odbegle sinove zamene drugim ukućanima ili da za znatne sume novca unajme nekog siromaha, nego da odbegle sinove ponovo vraćaju u insurekciju.¹⁰²

Lov na dezertere u ovoj županiji nastavljen je i tokom novembra, sve do dana raspuštanja insurekcije, iako je mir u Schönbrunn bio zaključen još 17. X 1809. Prvih dana novembra, sudija Kardoš iz kotara Križevci uhvatio je petoricu, ali o boravku ostalih desetak dezertera nije uspeo da prikupi nikakve bliže podatke.¹⁰³ Slično je bilo i u Moslavini gdje se za većinu od tridesetak dezertera nije ništa znalo.¹⁰⁴ U kotaru Novi Marof od 40 dezertera osam je uhvaćeno, četiri su se sama javila, nekoliko ih je bilo bolesno itd., a dvadesetak se uporno krilo i odbijalo da se vrati u jedinice.¹⁰⁵ Sve u svemu, od 1. do 14. XI uhvaćeno je ili se dobrovoljno javilo 38 dezertera, koje je županija uputila komandi u Varaždin.¹⁰⁶ Većina je do kraja insurekcije ostala u begstvu.

* * *

Objavljivanjem amnestije nije se bitno izmenila situacija ni u Zagrebačkoj županiji čiji je odbor sigurnosti 25. IX konstatovao da još uvek ima mnogo odbeglih insurgenata ne samo u Posavini nego i u Zagorju, za čije je hvatanje i kažnjavanje potrebna odgovarajuća vojna pomoć. Odbor je smatrao da je van svake sumnje da se smelost mnogih odbeglih insurgenata povećava zato što ih štite i hranom snabdevaju sami seoski knezovi i kućedomaćini, kršeći jasne »previšnje« naredbe, pa je zato naredio kotarskim sudijama da to najstrožije zabrane i da se ne zadovolje samo rečima, nego da begunce odmah pohvataju i sprovedu županiji.¹⁰⁷ Pošto odbor nije tačno znao koji su insurgenti dezertirali odnosno bili otpušteni a neće da se vrate u jedinice, obratio se za takvo obaveštenje vice-kapetanu Kraljevine, koji je poslao njihov popis i molio da mu odbor javi na koji se način oni mogu pohvatati i kako on u tom može pomoći. Napomenuo je da su po carskoj i banskoj naredbi neki nepokorni insurgenti

¹⁰⁰ Isto, PD, 418/1809.

¹⁰¹ Isto, PD, 382—384 iz 1809.

¹⁰² Isto, PD, 419; 432:454/1809.

¹⁰³ Isto, PD, 477/1809.

¹⁰⁴ Isto, PD, 504/1809.

¹⁰⁵ Isto, PD, 507/1809.

¹⁰⁶ Isto, a. c. 758/1809.

¹⁰⁷ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1847, sednica perm. deput. 25. IX.

već upućeni u Jelačićevu regimentu, a drugi su primili po 50 batina i vraćeni su u svoje jedinice. Odbor je odgovorio da najveći deo odbeglih insurgenata iz sveto-ivanskog i prekosavskog kotara neće da se vrati ni nakon isteka amnestije, pa bi za njihovo hvatanje bio potreban celi bataljon vojnika. U slučaju da vojska dođe u egzekuciju, odbor bi obavestio okolne vojne vlasti da bi i one sadejstvovala i onemogućile da dezerteri izmaknu poteri.¹⁰⁸

Budući da je vice-kapetan priznao da je vojni brahium neophodan, naredio je da jedna kompanija Slunjske regimente pođe u egzekuciju u selo Veleševac. Na dan 12. X ta kompanija dođe, u pratnji komesara Sarkotića, u pomenuto selo, razmesti se po kućama dezertera, zapleni njihovo oružje i opremu, ali ne uhvati skoro nikoga od njih, jer su se na vreme skrili, a devetorica su uspela da pređu reku Odru i nestanu u turopoljskim šumama. Povodom Sarkotićevog izvještaja o toku egzekucije, županijski odbor naredi da se represivne mere prošire na celo selo, da se troškovi razrežu na celu opštinu, jer je očigledno da i pored svih opomena i oštih naređenja celo selo toleriše i ne otkriva dezertere, te na taj način aktivno učestvuje u tom »zločinu«. Da bi seljaci što jače osetili egzekuciju, oficirima i županijskim činovnicima, koji u njoj učestvuju određena je dnevnicica od 3—5 for. uz hranu i piće, a vojnicima ishrana, vino i uobičajena nagrada. Egzekutorima je data dozvola da na licu mesta plene od seljaka sve što se može brzo unovčiti, kako ne bi ni u čemu oskudevali.¹⁰⁹

Ali, ni posle ovih mera komesar Sarkotić nije uspeo da uhvati i pošalje odboru sigurnosti više od pet dezertera, od kojih su četvorica odmah predati Jelačićevoj regimenti na doživotnu vojnu službu. Odbor se ovim nije zadovoljio, nego je naredio da se egzekucija produži, a po potrebi da se iz svake kuće koja ima četiri i više muških glava sposobnih za rad jedna od njih mobiliše u vojsku i uputi u Zagreb.¹¹⁰

Iz izvještaja koji su nedelju dana kasnije stigli odboru sigurnosti, vidi se da su neki dezerteri iz sudčije Veleševac i Dernek pohvatani, a neki su se sami javili, ali se veći deo njih ipak i dalje uspešno skrivao po šumama. Trojica uhvaćenih Veleševčana za kaznu predatâ su u regularnu vojsku. Dalje produžavanje egzekucije imalo je izgleda na neki uspeh samo ako bi bilo popraćeno još oštrijim merama protiv seljaka, ali se u datoj situaciji od njih moralo odustati. Pošto se odbor bojao da seljaci zbog egzekucije ne otkazu vršenje podvoza, a i ne izazovu ozbiljnije nemire, odlučio je da pita bana da li da se pritisak na njih produži ili da se egzekucija obustavi.¹¹¹

U drugim delovima županije kotarske sudije su bile vrlo aktivne u poteri za dezerterima, ali sa skromnim rezultatima. U toku mesec dana sudija Čegetek uspeo je da privoli na dobrovoljni povratak u insurekciju samo 6 dezertera dok su mnogi njemu poznati stalno boravili u šumama, menjali mesta boravka i odbijali da se pokore, pa je županijski odbor nameravao da mu pošalje vojsku čim se završi egzekucija u Posavini.¹¹² U Zagorju u drugoj polovini oktobra

¹⁰⁸ Isto, sednica od 1. X 1809.

¹⁰⁹ Isto, sednica od 5. X 1809.

¹¹⁰ Isto, sednica od 22. X 1809.

¹¹¹ Isto, sednica od 31. X 1809, par. 5

¹¹² Isto, sednica od 22. X 1809, par. 6

sudija Vulaković uspeo je da pohvata deo dezertera, a obećavao je da će to učiniti i sa ostalima, ali uz upotrebu domaćeg brahiuma. Odbor sigurnosti zatražio je da sve pohvatane odmah sprovede u Zagreb, a preostale da pokuša lepim načinom pridobiti za povratak u jedinice. Zbog pobune seljaka u susednoj Kranjskoj, odbor je naredio Vulakoviću da do daljeg odobrenja odustane od primene ranije odobrenih oštrijih mera,¹¹³ s čime se uskoro složio i banski namesnik Vrhovac.¹¹⁴

U međuvremenu, dezerteri koji su se sami vraćali i oni koji su u okovima dovođeni u Zagreb jednim delom su predavani Jelačićevoj regimenti za redovne vojnike ili za komoru.¹¹⁵ Do 6. XI regrutacioni komesar Saić je 91 insurgenta-dezertera predao u regulaše, a 10 u komoru. Preostalih 18 bilo je nesposobno za bilo koju vrstu vojne službe, pa su pušteni kućama pošto su predhodno primili po 50 batina.¹¹⁶ U tom je došlo i banovo naređenje od 9. XI da se obustavi dalja egzekucija i potera dezertera-insurgenata. Sve one koji potiču iz sela s desne strane Save trebalo je predati Jelačićevoj regimenti na ime dužnog broja regruta, a one s leve strane Save razoružati i vratiti u njihove insurekcione jedinice. One, pak, koji su nesposobni za bilo kakvu vojnu službu, trebalo je kazniti sa nekoliko batina i pustiti kućama.¹¹⁷

Neposredno posle ove naredbe razrešeni su dužnosti županijski odbori sigurnosti, a 24. XI 1809. car je raspustio insurekciju, zahvalivši joj se za usluge učinjene u ratu s Francuzima.¹¹⁸ Tako je zaključena jedna izuzetno nemirna godina u istoriji hrvatsko-slavonskog sela.

VII

Pitanje regruta ponovo je postalo aktuelno 1813—15. kad je došlo do izvesnog ustezanja županija da ih daju u određenom broju. Budući da su ratovi s Napoleonom napokon zaključeni 1815, predviđena regrutacija nije ostvarena u celini, jer su regruti postali manje potrebni. Ali, ove nemobilisane regrute dvor nije hteo da otpiše županijama, nego ih je računao kao »dug« koji će potražiti u odgovarajućem momentu. Taj moment nastupio je 1821—22. u vezi sa gušenjem revolucije u Italiji.¹¹⁹ Iako je glavna žarišta revolucije brzo ugušio, car Franjo je zatražio od Ugarske i Hrvatske 30.000 regruta, ali mimo sabora, zbog čega »skočiše županije složno na noge, te uskratili svaku suradnju uputivši kralja, da sazove sabor«. Uskoro zatim dođe do povećanja cene soli i zahteva za plaćanje poreza u srebru umesto papirnim novcem, zbog čega otpor prema apsolutizmu cara Franje i kneza Meternika »postade... općenit«.¹²⁰

¹¹³ Isto, sednica od 22. X 1809.

¹¹⁴ Isto, sednica od 31. X 1809, par. 3

¹¹⁵ Isto, sednica od 31. X 1809, par. 6

¹¹⁶ Isto, Prot. part. congreg. od 6. XI 1809, par. 22

¹¹⁷ Isto, sednica perm. deput. od 10. XI 1809, par. 1

¹¹⁸ Isto, Virovitička žup. 1149/1809.

¹¹⁹ Isto, Požeška žup. 354/1821; Križevačka žup. 430/1821, itd.

¹²⁰ Ferdo Šišić, Hrvatska povijest III, Zagreb 1913, 130—131. O tom ću pisati iscrpnije u radu »Otpor prema apsolutizmu u Hrvatskoj i Slavoniji 1821—25«.

Otpor regrutaciji 1821—22. bio je najjači u Zagrebačkoj i Požeškoj županiji, ali s tom razlikom, što se u prvoj ograničio samo na plemstvo, županiju, a u drugoj se proširio i na deo seljaštva. Posle više od godine i po dana otpor plemstva u Požeškoj županiji je malaksao; ono je pristalo na regrutaciju koju je trebalo da sprovede kraljevski komesar Antun Adamović, postavljen na tu dužnost radi sređivanja prilika u županiji i upokoravanja plemstva i naroda. Hvatanje regruta odloženo je za početak zime 1821/22. u cilju da se spreči njihovo razbežavanje,¹²¹ ali je zbog oklevanja županije otpočelo tek u zimu 1822/23.

Požeška županija trebalo je da dade 290 regruta, od kojih je manji deo morao biti mobilisan iz kutinskog kotara, a veći iz ostalih, severnih delova. Kotarske sudije su dobile naređenje da regrute pohvataju i dovedu u Požegu gde se nalazio komesar Adamović koji je stalno požurivao ovu akciju. No, kad je sudija Stjepan Suvić posle skupštine od 18. XII 1822. došao u Kutinu da počne regrutaciju, to se na vreme saznalo tako da se niko od mladića sposobnih za regrute nije hteo odazvati njegovom pozivu. Pošto su se jedni naoružali, a drugi razbegli, morao je pokušati nasilnu regrutaciju, ali je postigao slabe rezultate, jer je samo nekoliko njih uspeo da uhvati i sprovede u Požegu gde su čekali oficiri da ih preuzmu i odvedu u određene vojne jedinice.¹²² Tri dana kasnije, Suvić je izvestio komesara Adamovića da će 28. decembra milom ili silom pohvatati sve regrute, samo ako dobije iz Pakraca jednog kaplara i šest vojnika, koji treba da stignu neopaženo predveče, da se dotični mladići ponovo ne bi razbežali. Smatrao je da je vojna pomoć neophodna, jer su u Kutini naoružani kako pojedinci tako i cele porodice, a ako se ne pokaže »primer strogosti«, njihova smelost će još porasti, pa regrutaciju bez veće sile neće biti moguće ostvariti, pogotovo ne do 15. I 1823, kako je naređeno od strane komesara.¹²³

Primivši ove vesti, komesar sazove županijsku skupštinu, koja po njegovoj sugestiji odluči da u Kutinu ne šalje vojsku nego jednu deputaciju koja će seoskim knezovima kutinskog kotara objasniti da će u slučaju produženja otpora teška odgovornost pasti ne samo na nepokorne regrute, nego i na njihove porodice, pa i na cele opštine zbog suprotstavljanja carevoj volji i komesaru koji je došao da sprovede carev reskript o regrutaciji, ako bude potrebno i pomoću vojne sile.¹²⁴ Isto dana Adamović je saznao da treba očekivati i otpor seljaka na spahilucima Pakrac, Daruvar, Sirač i Kamensko, što bi bilo vrlo opasno, jer seljaci raspolazu oružjem, a njihov otpor bi se mogao preneti i na južni deo županije. Zato je smatrao da je ipak potrebno zatražiti vojsku iz Osijeka da bi se s njom intervenisalo u slučaju razgaranja otpora seljaka.¹²⁵ Jedna deputacija je odmah upućena na spomenute spahiluke da smiri narod. Ona je imala uspeha, pa su seljaci odustali od otpora i dali prvu grupu regruta,

¹²¹ DAZ, Požeška žup. 1246/1821

¹²² Isto, 1895/1822. Suvić — podžupanu 24. XII 1822.

¹²³ Isto, Suvić — Adamoviću 27. XII 1822.

¹²⁴ Isto, Prot. congreg 1895/1822.

¹²⁵ Isto, Acta palatinalia, fasc. 2, br. 176.

obećavši da će za njima poslati i ostale. To je uticalo na komesara da se ipak odrekne pomoći vojske iz Osijeka.¹²⁶

Deputacija određena za Kutinu stigla je tamo 3. I 1823. i uverila se da kotarski sudija nije uspeo da uhvati ni jednog novog regruta, jer je otpor prema regrutaciji zasnovan na ukorenjenoj odvratnosti seljaka prema vojsci. Ali ni njena ubeđivanja ni pretnje nisu imali željeni efekt, jer se od dvadeset određenih za regrute odazvalo samo šest mladića. Preostala četrnaestorica ili su pobjegla ili su se sa oružjem povukla u kuće i ne dopuštaju da im se priđe. Jedni između njih su govorili da se neće pokoriti makar im kuće u pepeo pretvorili, a drugi su se oteli iz ruku seoskih knezova preteći sekirama i puškama. Pri pokušaju hvatanja jednog od regruta došlo je do puškaranja u kome je smrtno ranjen jedan seljak iz Kutine. Sudija je dotičnog regruta ipak uhvatio i uputio u vojsku, ali je komesar naredio da se isti vrati radi suđenja, a sudija čija je krivica što nije izbegao puškaranje, da o svom trošku uhvati i sprovede drugog regruta. Zbog svega rečenog, deputacija je predložila komesaru da se upotrebi vojna egzekucija i primene najoštrije mere kako protiv regruta tako i protiv njihovih kuća.¹²⁷

Županijska skupština je smatrala da bi trebalo dovesti vojsku protiv kutinskih seljaka, koji su svoju nepokornost jasno pokazali još 1815,¹²⁸ ali se komesar Adamović nije složio smatrajući da je narod jako opterećen i iscrpen, a otpor ne pružaju svi nego samo pojedine kuće. Stoga je odlučeno da celu stvar okonča kotarski sudija koji će pohvatati očeve odbeglih mladića, pa ako se u toku sedam dana njihovi sinovi određeni za regrute ne vrate, on će pohvatati njihovu braću i regrutovati ih umesto njih. Odbegli se imaju tretirati kao kriminalci, a svi seljaci moraju biti razoružani.¹²⁹ Izgleda da su te mere pomogle, pa je regrutacija nastavljena uspešnije. U celoj županiji prikupljeno je do 9. januara 100, a do 23. januara 257 regruta. Preostala 33 mobilisana su do kraja januara, pa je regrutacija zaključena,¹³⁰ a taj vid otpora seljaštva najzad je slomljen.

NEMIRI U SLAVONIJI ZBOG TRANSLOKACIJE (1810—26)

Feudalizacija Slavonije i potpuno ukmećivanje njenog seljaštva predstavljaju dug proces koji se ogledao prvenstveno u alođizaciji, vršenoj na štetu starih seljačkih zemalja, u povećanju radne rente — rabote i drugih kmetsko-podložničkih obaveza, a takođe i u upornom nastojanju državnih i spahijskih vlasti da svog podanika-kmeta iz planinskih, razasutih naselja prevedu u uređena, zbijena sela bliže putevima i civilizaciji. Trebalo je relativno nezavisnog i nepokornog seljaka-stočara podvrći efikasnijoj kontroli i pretvoriti ga u kmeta-podložnika, lišenog svih onih mogućnosti otpora koje mu je pružao

¹²⁶ Isto, br. 177.

¹²⁷ Isto, Požeška žup. Prot. congreg. 1896/1822.

¹²⁸ O tom pobleže u mojoj knjizi: Agrarni pokreti u Sremu i Slavoniji početkom XIX veka. Beograd 1960, 197—203.

¹²⁹ DAZ, Požeška žup. Prot. congreg. 1896/1822; Acta palatinalia 178.

¹³⁰ Isto, Acta palatinalia 178, 179.

život u zabačenim planinskim zaseocima. Iako je pitanje translokacije sa šireg ekonomsko-socijalnog stanovišta bilo opravdano i korisno, te se za njega zalažu baš vladari-reformatori, Marija Terezija i Josip II, ipak je sa užeg seljakovog stanovišta, zbog stvorenih navika i tradicije, a i zbog boljih mogućnosti otpora feudalizaciji bilo nepopularno i smatrano je aktom ugnjetavanja, dovoljnim da bude povod, pa i uzrok, nemira i buna kao što je bilo u sledećih nekoliko slučajeva koje ovde prikazujemo.

I

Do prvog slučaja otpora protiv translokacije u ovom periodu došlo je na biskupskom Đakovačkom spahiluku tokom 1810—11. U proleće 1810. spahiluk i Virovitička županija doneli su odluku o preseljenju sela Husarovca od 15 kuća u susedno selo Satnicu gde su seljacima obećali zemlju i pomoć u podizanju kuća. Husarovčani su čutke prešli preko ove naredbe, ali im ona bude ponovljena, i kad je oni otvoreno odbiju, predstavnici vlasti ih podvrgnu batinanju, a kuće im sruše ili delimično prenesu u Satnicu. No, ni posle ovih mera Husarovčani se ne pokore i ne pređu u Satnicu, nego se zadrže na razrušenim ognjištima i po stajama.¹³¹ U želji da se translokacija ne izvrši, Husarovčani zamole Satničane da se usprotive da ih prime u svoje selo i hatar, te da u tom smislu podnesu tužbu spahiluku. Satničani su hteli da im izađu u susret, a naročito jedan od njihovih prvaka, Franjo Kovačević, koji je zbog odvratanja Husarovčana od translokacije uhapšen i duže vremena zadržan u županijskom zatvoru.¹³²

Sredinom septembra Husarovčani se potuže županijskoj skupštini zbog rušenja kuća i fizičkog kažnjavanja, izjavljujući da su ostali bez krova nad glavom zbog čega će tokom zime pomreti i njihove porodice i stoka. Tvrdili su da im je spahiluk oduzeo plodne sesionalne zemlje i pretvorio ih u pustaru za pašu svojih ovaca (*praedium pro pascuatione ovium Dominalium*). Ne samo što nisu ništa mogli zasejati, nego su izgubili voće i šljivike, jer je spahiluk i to prisvojio. Po mišljenju Husarovčana, selo Satnica nije imalo dovoljno paše i oranice ni za sebe, a kamo li da od istih njima nešto ustupi. Najzad, oni su uporno tvrdili da su njihove zemlje plodnije, pa će ih translokacija do kraja upropastiti. No, u slučaju da županija ne želi da menja odluku o njihovom preseljavanju, oni žele da im po nepristranoj proceni spahiluk naknadi svu štetu i dopusti da pređu na druga vlastelinstva.¹³³

Županijska skupština pošalje na lice mesta komisiju koja konstatuje da su seljaci bili batinani zbog protivljenja translokaciji, a da kuće namenjene za njihovo stanovanje u Satnici nisu dovršene, jer su oni sami odbili da besplatno ili pod drugim uslovima rade na njihovom podizanju. Spahijski zemljomer ih je optuživao da nikako neće da prime zemlju koju im je odmerio, izgovarajući

¹³¹ Isto, Virovitička žup. a. c. 971/1811.

¹³² Isto, *Acta sedriae criminalis*, fasc. DCCCXX. Saslušanje F. Kovačevića iz 1811.

¹³³ Isto, a. c. 971/1811. Tužba sela Husarovca od 19. IX 1810.

se da su njihove zemlje plodnije. Seoski knez je izjavio da će preći u Satnicu, a nekolicina kućedomaćina da će emigrirati sa biskupskog spahiluka.¹³⁴

Posle odlaska županijske komisije, husarovački knez Mihajlo Nikolić pokušava da pridobije seljake za translokaciju i dogradnju kuća u Satnici, ali je dobijao uvek isti odgovor: »Nije te brige«. Nasuprot knezu, vođe otpora postali su Ivan Zmajić, Toma Franković i Mihajlo Mikešić; selo pristane uz njih i odbije da se pokori. Kad je knez upozorio na posledice, seljaci su mu jedno-dušno odgovorili da će, u slučaju ako županija ma jednog od njih baci u okove, svi radije biti okovani i osuđeni na večiti rad na tvrđavama nego što će se preseliti u Satnicu. Na Zmajićevo pitanje: »Hochete svi jednako«, izjaviše: »Hochemo«. I zaista, kad 10. decembra kotarski sudija Ivan Belošević i spahijski upravnik Anton Molnar dođoše u selo i zapitaše Mikešića zašto ne pazi na kuću određenu mu u Satnici, a on odgovori da tamo neće nikad preći, te oni naredi da ga panduri povale na zemlju i izbatinaju, svi seljaci, osim kneza Nikolića, poležu i zatraže da dele Mikešićevu sudbinu. Sudija na to uhapsi Zmajića, Frankovića i Mikešića i uputi ih u županijsku tamnicu, a ostale seljake ostavi na miru. U toku saslušanja svi pohapšeni, kao i drugi seljaci, ponavljali su da neće napustiti zemlje svojih predaka, pa ma šta im se bude desilo.¹³⁵

Pohapšeni seljaci ostali su u zatvoru sve do jula 1811, kad je pred sedrijom održano suđenje i rešeno da Husarovčani ipak zadrže svoje stare zemlje, ali da obavezno pređu u Satnicu i tamo izgrade kuće. Ukoliko se do jeseni preseljenje ne izvrši, županija će uputiti svoje službenike koji će ponovo razrušiti sve zgrade u Husarovcu. Pošto im je ovo saopšteno i potvrđeno ugovorom, seljaci su obećali da će se povinovati presudi, pa su Zmajić i drugovi pušteni na slobodu.¹³⁶

Posle presude, među seljacima je došlo do rasepa. Knez i jedna grupa pomirili su se sa translokacijom i počeli dograđivati kuće u Satnici, a drugi na čelu s Frankovićem nisu hteli »ni prstom da maknu« radi gradnje kuća. Kad je 22. avgusta sudija Belošević ponovo došao u Husarovac, knez je optužio Frankovića da je u njegovoj kući izjavio da se i pored presude županijskog suda niko od seljaka neće preseliti u Satnicu. Sudija na to izvesti županiju da smatra da nema drugog izlaza nego da uz pomoć brahija pohapsi sve uporne seljake, da oni budu fizički kažnjeni na licu mesta i upućeni u tamnicu u Osijek, a ostale da silom presele u određene im kuće u Satnici.¹³⁷ Županija prihvati ovaj predlog, te ovlasti sudiju da uz pomoć pandura iz đakovačkog kotara pohapsi vođe seljaka, pa zatim da stvar ponovo iznese pred sedriju i najzad reši.¹³⁸ Pošto je tako postupljeno, otpor seljaka je slomljen i translokacija izvršena.

¹³⁴ Isto, Prilog: istraga od 9. X 1810.

¹³⁵ Isto, izveštaji Beloševića i Molnara od 12. XII 1810; saslušanja kneza i seljaka.

¹³⁶ Isto, Prothocolia criminalia comitatus de Veröcze 1791—1818. Sednica od 8. VII 1811.

¹³⁷ Isto, a. c. 971/1811. Izveštaj Beloševića od 22. VIII 1811.

¹³⁸ Isto, Prot. congreg. 971/1811.

II

Najjači otpor translokaciji pružali su seljaci na vlastelinstvu Voćin (Vućin) u centralnom, gorovitom delu Slavonije. To je vlastelinstvo imalo prilično burnu socijalno-ekonomsku prošlost. Među njegovim podložnicima dugo se očuvalo sećanje na prvobitnu komorsku upravu, koja im je, i pored svih nedostataka, izgledala boljom od spahijske vlasti grofova Caraffa i njihovih službenika, mahom stranog porekla. Vlastelinstvo je bilo naseljeno pretežno srpskim življem, grupisanim u dvadesetak manjih gorskih sela, prilično upornih u borbi protiv potpune feudalizacije i ukmećivanja. Od 1807. do 1809. otpor ovih seljaka manifestovao se u kolektivnom odbijanju radne rente i nepravedne regulacije zemljišta, a pod parolom vraćanja na Josipove urbarijalne reforme odnosno na komorski status,¹³⁹ a 1814, 1823. i 1826. taj otpor se najjasnije izrazio u suprostavljanju translokaciji iz starih u nova naselja.

Jula 1814. objavljena je odluka Virovitičke županije o preseljenju seljaka iz Nankovca u obližnje selo Smude, ali je naišla na otpor. Na čelu nepokornih Nankovčana bio je Stevan Filipović, njihov vođa iz otpora 1807—09, koji je tada bio osuđen na deset godina tamnice, ali je pomilovan od strane Banskog suda. Na dan 10. jula Filipović je u Voćinu, u ime svojih seljana, izjavio: »Nećemo se preseliti, makar nas spahiluk za pedeset godina oslobodio rabote, a ne samo za jednu godinu.« Od sudije Jovana Jurkovića, koji je odluku saopštio, tražio je da ih ostavi na miru.¹⁴⁰ Uskoro zatim Filipović sa još dvojicom seljaka, u ime svih Nankovčana, podnese predstavku županijskoj skupštini žaleći se da je spahija odlučio njihov hatar »na liniju miriti« i selo preseliti u Smude, »sta niti na jedno niti na drugo prisztati moxemo«. Umesto preseljenja molili su da mogu »u sztaromu stanju osztati«. Pored žalbe na translokaciju, Filipović je opet pokrenuo i pitanje urbarijalne prakse na spahiluku tvrdeći da ih spahija »tera preko Urbariuma za peccate raditi«, jer iako se u urbaru kaže da podložnici moraju spahiji »duple peccate izraditi«, i ništa više, ipak »mi i preko Dupli peccata raditi moramo i zatosze molimo dabinasz i od onog jarma oszloboditi dosztojali«.¹⁴¹

Županijska skupština odbije molbu seljaka i uputi sudiju Jurkovića da im objasni da je njihovo preseljenje korisno i za njih i županiju, pa se od njega ne može odustati. Potkraj novembra Jurković je tako postupio, raspitao se o urbarijalnoj praksi na spahiluku i izvestio da je prekoračenja u uzimanju rabote bilo, ali u neznatnoj meri.¹⁴² Filipović, međutim, nije hteo da se pomiri sa županijskom odlukom, nego je i dalje podsticao seljake na otpor »sejući novo seme bune i ustanka«. Izjavljivao je da će neće preseliti u Smude, pa makar mu županija kuću zapalila; on će sagraditi kolibu i ostati na starom ognjištu. Zato je ponovo uhapšen i odveden u županijsku tamnicu u Osijek. Seljaci počnu na to održavati tajne skupštine i skupljati novac radi oslobađanja svog vođe, ali bez uspeha.¹⁴³

¹³⁹ Poblize u mojoj cit. knjizi 114—123.

¹⁴⁰ DAZ, Virovitička žup. Prothocollum sedriae... od 22. IX 1815.

¹⁴¹ Isto, a. c. 789/1814.

¹⁴² Isto, 1569/1814.

¹⁴³ Isto, Prot. sedriae... od 22. IX 1815.

Posle Filipovićeveog hapšenja, na početku 1815, preseljavanje Nankovčana i Smude počelo se provoditi, ali je išlo sporo, jer su seljaci oskudevali u stoci za vuču i nisu mogli da prenesu građevni materijal, a možda su i sami oklevali, iako je sad bilo dovoljno jasno da se translokacija mora izvesti. Zato je upravnik spahiluka Josip Kišlegi molio županiju da naredi obližnjim selima da besplatno pomognu u preseljavanju Nankovčana.¹⁴⁴ Županija je prihvatila predlog, s tim da se on ostvari u pogodnom trenutku.¹⁴⁵ Kad je taj trenutak nastupio — nisam mogao utvrditi, ali da je do njega odnosno do translokacije došlo, to je van svake sumnje.

Da bi se seljacima »dao primer« da u buduće budu mirni i da se klone »podbunjivača«, njihov vođa Stevan Filipović izveden je pred sedriju koja mu je sudila 22. IX 1815. Suđen je što je uvek i svagda pokazivao i širio »duh ustanka« i dokazao da je »opasan i nepopravljiv podstrekač naroda« protiv spahijske i javne vlasti, dostojan smrtno kazne koja mu ipak nije izrečena, nego kazna većitog izgnanstva sa Voćinskog spahiluka uz prethodnu rasprodaju imovine i podmirivanje dugova.¹⁴⁶ Pošto je presuda od viših sudskih organa odobrena, a imovina mu rasprodana, slučaj St. Filipovića i translokacije Nankovčana je okončan i stavljen ad acta.¹⁴⁷

III

Drugi slučaj otpora translokaciji na spahiluku Voćin dogodio se 1823—24. u Zvečevu. Početkom decembra 1823. sudija Franjo Delimanić saopštio je seljacima iz Zvečeva odluku županije o njihovom preseljavanju na druga mesta, ali su oni to odbili. Na čelo seljaka stavili su se Jeftimije Milekić i pop Janičije Škorić i održali skupštinu na kojoj je Škorić izjavio da će on biti prvi koji u svoje dvorište neće pustiti ljude koje županija bude uputila radi njihove translokacije. I zaista, kad su kotarske sudije sa pandurima i drugim ljudima došle u Zvečevo da izvrše preseljavanje, naišle su na najveći otpor seljaka koje je pop Škorić crkvenim zvonom pozvao na okup i protivljenje predstavnicima vlasti. Pošto su se seljaci oduprli fizičkom silom (*physicis viribus*), translokacija se nije mogla izvesti, ali su sudije mnoge od njih pohapsile, a među njima i Milekića, koji ih je najviše odvrtao od preseljenja i lično se odupro sudijama. Budući da je Škorić bio duhovno lice, te mu županijska vlast nije mogla suditi bez prisustva predstavnika crkve, zamoljen je pakrački episkop da pošalje svoje izaslanike radi istrage nad njim.¹⁴⁸

Suđenje Milekiću i Škoriću održano je u januaru 1825. Sedrija je smatrala da ih treba kazniti zbog podstrekivanja naroda, ali je uzela u obzir i olakšavajuću okolnost što je preseljenje naređeno usred zime pa njegovo izvođenje ne bi bilo bez teškoća i štete za seljake. Zato je odlučila da Milekiću uračuna

¹⁴⁴ Isto, a. c. 329/1815. Pismo od 26. II 1815.

¹⁴⁵ Isto, Prot. congreg. 726/1815.

¹⁴⁶ Isto, Prot. sedriae... od 22. IX 1815.

¹⁴⁷ Isto, sednica od 19. XI 1816.

¹⁴⁸ Isto, Prot. sedriae br. 71; 90:189 iz 1824.

vreme provedeno u zatvoru (devet meseci) i da ga pusti na slobodu, s tim da plati sudske troškove; pop Škorić osuđen je na osmodnevni zatvor, koji je trebalo da izdrži u nekom pravoslavnom manastiru, o čemu je obavešten pakrački episkop¹⁴⁹ koji je Škorića zatvorio u manastir Pakru i po isteku kazne izvestio županiju.¹⁵⁰

Da li je translokacija ipak izvršena, nismo mogli utvrditi iz akata koja su nam stajala na raspolaganju, ali svi su izgledi da nije, jer se Zvečevo i do danas održalo kao posebno naselje.

IV

U godini 1826. odluka o translokaciji jednog sela na Voćinskom spahiluku dovela je do ozbiljne seljačke bune u kojoj su se manje-više jasno izrazile i težnje seljaka za vraćanjem »starog« urbara i uništenjem spahijske pa i županijske vlasti.

Početak avgusta 1826. uprava spahiluka na čelu s inspektorom i zemljomerom Markom Bakalovićem (Bakalom) odlučila je da seljake iz Martinpotoka preseli u Macute i Smude, ali je odmah naišla na izvesne znake otpora. Neki »nemirni« seljaci uništili su međe koje je Bakalović postavio, pa je desetak dana kasnije odlučeno da drugi spahijski zemljomer pođe u Martinpotok radi obnavljanja međa i popisivanja seljaka, a Bakalović da u Smudama dovrši odmeravanje zemljišta za kućna mesta i bašte određene za Martinpotočane. Danas 20. avgusta veliki sudija voćinskog kotara Franjo Delimanić službeno je obavestio martinopotočkog kneza Vasu Grgura o translokaciji, tvrdeći da se ona mora obaviti na osnovu »previšnjih« naredbi, pa se treba pokoriti i u miru je izvesti. Da bi se preseljenje u navedena sela što brže izvelo, županijske i spahijske vlasti odlučile su da Martinpotočanima pošalju u pomoć veći broj seljaka i kola iz Podravine. O svemu tome, kao i o pravu na tužbe, ako pri preseljenju neko bude oštećen, knez je obavestio svoje seljane koji su stvar na izgled mirno primili i razišli se, pa je izgledalo da će translokacija biti izvršena bez većih teškoća.¹⁵¹

Predveče istog dana iz susednih sela, po naređenju kotarskog sudije, veći broj kola stiglo je radi preseljavanja Martinpotočana, koje se imalo izvršiti ujutro 21. avgusta. No, tada se pojavi tridesetgodišnji Mihajlo Grgur sa desetak svojih seljana i odlučnim načinom zatraži od kneza Vase Grgura da naredi knezovima iz Gačića i Bačevca da se vrate u svoja sela, a sva kola da se povuku iz Martinpotoka. Knezovi se pokore, a Mih. Grgur sa drugovima vrati se u selo radi dogovora u pogledu daljeg pružanja otpora. No, uskoro zatim iz Lukača stigne beležnik Tomašić sa knezovima podravske sela i preko sto kola radi preseljenja Martinpotočana. I dok su se oni dogovarali s knezom Vasom Grgurom, u selu je Mihajlo Grgur produžavao sa agitacijom protiv translokacije. Sa svojim slugom Savom Radanovićem, braćom Smoljanac, Mi-

¹⁴⁹ Isto, 22/1825.

¹⁵⁰ Isto, Prot. congreg. 747/1825.

¹⁵¹ Isto, Acta palatinalia, br. 236. Izjava M. Bakalovića i izveštaj žup. deputacije.

ščevićem, Aleksom Koraćem i drugima, mahom mlađim ljudima, Mih. Grgur pođe na groblje gde mu se svi zakunu na vernost i donesu odluku da se svim sredstvima suprotstave preseljenju iz Martinpotoka. Milom ili pretnjama i silom oni prikupe i ostale seljake, pa naoružani koljem i toljagama, a njihov vođa velikim pištoljem, pođu izvan sela da oteraju Tomašića i njegove ljude. Čvrsto su bili odlučili — ako Tomašić upotrebi silu, da mu silom, oružjem odgovore.

Stigavši pred Tomašića, Mih. Grgur i drugovi poviču da nikakvog prese-ljavanja neće biti, makar došao i veliki sudac i sam podžupan, pa naredi pri-sutnim seljacima da se odmah raziđu, jer će inače protiv njih upotrebiti silu. Seljaci su se kolebali i očekivali šta će učiniti njihovi knezovi i Tomašić. Ca-bunski knez Savo Kojanović naredi svojim ljudima da se ne razilaze, a Tomašić poče da ubeđuje Martinpotočane da se translokacija mora izvršiti i pođe u pravcu sela moleći Grgurove drugove da se pokore carskoj volji. No, Grgur se ne pokori, nego napadne Tomašićevu pratnju, udarivši pandura a zatim i kneza iz Cabune. Smoljanac, Korać i Radanovići produže da tuku obojicu i upravo premlate pomenutog kneza, a Grgur tada napadne i na Tomašića, obori ga i zajedno sa ostalim Martinpotočanima tako žestoko pretuče da je ležao skoro polumrtav. Videći to, Tomašićevi ljudi sa kolima razbeže se na sve strane, pa preseljenje Martinpotočana ostade neizvršeno.¹⁵²

Bojeći se smetnji i izdaje kneza Vase, pobunjenici odluče da pođu nje-govoj kući i primoraju ga da im se pridruži, a ako odbije, da ga ubiju i kuću mu zapale. Knez, međutim, nije smeo da ih sačeka, nego pobjegne izvan sela, a zatim se do ponoći dočepa Voćina gde saopšti beležniku Petru Hranjcu da su se njegovi seljani pobunili i prete mu ubistvom. Hranjec izjavi sprem-nost da pođe u Martinpotok i smiri seljake, iako ga je knez odvrćao. No, kad je sutradan pošao iz Voćina, sretne ga neki Majstorović i izjavi da se ne pri-bližuje pobunjenicima, ako mu je život mio, pa se beležnik vrati u grad.¹⁵³ Ne našavši kneza, Mih. Grgur povede sobom njegovog sina Nikolu i bratića Marka, a zatim pođe po selu pa silom pokupi još preostale muškarce. Na pi-tanje nekih seljaka kuda ih vodi i šta namerava, odgovorio im je da to ne pitaju, jer je dovoljno da njih četvorica znaju ciljeve koje treba postići.

Ujutro 21. avgusta Mih. Grgur, sa svojom još nevelikom grupom, pođe u Macute. Usput mu priđu petorica kosaca iz tog sela, koji su jedva dočekali ovu priliku, pa se svi upute knezu Gliši Dokmancu, ali ovaj odbije da im se priključi. U seoskoj kovačnici prisile dvojicu ljudi da im priđu, a nekog mla-dića koji je oklevao da pođe s njima do krvi izmlate. Cilj im je bio da uhvate inspektora, zemljomera Bakalovića, kome su pretili da će ga obesiti za žile i živog sušiti. No, brat macutskog kneza, spahijski pandur Petar Dokmanac, bežeći iz sela na vreme obavesti Bakalovića da će ga Martinpotočani ubiti, pa on napusti premeravanje i skloni se kod popa Bože Bolića u Smude. Saznavši za Bakalovićevo begstvo, Grgur i njegova uvećana četa pođu za njim u Smude, uništavajući kolje za premeravanje zemlje i prisiljavajući kosce u polju da im se pridruže. U međuvremenu pop, njegov sin i knez pozovu Smudane da

¹⁵² Isto, Izveštaj žup. deputacije i izjave seljaka iz Martinpotoka.

¹⁵³ Isto, Izjava Petra Hranjca.

ostanu u miru, pa oni poslušaju i čak im pruže pomoć radi zaštite Bakalovića. Uz strašnu galamu i pretjne pobunjenici zatraže od popa da im preda Bakalovića, ali ovaj to odbije, a njegov sin se puškom, iako je bila prazna, ispreči pred Grgura, što inspektor iskoristi i kroz šljivik pobegne prema Drenovcu, obavesti sudiju Jankovića o pobuni, a zatim se skloni u Voćin gde sačeka kraj pobune.¹⁵⁴

Iz Smuda Mih. Grgur pođe u Sekulince gde mu se pridruži znatan broj seljaka na čelu s Markom Ninkovićem, Jovicom Šimićem-Loparcem i Damjanom Lončarevićem, svi naoružani zaoštrenim koljem. Kasnije su Sekulićani tvrdili da su ih Martinpotočani primorali da im priđu, ali su ovi to poricali, izjavljujući da su im se oni priključili dobrovoljno. Biće da je među njima bilo kolebanja, pa je Grgur jedne privukao služeći se pretnjom da će im kuće popaliti, dok su mu drugi sami prišli jer im je obećao izdejsstvovati pravice i stari urbar (justitiam et antiquum urbarium). Zbog takvog načina prilaznja buni, jedan deo Sekulinčana je kasnije napustio Grgura, a njih dvadesetak »zlomislećih« ostalo je uz njega do kraja pokreta.¹⁵⁵

Ovako ojačani, pobunjenici krenu za selo Meljane gde im se priključi još petnaestak ljudi. Seoski knez je i ovde pokušao da rastera Grgureve pristalice, ali je ubrzo morao da »spusti štap« i potraži spas u begstvu. Iz Meljana grupa se uputi u Đurišić. Pošto se knez izgovarao da im ne može prići, jer im se već priključio njegov brat, pobunjenici su pošli od kuće do kuće vrbujući ljude i preteći smrću i paljevinom onima koji se budu protivili. Prema kasnijoj izjavi pomenutog kneza, Mih. Grgur je u svom selu hrabrio ljude govoreći da se već diglo 500 Podravaca koji čekaju da se s njima sjedine. Pored toga on je, navodno, stupio u vezu sa 200 seljaka u Budanici i 300 u Kornjašu, a Zvečevljani su mu preko emisara javili da su spremni i jedva čekaju i oni i seljaci u brdskim selima da im se što pre pridruže.¹⁵⁶

Jutro 22. avgusta zateklo je Grgura u selu Rijenci gde mu se milom ili silom priključi po jedan muškarac iz svake kuće, te dosta mladića od 12 do 16 godina. Seoski knez se i ovde uzdržao od učešća u pobuni. Prema kasnijim izjavama Rijenčana, njih su Mih. Grgur i Marko Ninković mobilisali preteći im ubistvom i paljenjem kuća, iako im nisu hteli da otkriju uzroke i ciljeve bune, izjavljujući da će o tom saznati u svoje vreme.¹⁵⁷ U Rijencima pobunjenici se podele u dve grupe: manja, od desetak ljudi, na čelu s Jovanom Radanovićem i Šimićem pođe u Bokane da digne tamošnje seljake, a veća, na čelu s Mih. Grgurem, uputi se u Čeralije gde dobije nove pristalice i naraste na preko 100 ljudi. Iz Čeralija Grgur pređe u Balince, uključi u četvrtu novu grupu seljaka, pa se uputi u Bokane, u kojima mu se opet priključe Radanović i Šimić koji su uspešno izvršili svoj zadatak. Videvši pobunjenike, bokanski knez pobegne, a oni mu porazbijaju prozore, vrata, peći i razvale ograde. Slično se desilo i sa kovačnicom Zarije Mirkovića koji se sakrio od pobunjenika, ali im je kasnije prišao i među prvima poginuo.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Isto, Izjava M. Bakalovića; Izveštaj žup. deputacije.

¹⁵⁵ Isto, Izveštaj podžupana od 4. IX 1826; Izjave seljaka iz Sekulinaca.

¹⁵⁶ Isto, nav. podžupanov izveštaj i izveštaj žup. deputacije.

¹⁵⁷ Ibidem; Izjava Rijenčana.

¹⁵⁸ Ibidem

U Bokanama pali su u ruke pobunjenika spahijski žitničar Mauricije Hajnović sa sinom i voćinski mesar sa bratom. Njih su na povratku iz Đakova o pobuni izvestila dva pandura, pa su uspjeli da izmaknu ispred Grgurovih ljudi u Čeralijama, ali su uhvaćeni u Bokanama. Pošto su mu mesari obećali sve što zaželi, Mih. Grgur ih otpusti sa Hajnovićevim sinom, a Hajnovića zadrži, jer je želeo da u svojoj blizini ima čoveka koji će moći da vodi ustaničku korespondenciju. Iako je bio spahijski službenik, Hajnoviću je poklonjena puna pažnja; nuđen je jelom i pićem i nije mu se za celo vreme pobune desila nikakva neugodnost.¹⁵⁹

Sa vinom oduzetim od bokanskog kneza pobunjenici pođu prema Kraskoviću, ali usput na pustari Jošavi naiđu na spahijske pandure i seljake koji su vršili spahijsko žito, pa mnoge primoraju da im priđu, među njima i dvojicu pandura koji uskoro pobegnu, ostavivši konja koga Grgur zadrži za žitničara Hajnovića. U krčmi se podnapiju vina, krčmaru oduzmu novac, hranu i piće, a ženu mu udare, jer im se pokušala suprotstaviti.¹⁶⁰

Predveče 22. avgusta pobunjenici stignu do sela Pušine gde navale na kuću odbeglog kneza Vase Bukvića i spahijskog šumara Pavla Petrovića i opljačkaju ih odnosno porazbijaju čaše, burad i drugi inventar u vrednosti od 135 forinti. Neki od njih napali su opančara Ćiru Pešića i pretukli ga, govoreći: »Ubijte ga, jer bio on gospodin ili majstor, oni dobro žive a nas izrabljuju; oni se šeću odeveni, a mi idemo bosonogi.« Grgur pokupi sve puške po selu, a sam se naoruža sa tri pištolja, ali po molbi Hajnovića opštinsku kasu ostavi netaknutu. U njegovoj četi bilo je u tom momentu oko 300 pobunjenika. U Pušini Grgur donese odluku da napadne išpanat u Drenovcu, da snabde četu hranom i pićem, da mobiliše Drenovčane odnosno da Drenovac zapali i zatim preko Đurišića maršira pravo na Voćin koji bi ustanici 23. avgusta osvojili i zapalili, a iz njegove okoline zvane Budžak dobili mnogo novih pristalica, sjedinili se s Podravicima i onda pošli direktno caru u Beč da traže svoje pravice i stari urbar.¹⁶¹

Ispred Drenovca hteli su zapaliti spahijsku ciglanu, ali ih je Hajnović od tog odvratio. Ipak su porazbijali prozore na nekim spahijskim zgradama, uhvatili opančara Teodora Škorića i tukli ga, držeći ga za špijuna, a Drenovčanima pretili: »Ili ćete ići s nama ili živi nećete otići.« Na Hajnovićevo pitanje, kuda nameravaju posle osvajanja išpanata, više pretećih glasova je odgovorilo: »Pravo u spahijski dvor!«¹⁶²

Uprava spahiluka i Virovitička županija saznale su za pobunu od inspektora Bakalovića i beležnika Hranjca. Spahiluk je odmah preduzeo mere radi zaštite svojih zgrada, a od sreskog sudije zatražio je pomoć radi smirivanja seljaka. Voćinski beležnik i sreski sudija i njegovi pratioci pošli su u Bokane, Macute i Čeralije, ali nisu sreli Grgura i pobunjenike, pa su se vratili u Drenovac pošto su čuli da seljaci preko Drenovca nameravaju da udare na Voćin. Usput su videli kako su kuće seoskih knezova opljačkane, piće razvučeno, a kapije i ograde uništene. Da bi umirili pobunjenike odnosno da bi ih u slu-

¹⁵⁹ Isto, Hajnovićev iskaz.

¹⁶⁰ Isto, Izveštaj žup. deputacije.

¹⁶¹ Isto, Izjava M. Hajnovića; izveštaj žup. deputacije.

¹⁶² Ibidem.

čaju potrebe suzbili, sudija Delimanić i sigurnosni komesar Adamović pozovu u zgradu išpanata pravoslavnog protu Marka Godića i nekoliko pouzdanih seljaka. Pored njih tu se zateklo nekoliko spahijskih službenika i pandura, tako da je išpanat raspolagao sa 15 ljudi naoružanih puškama prema 300—500 seljaka koji su imali nekoliko pušaka i pištolja i mnogo dugačkog šiljatog kolja. Da bi proverili ranije informacije o kretanju pobunjenika, branioci išpanata pošalju u izvidnicu Hajnovićevog sina kaplara i drenovačkog beležnika Grinvalda, koji se vrate predveče 23. avgusta i potvrde da je Grgur krenuo prema Drenovcu.¹⁶³

Na neki način Grgur je saznao da su se predstavnici spahiluka i županije — gospoda — okupili u išpanatu, koji on naveče 23. avgusta opkoli, odlučivši da ih pohvata i povede sobom, a ukoliko se budu protivili, da ih pobije. Spazivši pobunjenike, gospoda se okupe na hodniku u dvorištu išpanata sa zapaljenim svećama i napunjenim puškama, pa upute kotarskog sudiju i protu Godića da ih pokušaju umiriti. No, čim je prota otvorio vrata, našao se u masi koja ga je počela gurati, udarati štapovima, hvatati za mantiju, vičući i preteći svima u zgradi išpanata. Najzad je neko od seljaka uspeo da iščupa protu iz ruku uzbuđene mase i da ga ugura u dvorište. Posle toga se prolomi povika: »Ulazi, ubijaj«, pa masa svom silinom navali na vrata, provali i sruči se u dvorište išpanata. Nastade neopisiva gužva i pometnja. Umesto da se razrede i razvijaju za napad, pobunjenici su se zbili u dvorištu i postali gusta meta za puške branilaca u hodniku išpanata.

Sudija Delimanić i ostali pokušaju da smire pobunjenu masu, vičući joj ispod zapaljenih sveća: »Mir ljudi! Slušajte nas! Što tražite; hoćemo vam pravdu dati, predložite u miru svoje molbe!« Jedan od seljaka htjede da se pokori i skide šešir, ali drugi povikaše: »Što skidaš kapu, nije ovo sud... sad mi sudimo, mi predstavljamo sud!« Sudije ponovo pozovu na mir, dovikujući: »Ovde je županija«, ali iz mase dopre odgovor da ona ne priznaje nikakvu gospodu, da više neće dozvoliti da gospoda sude seljacima nego oni gospodi. Navodno su se čuli i povici: »Mi ne marimo ni za kralja, ni županiju, ni sudije, jer smo sad mi kralj, županija i veliki sudci.« Neko iz mase navali na voćinskog sudiju, neko kao kopljem zavitla kocem i zamalo ne ubi sudiju Delimanića, a Jovan Vučićević napadne pandura i kaplara Hajnovića koji opali iz dvocevke i ubi ga. Na to Mih. Grgur ispali iz pištolja na terezovačkog sudiju, a zatim se oglasiše još dve puške iz redova pobunjenika. Branioci odgovoriše složnom paljbom: masa se usколеba, pođe prema zgradi, a onda uplašena kricima ranjenih i pogledom na ubijene nagne u begstvo. Za trenutak dvorište se isprazni; ostadoše u njemu samo mrtvi i Mih. Grgur sa pištoljem, pokušavajući da vrati seljake, dovikujući im: »Vratite se, ljudi, ne smiju oni protiv nas kuglama pucati. Niko od nas nije mrtav!« Na njegove reči: »Vratite se ljudi, jer su im sad prazne puške i nemaju praha i olova«, neko od gospode je doviknuo: »Usudi se samo da se vratiš, imamo mi toliko municije da možemo do jutra pucati.« Pošto se od pobunjenika niko ne povratio, Grguru ne ostade drugo nego da i sam blagovremeno napusti poprište borbe i skloni se u kukuruze u dre-

¹⁶³ Isto, Izjava P. Hranjca.

novačkom hataru. U dvorištu i iza ograda ležalo je pet mrtvih i šest teže ranjenih seljaka; osam lakše ranjenih povuklo se sa ostalima prema selu Đurišiću. To je bio rezultat plotuna u gustu masu pobunjenika.¹⁶⁴

* * *

Dan-dva posle poraza seljaka u Drenovcu situacija je bila vrlo mutna. U toku noći i sutradan pobunjenici, rastureni u manje i veće grupe, još su se zadržavali u blizini Drenovca, po šumama i poljima, neodlučni šta da učine. Mih. Grgur ih je pozivao da se vrate i osvoje Drenovac, ali se njegovom pozivu odazove samo šest ljudi iz Sekulinaca. S tom grupom on je hteo da pruži otpor vojsci koja je pozvana u pomoć Drenovcu. Ali, kad ovi seljaci ugledaju vojsku, razbeže se, iako ih je Grgur hrabrio i sam pucao na vojnike. Posle toga, ostavši sam, Mih. Grgur potraži spas u guštari pored puta.¹⁶⁵

Saznavši za sukob u Drenovcu, obližnja vojna komanda pošalje 30 vojnika koje sudski pristav Anton Munkači dovede do Drenovca. On je tvrdio da je sa obe strane puta naišao na mnoge pobunjenike koji su se sklonili kad su ugledali vojsku. Većinom su bili u grupama od četiri do šest ljudi, naoružani koljem i kijačama, a poneki i vatrenim oružjem. Neki gluvonemi seljak iz Krasčkovića pripucao je na vojnike, ali je odmah bio uhvaćen, jer je već bio ranjen u glavu. Na drugom mestu, kod rečice Volovice vojna potera ranila je jednog seljaka, ali se on nije hteo predati nego skoči u reku i dočepa se druge obale na kojoj je stajala veća grupa pobunjenika koji, iako naoružani, ne pružiše otpor. Izgleda da su to bili seljaci iz Macuta na čelu s Petrom Dokmancem. Oni su nagovarali Rijenčane da pođu s njima prema Đurišiću da se uvere ima li tamo još pobunjenika, ali su ih ovi poslali »do đavola«, jer su u napadu na Drenovac vrlo loše prošli. Grupa kod Đurišića, na koju su Macučani računali, sastojala se od nekih 150 ljudi, naoružanih koljem i puškama, ali je bila neodlučna da napadne gospodu koja su iz Drenovca išla prema Voćinu. Kad su ubrzo zatim Macučani čuli da se i ta grupa rasula, nije im preostalo drugo nego da se i sami raziđu i vrate kućama ili zadrže po šumama kao begunci ispred vojne potere.¹⁶⁶

Sutradan posle borbe u Drenovcu, sudija F. Delimanić, Anton Ivanošić, komesar, i prota Godić obrate se podžupanu Ivanu Delimaniću, tvrdeći da buna uzima sve većeg maha, pa je potrebno, pored onih 30 vojnika koji su već stigli, što hitnije zatražiti iz Osijeka pešake, jer konjanici neće moći ništa učiniti u ovog gorovitom kraju. Njih je plašilo što je Mih. Grgur bio na slobodi,¹⁶⁷ a u šumama je ostalo još dvadesetak vođa seljaka, od kojih je uhvaćeno četrnaest, pretežno iz Martinpotoka i Sekulinaca. Jedan od njih vraćen je u vojsku, a ostali su upućeni u Osijek u županijsku tamnicu.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Isto, Izveštaj žup. deputacije; Izjave F. Grinvalda, Alojza Hajnovića itd. — Poginuli su: Vučićević, Gavriilo Vaskrstić i kovač Rok Marinović iz Čeralija, Zarija Mirković, kovač iz Bokana i Teofan Smoljanić iz Meljana. Među teže ranjenima bila su četiri iz Bokana, jedan iz Smuda i jedan iz Đurišića.

¹⁶⁵ Isto Izveštaj žup. deputacije; Izjave F. Grinvalda, Alojza Hajnovića itd. — Po-

¹⁶⁶ Isto, Iskazi Munkačija, Adamovića i drugih.

¹⁶⁷ Isto, br. 231.

¹⁶⁸ Isto, 235.

Grguru se izgubio svaki trag, pa je za njim raspisana poternica koja je puna dva meseca ostala bez rezultata.

Županijska skupština 24—25. avgusta prihvatila je gornji predlog i naredila da vođe pokreta budu pohvatane, svi seljaci razoružani, a Martinpotočani da budu preseljeni pomoću vojske. Sudijama virovitičkog, našičkog i miholjačkog kotara skrenuta je pažnja na mogućnost da odbegli pobunjenici pređu na njihov teren i izazovu nemire koje je trebalo sprečiti energičnim merama.¹⁶⁹ Osječka tvrđavna komanda odazvala se pozivu na pomoć, pa je 25. avgusta javila da će odmah kolima preko Našica i Orahovice uputiti 160 vojnika, ali na trošak županije, koja je odgovorila da troškovi vojne intervencije treba da padnu na erar, jer je vojska dužna da čuva red i mir u zemlji.¹⁷⁰ Istovremeno, od Namesničkog veća županija je tražila da se ne smanjuje nego da se poveća broj njenih činovnika,¹⁷¹ jer se treba boriti nemira sve dok Grgur ne bude uhvaćen. Na tu opasnost ukazivao je i podžupan Delimanić u pismu velikom županu A. Adamoviću 27. avgusta, tvrdeći da su mnogi seljaci odbegli s Grgurom u šumu, a neki su dan ranije opet viđeni sa oružjem. On je predlagao da se vojska ne povlači, nego da zaposedne Martinpotok i Sekulince, kao ognjišta pobune, a zatim Drenovac i Voćin kao glavna naselja Voćinskog spahiluka. Pošto je tako i postupljeno, Martinpotočani preseljeni, a oružje pokupljeno od seljaka, počelo je vraćanje vojske u Osijek.¹⁷² Međutim, podžupan se bojao da se mir može ponovo poremetiti, ako se vojska udalji, jer je narod »vrlo sklon buni«, pa je tražio da se bar u Voćinu zadrži odred konjice. Slavonska generalkomanda složila se da husarska kompanija iz Virovitice ostane u voćinskom kotaru sve dok situacija bude zahtevala. Uz to je predviđeno i razoružavanje seljaka u Podravini¹⁷³ za koje se sumnjalo da su imali veze s Grgurom i bili spremni na pobunu.

U početku septembra županijska skupština odluči da povede istragu o buni, jer se nije smela osloniti na izveštaje koje je prikupio podžupan, čiji je brat, Franjo Delimanić, bio jedan od glavnih aktera u gušenju bune i na čijoj je duši ležalo nekoliko života pobijenih seljaka.¹⁷⁴ Zato je istraga poverena jednoj županijskoj komisiji koja je morala da pripremi izvještaj za zasjedanje skupštine 12. septembra. Podžupan je saslušao seoske knezove koji su jednodušno izjavili da im nisu poznati ni uzroci ni ciljevi bune osim translokacije Martinpotoka. Neki od njih su saopštili da su čuli da su pobunjenici hteli da spreče preseljavanje još preostalih sela, a ona koja su već preseljena da vrate na njihova stara mesta u planini. Nikakvih posebnih tužbi pobunjenici nisu imali protiv spahiluka — tvrdili su knezovi, koji su svoju neaktivnost i blagovremeno neobaveštavanje vlasti opravdavali ili odsutnošću iz sela ili strahom od učesnika u buni.¹⁷⁵ Knez iz Čeralija tvrdio je da je jedan od

¹⁶⁹ Isto, 231.

¹⁷⁰ Isto, Virovitička žup. 1682/1826.

¹⁷¹ Isto, 1657/1826.

¹⁷² Isto, Acta palatinalia 232, 233.

¹⁷³ Isto, 234, 236.

¹⁷⁴ Isto, 234.

¹⁷⁵ Isto, 235. Podžupanov izvještaj.

pobunjenika, Tomo Arbić, pretio da knezove kao pristalice spahiluka i županije treba ukloniti iz sredine seljaka tj. pobiti ih.¹⁷⁶

Budući da je pobuna ugušena, županija i podžupan smatrali su za potrebno da se pred Namesničkim većem opravdaju zbog pobijenih seljaka. Podžupan je u potpunosti opravdavao postupak prema pobunjenicima koji nisu pristali na pregovaranje niti se htjeli pokoriti autoritetu javne vlasti oličene u velikom sudiji F. Delimaniću, iako ovaj nije propustio ni jedno blago sredstvo da ih umiri. Pošto to nije uspjelo ni proti Godiću, moralo se pribeći oružju, jer se »nije... čulo, da je narod velikog sudca, svog protektora protiv svih nepravdi buntovnički i surovo napao«, kao što je bio slučaj u Drenovcu. Predstavnicima vlasti bio je u datom trenutku jedini cilj očuvanje mira, gušenje bune u korenu, a to nije dopuštalo da se čeka na dolazak vojske, pogotovo što se radilo i o odbrani sopstvenih života, u kom slučaju se sredstva ne biraju. Prema podžupanu, Martinpotočani su otvoreno odbacili podaničku pokornost i vrlo brzo bunu proširili na dvanaest sela, u nameri da sruše sve legalne vlasti, da pobiju sve predstavnike spahijske i županijske uprave, da ugroze ne samo Slavoniju nego i celu državu. Da im je uspjelo da osvoje dreno-vački išpanat sa velikim količinama pića, porasla bi njihova smelost i želja za ubijanjem, te da su im se priključili seljaci virovitičkog kotara, došlo bi do požara i ubistava u kojima bi bile uništene sve duhovne i svetovne vlasti, pa bi pobuna došla do tog stepena da bi se nekako mogla ugušiti samo ogromnim prolevanjem krvi. Uzrok bune podžupan je video samo u surovim i nekulturnim navikama planinskih seljaka udaljenih od civilizacije, u njihovom nepoznavanju verskih i državnih propisa, te u činjenici da ih je zbog stanovanja u razbacanim, neuređenim selima nemoguće efikasno nadzirati kako od spahijske tako i od strane javne vlasti. Zato je predlagao da odmah posle Martinpotoka presele i sva još preostala manja naselja, uz pomoć vojske, a u duhu naredaba dvora i slavonskog urbara, pa će se tek tada to stanovništvo moći kultivisati i otkloniti uzrok seljačkih buna — zaključuje podžupan Delimanić.¹⁷⁷

Izvještaj županijske komisije, podnet skupštini 12. septembra, u potpunosti se slagao s podžupanovim: krivica je bačena na surovost i nepokornost seljaka. Isto mišljenje zastupao je i veliki župan Antun Adamović koji je u pismu ugarskom palatinu opravdavao postupak predstavnika vlasti u Drenovcu, tvrdeći da su zaslužili pohvalu jer su celu pokrajinu spasili od požara i propasti.¹⁷⁸ Pošto su vrhovne vlasti prihvatile kao tačne argumente i zaključke županije, preostalo je još da seljaci budu izvedeni pred sud i kažnjeni. No, da bi se moglo prići suđenju, bilo je potrebno uhvatiti vođu seljaka, Mih. Grgura. Potkraj oktobra 1826. to je uspjelo kotarskom sudiji iz Požeške županije, Samuelu Sutliću, koji je na osnovu poternice i ličnog opisa uhapsio Grgura u selu Latinovcu i okovanog pod stražom dopremio u tamnicu u Osijeku.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ Isto, 236.

¹⁷⁹ Isto, Virovitička žup. 2250/1826.

* * *

Sudski proces protiv pobunjenih seljaka na čelu s Mih. Grgurom izvršen je pokraj novembra i na početku decembra 1826. Pred županijski sud (sedriju) u Voćinu izvedeno je oko 200 optuženih. Sav istražni materijal predat je županijskom fiškalu na mišljenje o postupku.¹⁸⁰ Fiškal Martin Hoblik smatrao je da ovaj sudski predmet treba da raspravlja županijski fisk a ne sedrija, jer se predmet mora okvalifikovati kao zločin neverstva i pobune kojoj je bio cilj da se pod maskom traženja pravice i novog urbara suprotstavi javnoj vlasti i napadnu njeni predstavnici. Hoblikovo mišljenje prihvatilo je i Namesničko veće koje je naredilo da se u ovom slučaju, jer se radi o otvorenoj pobuni, stvar raspravi pred županijskim fiskom.¹⁸¹

Rasprava i suđenje trajali su prilično dugo, pa je presuda izrečena u početku novembra 1827. Mihajlu Grguru upisano je u greh da je bio vođa bune, da je pored učinjenog nameravao da pobije spahijsko činovništvo, da popali spahijske zgrade i što je obećavao da će svoju pobunjeničku gomilu dovesti sve do Beča i tamo izvojevati pravdu. Zbog svega toga, radi zastrašujućeg primera za sve seljake, osuđen je na kaznu vešanjem koje je trebalo izvršiti u Martinpotoku gde je buna izbila.

Uz motivaciju da su u toku bune bili prvi i najrevnosniji Grgurovi sledbenici, te da su napadali spahijsku imovinu, knezove, krčmare i popove, osuđeni su na tri godine zatvora u okovima od izricanja kazne, a to će reći na skoro 4,5 godine od dana hapšenja) i 50 batina semestralno Gavro Smoljanac i Aleksa Korać iz Martinpotoka, Jovica Šimić iz Sekulinaca i Đeko Jakobović iz Rijenaca. Na dve godine zatvora od izricanja presude i 50 batina semestralno osuđeno je šesnaest Martinpotočana, zatim jedan seljak iz Đurišića, jedan iz Čeralija i jedan iz Kornjaša. Na godinu dana zatvora i 50 batina semestralno osuđen je jedan Martinpotočan, a svi ostali seljaci koji su bili u Grgurovoj četi, ali su je ranije napustili — po 50 batina ili manje. Pored toga, Martinpotočani su morali da naknade prouzrokovanu štetu spahiluku, knezovima i drugim licima koja su u tom smislu podnela zahtev.¹⁸² Pošto su Banski sto i Sud sedmorice u Pešti potvrdili gornju presudu,¹⁸³ postala je ona izvršna, a tim je i sudbina Mih. Grgura bila zapečaćena.

Tako se, dakle, feudalna vlast još jednom surovo obračunala sa seljacima čija je spontana pobuna, iako pod energičnim i sposobnim vođom, doživela vojnički poraz pre nego što je obuhvatila šire zamišljeno područje, što bi joj možda, omogućilo da se pretvori u veliki seljački rat.

¹⁸⁰ Isto, Prothocolla criminalia annorum 1826 et 1827, br. 104.

¹⁸¹ Isto, a. c. 163; 893/1827.

¹⁸² Isto, Prot. criminalia... br. 131

¹⁸³ Isto, Tabula banalis 37/1828; Virovitička žup. Prot. criminalia 1828—29, br. 1 iz 1829. god.

NEMIRI NA VLASTELINSTVU KUTINA 1837.

Od kraja XVIII st. seljaci ovog vlastelinstva vodili su dugotrajne urbarijalne procese sa svojim gospodarima Sečenjima i Erdedima. God. 1815, pošto su sporovi rešeni na njihovu štetu, došlo je do nemira, do otkazivanja rabote, do isticanja zahteva za šumama i regalnim pravima, te do napada na predstavničke županijske vlasti, zbog čega je vojska upućena u Kutinu, a vođe seljaka pohvatane i kažnjene.¹⁸⁴ Pošto su zahtevi seljaka bili odbačeni, ostali su i nadalje uzroci njihovog nezadovoljstva; ono se izražavalo u svakodnevnim manje uočljivim oblicima otpora koji 1837. dobija vid nemira iz kojih se lako mogla roditi seljačka buna.

* * *

Stočarstvo, prvenstveno svinjogojstvo, i vinogradarstvo bile su važne grane u privredi seljaka na Kutinskom vlastelinstvu; možda jedine preko kojih se on uključivao u robno-novčanu privredu i osposobljavao za plaćanje poreza. Zato je za njega bilo izuzetno važno pravo na korišćenje šume i na slobodno, individualno točenje vina. Jače, pak, uključenje u robno-novčanu privredu imalo je za posledicu nastojanje seljaka, naročito ekonomski snažnijeg, da se oslobodi od rabote, makar delimično, makar i otkupom, prvenstveno od onih 56 rabota po selištu koje su smatrane kao supererogacija, a za koje je urbarom predviđena za seljaka nadnica od 12 krajcara, pa je taj deo radne obaveze seljaka stvarno gubio čisto feudalni vid i postojao oblik kapitalističkog načina privređivanja koji se teže spajao sa kmetsko-podložničkim odnosima regulisanim urbarom.

U tridesetim godinama XIX st. zajednički Ugarsko-hrvatski sabor bavio se izvesnim reformama urbara; postavljalo se i pitanje otkupa od rabote odnosno kmetstva, revidiranje regalnih prava i tome slično.¹⁸⁵ Sve to nije ostalo sasvim nepoznato seljacima, pa ni podanicima Kutinskog vlastelinstva, koji su stalno imali veza sa advokatima u Zagrebu i na svoj način tumačili saborske zaključke i županijske odredbe u pogledu urbara, što će biti glavni uzrok nemira 1837.

God. 1836. seljaci iz Husaina sa kutinskog vlastelinstva, te njihovi susedi iz Gaja i Brekinske sa pakračkog spahiluka, potužili su se banu zbog prekomerne rabote koju vlastelinstva uzimaju mimo urbarskih propisa, pa se dešava da skoro preko cele godine, dano-noćno, rade na njihovim ekonomijama. Velikom količinom rabote, te velikom kontribucijom (porezom) tereti ih i županija, tako da jedva žive jer ne stižu da obrade sopstvenu, malo plodnu zemlju. Kad podmore sve dažbine prema vlastelinu, ostane im samo trećina od uroda, pa je teško platiti udvostručeni porez i popovske dažbine. Zato, ako im se breme ne olakša, ne preostaje im drugo nego raseljavanje. Uprave vlastelinstva su odgovorile da se radi o nekoliko »nemirnih« seljaka čiji su navodi netačni,

¹⁸⁴ Moja cit. knjiga, 197—203.

¹⁸⁵ Milivoj Vežić, Urbar hrvatsko-slavonski, Zagreb 1882, 243—349; Josip Bendorfer, Agrarni odnosi u Slavoniji, Zagreb 1952, 102—104; Arpad Lebl, Prilozi istoriji agrarnog pitanja u Vojvodini 1848—1849, Novi Sad 1954, 16—19.

jer one, navodno, nisu uzele ni jednu rabotu preko urbara. Županija, sa svoje strane, nije se izjasnila u pogledu urbarijalnih tužba seljaka, ali je priznala da su porez i drugi javni tereti zaista preveliki, pa je molila bana da se im oni olakšaju.¹⁸⁶ U jesen iste godine Đuro Valek, jedan od vođa kutinskih seljaka, prikupljao je novac od nezadovoljnih spahijskih podložnika i išao u Pakrac da traži pravdu,¹⁸⁷ no po svemu sudeći bezuspešno.

Do službenog upoznavanja kutinskih seljaka sa urbarijalnim zakonima 1832—36. došlo je sredinom aprila 1837. To je učinio kotarski sudija Martin Janković koji je 12. aprila došao u Kutinu radi raspravljanja šteta koje su seljaci naneli vlastelinskim šumama, a koje je trebalo naplatiti prema članu 10:1832/36. Već je to razdražilo seljake, a još više saopštavanje zakona od kojih se očekivalo više nego što su sadržavali. Kad je sudija prešao na pitanje točenja vina i određivanje broja krčmi u svakom selu, koje se moraju preko opštine izdavati u zakup najboljim ponuđačima, digao se Đuro Valek i povišenim tonom izjavio da nema mesta davanju opštinskih krčmi u arendiranje, pa će on i dalje točiti privatno svoje vino, jer na to ima pravo po novom urbaru koji seljacima omogućava da se otkupom oslobode od polovine rabote, pa on više neće da snosi celu rabotnu obavezu nego samo polovinu dok će za drugu polovinu položiti novac. I zaista, sutradan on se pojavi u upravi vlastelinstva sa novcem kojim se želeo otkupiti od polovine rabote, ali ona novac odbije, insistirajući na vršenju celokupne radne obaveze.¹⁸⁸

Na dan 13. aprila trebalo je izabrati beležnika u Kutini. Pravo predlaganja i izbora po čl. 9:1836. dato je opštini, ali uz odobrenje vlastelinstva.¹⁸⁹ Uprava vlastelinstva predložila je apotekara Kuševića, ali su se seljaci usprotivili, te na čelu s Valekom, Tomom Balenom i Markom Grubačem, buntovnim načinom uz galamu i pretnje kandidovali hirurga Šitkeja (Shytkey), moleći ga da se primi ove dužnosti, jer su vjerovali da će on dobro čuvati njihova prava. Zbog svega rečenog sudija Janković uhapsi Valeka i dvojicu njegovih drugova u nameri da ih uputi u Požegu u županijsku tamnicu. Odmah posle hapšenja vođa, dvadesetak seljaka pojavi se pred sudijom zahtevajući njihovo puštanje na slobodu, a pošto je on to odbio, sutradan 14. aprila u njegovu kuriju nahrupi njih 150, tražeći to opet najpre lepim načinom, a zatim gundanjem i pretnjama, i govoreći da neće dobro biti, ako Valek bude otpremljen u Požegu, jer su oni svi spremni da za njegov izginu i krv proliju. Pošto su i seljaci iz ostalih šest naselja vlastelinstva bili u vezi s Kutincima i dolazili u Kutinu na sastanke i pod prismotrom držali put iz Kutine za Požegu, sudija Janković nije se usudio da uhapšene sprovede u županijski zatvor, pa ih je zadržao u Kutini, što su oni iskoristili i iste noći pobegli. Sudija je saznao da su seljaci zahtevali novo premeravanje zemljišta, preteći da u protivnom neće vršiti rabotu. U tom su prednjačili Repušničani koji su zaista prestali da dolaze na

¹⁸⁶ DAZ, Požeška žup. 1993/1836; 702/1837. — Odlukom iz 1834. kutinski kotar morao je godišnje davati i prevoziti po 300 kubika kamena za izgradnju druma koji je trebalo završiti kroz osam godina. Kotarski sudija je ovu obavezu smatrao preteškom i tvrdio da će izgradnja potrajati četrdeset godina, ako seljaci ovog kotara ne dobiju pomoć od drugih kotareva (isto, 622/1837).

¹⁸⁷ Isto, Prothocollum sedriae anni 1837. (inv. broj 99 c).

¹⁸⁸ Ibidem; a. c. 348/1837.

¹⁸⁹ Vežić, n. d., 313.

rad vlastelinstvu. Istovremeno su Andrija Strnadika, Simeon Deanić i Josip Vincek pošli u Zagreb gde im je neko napisao tužbu koju su oni podneli banu u ime svih sedam opština vlastelinstva Kutine, insistirajući na pravu seljaka da biraju beležnika.¹⁰⁰

O svemu rečenom Janković je izvestio županiju i zatražio da mu se odmah uputi pomoć kako bi mogao nastaviti istragu, pohapsiti vođe seljaka i sprovesti ih u Požegu. Na to je županijska skupština 12. aprila odlučila da podžupan sa svim raspoloživim pandurima pođe u Kutinu i zajedno sa Jankovićem pohvata vođe »pobunjene gomile«, kao i sve one koji bi se eventualno usprotivili njihovom sprovođenju u županijsku tamnicu. U slučaju da seljaci stvore takvu buntovnu situaciju da panduri prema njima budu nemoćni, podžupan će zatražiti pomoć od zapovednika vojne kompanije u Pakracu. Od kompanije dislocirane u Pleternici zatraženo je da u Kutinu odmah uputi odred vojnika radi očuvanja javnog reda. Podžupan je dobio ovlašćenje da u ovom i sličnim budućim slučajevima stupi u vezu s najbližom generalkomandom radi osiguranja blagovremene i efikasne vojne pomoći. U tom smislu županija je pisala Slavonskoj generalkomandi i Ugarskom namesničkom veću, tvrdeći da je potrebno pobunu koja je počela da tinja sprečiti da se proširi i na druge delove njene teritorije. Pošto je konstatovala da kutinski slučaj zbog otpora prema javnoj i dominalnoj vlasti zaslužuje strogu istragu i suđenje, županijska skupština je odlučila da potrebne mere preduzme i u gornjem okrugu (gorovit kraj), jer su tamošnji seljaci poznati po otporu i buni iz prošlih vremena.¹⁰¹

Ugarsko namesničko veće odobrilo je sve mere koje je županija preduzela i sugeriralo da se na potpunom uvođenju mira radi sa razumnom umerenošću, a vojska da bude povučena odmah posle izvršenja zadatka, kako seljaci ne bi bili previše opterećeni njenim boravkom u njihovim kućama.¹⁰² Slavonska generalkomanda, pak, nije se mnogo žurila pa je tek 3. maja odobrila traženu vojnu pomoć koja je odmah po dolasku u Kutinu uspostavila mir, ali se nije odmah i vratila, jer se županija bojala izbijanja novih nemira. Pošto je generalkomanda zaključila da će vojska u Kutini morati ostati duže vremena, predložila je županiji da odred koji je ovamo došao iz Pleternice vrati u kasarnu radi obuke, a na njegovo mesto da se upute vojnici iz kompanije dislocirane u kotarima Pakrac i Daruvar.¹⁰³ Međutim, županija se nije složila s ovim predlogom, tvrdeći da se u Kutinu ne može uputiti vojska iz spomenutih kotareva, jer seljaci i u tom kraju otkazuju pokornost svojim feudalnim gospodarima. Vojnici pleterničkog odreda, prema tvrdnji županije, moraju i dalje ostati u Kutini, jer su seljaci ponovo pokazali neposlušnost, pa se tamo mora uputiti i županijski sud da na licu mesta dejstvuje protiv njih.¹⁰⁴ Generalkomanda je prećutno pristala da se pomenuti odred zadrži u Kutini sve dok to potrebe budu iziskivale.

¹⁰⁰ DAZ, Požeška žup. 348/1837; Prot. sedriae 1837.

¹⁰¹ Isto, 348/1837.

¹⁰² Isto, 350/1837.

¹⁰³ Isto, 572/1837.

¹⁰⁴ Isto, Županija Gen. komandi 17. IV 1837.

Županija je uskoro primila nove izveštaje o nepokornosti seljaka sa vlastelinstva Kutine. Tako su Šartovčani 22—23. maja odbili da seju vlastelinski kukuruz. Jedan od njih pretio je vlastelinskom panduru da će ga kocem pretući, ako mu se pojavi u kući radi rabote. Iako su već bili kažnjeni zbog sličnog otkazivanja rabote, oni su ipak ostali uporni i nepokorni. Seoski knezovi su se tužili da su ih njihovi seljaci vređali kad su im saopštavali naređenja uprave vlastelinstva. Kutinac Blaž Palaić-»Mali« optužio je kneza Belaka da je on kriv što seljačka stvar tako loše stoji, pa je pretio, ako niko drugi ne bude hteo, da će mu on zapaliti kuću. Palaić je tvrdio da bi seljaci mogli pristojno živeti bez rabote da se knez zajedno s njima borio za oslobođenje od nje. Ovako nije mislio samo on, nego i ostali seljaci, koji su kolektivno izjavljivali da su još uvek podvrgnuti raboti zbog ustezanja knezova da s njima sarađuju. Knezovi su se potužili upravi vlastelinstva koje je preko kotarskog sudije tražilo da se protiv Kutinaca preduzmu oštrije mere, jer njihova otvorena nepokornost raste iz dana u dan. Vlastelinski pravozastupnik je tvrdio da su Kutinci poznati po svom »nemirnom duhu«, pa je potrebno ponovo poduzeti istragu, kazniti vođe, a ostale privedi dužnoj pokornosti.¹⁹⁵

Pošto je vojska još uvijek bila u Kutini, bilo je moguće pohvatati seljačke prvake, pa je 5—6. juna županijski sud izvršio konačnu istragu i doneo presudu protiv njih. Đuro Valek, pored zatvora u kome se nalazio nepuna dva meseca, kažnjen je sa 40 batina. Ista kazna izrečena je Simeonu Deaniću i Andriji Strnadiki, jer su skupljali novac, odbili da se jave sudu i otkriju svoje sledbenike. Toma Balen i petorica drugih seljaka kažnjeni su sa 25—30 batina, dok je petnaestak seljaka iz Kutine, Repušnice i Zbegovače stavljeno pod prismotru i opomenuto da će biti kažnjeni, ako pokažu i najmanju nepokornost. Za opančarem Markom Grubićem, koji je pisao seljačku predstavku, ali je blagovremeno umakao, raspisana je poternica. Na seljake je palo plaćanje troškova vojne intervencije u iznosu od 341 for. 32 kr. Ta suma razrezana na svih sedam opština srazmerno visini njihove kontribucije, a ubrana je od seljaka tokom 1838-39. Pored toga, odlučeno je da se glavne odredbe urbara objave po svim selima i da se seljacima objasni da opštine imaju pravo polugodišnjeg točenja pića, da otkupljivanje od rabote dolazi u obzir samo u slučaju da ona nije potrebna vlastelinstvu, a ono ne želi da je prenese na drugoga nego pristaje da je pretvori u novčani otkup. Pravo na podnošenje tužbi priznato je svakom seljaku pojedinačno a opštini preko seoskog kneza, ali bez održavanja skupština i prikupljanja novca za vođenje urbarijalnih sporova, itd.¹⁹⁶

Što se tiče vojske, ona se u Kutini zadržala još preko mesec dana, potrošila seno seljaka za svoje konje, a kad je njeno snabdevanje postalo preteško, odlučeno je da 15. jula napusti Kutinu i povuče se u Pleternicu.¹⁹⁷

Na vlastelinstvu Kutini nastupio je period mira sve do revolucije 1848.

¹⁹⁵ Isto, Izveštaji od 26. V 1837.

¹⁹⁶ Isto, Prot. sedriae 1837; a. c. 882; 2049/1838; 906.1839.

¹⁹⁷ Isto, a. c. 904/1837.

GOLEŠOV POKRET 1845—48.

I

Pokret seljaka na kaptolskom vlastelinstvu Kraljevac u Zagrebačkoj županiji imao je dužu predhistoriju.¹⁹⁸

Sela koja su ulazila u sastav vlastelinstva Kraljevac, poseda zagrebačkog kaptola, naseljena su sredinom XVI stoleća. Seljaci su tada dobili znatne pogodnosti koje su se, pored ostalog, sastojale u pravu na slobodnu, besplatnu pašu, žirovinu i drvarenje.¹⁹⁹ Ove pogodnosti zadržane su i u kasnije vreme. Prema iskazima (*fassiones incolarum*) iz 1774, livade su im bile dosta dobre, a oranice slabije, mada su u slučaju češćeg đubrenja mogle da donesu dobar urod. Paše za stoku u ritovima i po šumama odnosno gmajnama imali su dovoljno. Žirovina je bila besplatna. Slično je bilo i u pogledu ogrevnog i građevnog drveta iz vlastelinskih šuma. Sve do uvođenja urbara 1780. obaveze seljaka prema vlastelinstvu određivane su »poleg navade zdavnešne« u sva tri vida feudalne rente, ali ipak s prevagom radne i naturalne. Rabotu su vršili ručno i sa stokom, ali ne po strogoj proporciji, nego kako u kom slučaju. Davali su veliku i malu desetinu, a u vreme desetkovanja još ponešto pilića, po koja kola drva, poneko jagnje i poneki groš različito u pojedinim selima. Od vinograda bili su dužni da daju »vinsku dažbinu«, ali za to su imali pravo na polugodišnje točenje vina. Do novca se nije lako dolazilo, ali se ponešto ipak moglo zaraditi na kirijašenju (»na foringah«) i na radu u vinogradima (»vu goricah na delanya«), a blizina Zagreba, Gorice i Ivanića, u kojima su se održavali češći vašari i pijačni dani, omogućavala im je da tamo iznose na prodaju stoku, kože, povrće i druge proizvode.²⁰⁰

Uvođenje urbara 1780. izgleda da nije u bitnom izmenilo prilike na kaptolskim posedima, iako je za sobom povuklo više određenosti, reda i zakonitosti. Ekonomika seljačkog gazdinstva i dalje se zasnivala dobrim delom na stočarstvu, prvenstveno gajenje svinja, peradarstvu i trgovanju drvom. U kakvoj su srazmeri ove grane seljakove delatnosti bile prema ratarstvu, teško je reći nešto određenije. No, o njihovoj velikoj važnosti u seljakovom gazdovanju rečito svedoči uporna borba za šumu, žirovinu i pašu tokom prve polovine XIX st., još i pre pojave Goleša među seljacima vlastelinstva Kraljevac.

¹⁹⁸ Pokret I. Goleša — »Golešova buna« predstavlja uvod u seljački četrdesetosmaški pokret. Sve donedavno o njemu se nije skoro ništa znalo; Aleksije Jelčić (Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji godine 1848—9, Zagreb 1925, 10) i Stjepan Antoljak (Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj, Zagreb 1956, 194) notiraju ga tek sa dve-tri rečenice, a Bogdan Stojšavljević (Šuma i paša u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848, Zagreb 1961, 43—45, 80—89), iako mu posvećuje više prostora, ipak ga prikazuje isključivo na osnovu protokola kaptolskog arhiva i štampane optužbe kaptola protiv seljaka iz 1851. Mi ćemo pokušati da korišćenjem celokupne poznate nam građe iz kaptolskog, županijskog i banskog arhiva prikažemo tok pokreta do Golešove pogibije 1848.

¹⁹⁹ DAZ, Archivum Capituli (kraće: AC), II odjel. Acta sessionum, fasc. 43 br. 350.

²⁰⁰ Isto, Dominium Kraljevac, izjave seljaka iz 1774.

II

Urbarijalni sporovi oko šuma na vlastelinstvu Kraljevac bili su u toku već na samom početku XIX stoleća. Radilo se o velikim šumama Selščini i Podgoričici, oko kojih su bila raspoređena i za njih zainteresovana sva sela ovog vlastelinstva. Sesevete i Selo sporili su se sa vlastelinstvom oko Selščine, a ostala sela oko Podgoričice. Ta je borba uglavnom bila istovremena, sa sličnim peripetijama i istim završetkom, a u zadnjoj fazi pre 1848. objedinjena Golešovom aktivnošću.

Nije nam poznato kad su kaptolski podložnici iz Sela i Seseveta pokrenuli svoj urbarijalni proces oko Selščine, ali znamo da ga je jedan od sudova (vlastelinskih ili županijski) razmatrao na početku decembra 1801. Na isti spor nailazimo i 1811. pred vlastelinskim sudom koji je zahtev seljaka za šumom proglasio »nezakonitim«, dozvoljavajući im samo ograničene, urbarijalne pogodnosti u njoj — žirovinu i drvo za domaće potrebe, ali ne i za trgovinu. Nezadovoljni ovim rešenjem, seljaci se obrate na druge instance, a 1818. na samog vladara koji naredi da se spor preko županije ponovo iznese na vlastelinski sud i sedriju. Oba ova suda, međutim, potvrde raniju presudu, smatrajući da je šuma Selščina alodijalna (vlastelinska), a to isključuje neograničeno pravo seljaka na nju, pa se moraju zadovoljiti samo onim pogodnostima (ogrev, žirovina) koje proističu iz urbara i propisa o korišćenju šuma. Budući da su seljaci i dalje polagali pravo na Selščinu, oni su i posle ovih odluka nastojali da nađu puta i načina da to pravo i ostvare.²⁰¹

Spor oko šume Podgoričice, koju su zahtevala sela Kraljevac, Dumovac, Cerje, Kobiljak i Novaki, počeo je 1819. Seljaci su tvrdili da je šuma njihova, te da i bez dozvole vlastelinstva imaju pravo na pašu i drvo za ogrev, vinnogradarsko kolje i ograde.²⁰² Ne mareći za vlastelinsku zabranu pristupa u Podgoričicu, seljaci su je iste godine »samovoljno i silovito do skrajnosti poharali«, što je kaptolu poslužilo kao povod da šumu stavi pod sekvestar, odlučivši da je svim sredstvima sačuva za sebe. Potkraj decembra spor je iznet pred vlastelinski sud, a zatim i pred druge sudske i upravne instance.²⁰³

Kao u slučaju Selščine, kaptol je i u pogledu Podgoričice tvrdio da se radi o vlastelinskoj, alodijalnoj šumi koja nije uključena u sesionalni konstitutiv da bi seljaci na nju imali bilo kakvo pravo. Pošto se, dakle, radi o vlastelinskom posedu, a po ustavu Kraljevine seljaci ne mogu biti puni vlasnici nekretina, oni mogu pretendovati samo na njihovo urbarijalno ili cenзуalističko korišćenje — dakle uz pristanak vlastelinstva, koje im urbarijalne pogodnosti može dati tamo gde nađe za shodno, a ne tamo gde sami seljaci žele. Prema kaptolu, Podgoričica je nastala na zemljištu gde su nekad bili opusteli vinnogradi i trščara, koji su neurbarijalne prirode, pa se u njoj ne može dopustiti paša seljačkoj stoci a da se samom vlastelinstvu ne nanese ozbiljna šteta, utoliko više što je seljacima dato dovoljno paše u šumi Kralješini. Što se tiče

²⁰¹ Isto, Acta sess. fasc. 43 br. 319; 350/1846.

²⁰² Isto, Dom. Kraljevac. Istorijat spora oko Podgoričice.

²⁰³ Stojsavljević, n. d., 81—82.

zahteva seljaka za besplatnim drvom za vinograde i ograde, kaptol se pozivao na urbar koji vlastelinstvo u tom smislu ničim ne obavezuje, jer to ne spada u red urbarijalnih beneficija predviđenih za feudalne podložnike.

Predstavnik županije, koji je u sporu zastupao seljake, tražio je da se uzmu u obzir praksa koja se od davnina sprovodi i iskazi seljaka iz 1774, prema kojima bi oni imali pravo na šume u okviru vlastelinstva. Međutim, kaptol je i ove izjave tumačio na štetu seljaka, dokazujući da su oni tada priznali da imaju pravo na pašu i drvo u ritovima i močvarnom zemljištu, na zajedničkom pašnjaku (gmajni), a ne u dotičnoj šumi koja se nalazi na brežuljku. Ukoliko su dobijali drvo od vlastelinstva, bilo je to iz šikare i vlastelinskog luga a ne iz vlastelinskih šuma. Vlastelinski sud je u potpunosti prihvatio argumente vlastelinstva odnosno kaptola, a to je 1824. učinila i sedrija, konstatujući da zahtevi seljaka nemaju osnove u urbaru, te da im se paša i drvo mogu dati na mestima koja odredi vlastelinstvo, a ne tamo gde oni žele. U prepisci do koje je došlo sa Ugarskim namesničkim većem kaptol i sedrija su tvrdili da je Podgoričica nastala isključivo od remanencija (preostalog zemljišta) i opustelih selišta, pa 1774. nije tretirana kao urbarijalna, te i nije uneta u popis seljačkog zemljišta, nego je kao pustara ušla u sastav alodija.²⁰⁴ Rešenjem Namesničkog veća od 26. IV 1836. presuda vlastelinskog i županijskog suda je potvrđena. Podgoričica je priznata »kao strogo alodijalna gospoštijaska« šuma u koju je zabranjen pristup seljacima, protiv kojih je izvršena ovrha radi naplate pričinjene štete.²⁰⁵

III

Posle izgubljene parnice seljaci su mirovali desetak godina, a tada su pod vođstvom Ivana Goleša pošli u odlučan napad na šumu Selščinu i Podgoričicu. U jesen 1845. svaka seljačka kuća dobila je samo po dva hrastića na ime ogreva, što su seljaci smatrali nedovoljnim i počeli se žaliti, ali bez rezultata, jer šumskog inspektora nikako nisu mogli da zateknu kod kuće, a upravnik vlastelinstva se izgovarao da nije nadležan za seču šume. Stvar se otezala, oskudica drva povećavala, pa oni ponovo počеше pomišljati na osvajanje šuma, na što ih je i Goleš podsticao, govoreći da se ne može trpeti da vlastelinstvo seče najbolja stabla, a njima ne pušta ništa osim pruća.²⁰⁶

Ivan Goleš bio je iz Karlovca. Pošto je otpušten iz vojske, zaposlio se na izgradnji željezničke pruge Beč-Pešta, a kad je taj posao završen, vratio se u Karlovac, zatim se dao na lutanje sve dok se 1845. nije pojavio u Selu i nastanio kod Andrije Potočkog, s kojim se dogovorio da u svojstvu advokata brani seljake u urbarijalnom procesu koji su oni nameravali da pokrenu protiv vlastelinstva Kraljevac odnosno kaptola u Zagrebu.²⁰⁷ Pod uticajem Goleša, selja-

²⁰⁴ DAZ, AC, Dom. Kraljevac, Istorijat spora...

²⁰⁵ Stojsavljević, n. d. 81—82.

²⁰⁶ DAZ, AC, Acta sess. ad 1321/1846, oznaka 5 NB: saslušanja pred sedrijom 18. XII 1846.

²⁰⁷ Isto, Spisi sudbenog stola županije Zagrebačke, god. 1847, s. 145.

ci počeše upadati u šume i seći drvo, pa već potkraj novembra, a zatim sredi-
nom decembra iste godine kaptol naredi upravniku vlastelinstva Ignjatu Šiferu
i Ivanu(?) Kovačiću da Goleša uhvate i smire seljake. Šifer i Kovačić dođu u
Selo i zatraže od seoskog suca (kneza) da im dovede Goleša, ali kad se taj uputi
prema kući Stjepana Cara, kod koga se Goleš preselio, celo naselje se uzbuni
i ne dopusti mu ni da priđe njihovom samozvanom advokatu.²⁰⁸ Tako propade
prvi od mnogih pokušaja hvatanja Goleša u vreme njegovog boravka u selima
vlastelinstva Kraljevac.

Prvih meseci, sve do sredine 1846, kaptol i vlastelinsko činovništvo nisu
ništa poblize znali o Golešu, pa čak ni njegovo pravo ime. U jednom izveštaju
od 15. IV 1846. govori o njemu kao »vagabundu« koji pod imenom advokata
podbunjuje seljake, uveravajući ih da im pripada pravo na šume.²⁰⁹ Dve sed-
mice kasnije, dvorski župan (comes curialis) Tadija Ferić u pismu kaptolu
naziva ga Novosel i tvrdi da je zimu proveo kod Stj. Cara, sa kojim je istog
meseca pošao u Beč da za seljake izvojuje pravo na šume i žirovinu. Kaptol
je na to skrenuo pažnju vlastelinskom činovništvu da bude budno i da Goleša
»jure capituli« uhvati čim se vrati iz Beča.²¹⁰ Goleš je u ime seljaka podneo
dvoru tužbu zbog Selščine, tvrdeći da su pravo neograničenog vlasništva na nju
dobili još u vreme naseljavanja u XVI st., a neometano su ga uživali sve do
1822. kad je kaptol dotičnu šumu razdelio u tri dela, lišivši ih svih beneficija
u njoj. Goleš i seljaci su molili da im se vrati neograničeno pravo na šumu
i rečene beneficije.²¹¹

Po povratku iz Beča Goleš se opet nastanio kod Carića i produžio da selja-
ke podstiče na otpor prema vlastelinstvu. Saznavši za to, Kaptol ukori svog
dvorskog župana i naredi mu da uz pomoć županijskog činovništva odmah
uhvati Goleša²¹² koji se nije ni malo plašio, nego se s novom tužbom u ime
opštine Selo obratio županiji, tvrdeći da vlastelinstvo ne samo što je seljake
isključilo iz Selščine, nego je dovelo drvoseče te nemilosrdne seče i pustoši tu
šumu. Na to je županijska skupština odlučila da podžupan izađe na lice mesta i
u prisustvu vlastelinskih i seljačkih predstavnika ispita stanje u kom se šuma
nalazi.²¹³ Kaptol je želeo da tu priliku iskoristi radi hvatanja Goleša, pa je svom
dvorskom županu Feriću, koji se imao pridružiti podžupanu, naredio da u tom
smislu na njega utiče.²¹⁴

Prvih dana juna podžupan Praunsberger, dvorski župan Ferić, kaptolski
fiškal Franjo Kelemen, provizor Šifer i šumski nadzornik Šaper obišli su Sel-
ščinu i konstatovali da je ona u dobrom stanju i da nije poharana kako su
seljaci tvrdili. Tom prilikom komisija se srela sa grupom od trideset seljaka
na čelu s Golešom, koji je pred svima izjavio da je upravo neverovatno da u
svih 52 ugarske županije seljaci imaju šume, a samo ovde su ih lišeni. Ferić
je nastojao da iskoristi taj susret i izjavu radi hvatanja Goleša, ali je podžupan

²⁰⁸ Isto, AC, Acta sess. fasc. 43 br. 319/1846.

²⁰⁹ Isto, AC, Prothocolla sessionum, br. 286/1846.

²¹⁰ Isto, Prot. sess. 383/1846.

²¹¹ Isto, fasc. 43 br. 350.

²¹² Isto, Prot. sess. 500/1846.

²¹³ Isto, fasc. 43 br. 319/1846. Podžupan Praunsberger — kaptolu 6. VI 1846.

²¹⁴ Isto, Prot. sess. 533/1846.

to odbio, izgovarajući se da se njegov zadatak ne sastoji u hvatanju Goleša, nego u istrazi o stanju Selšćine. Po odlasku podžupana Ferić se obratio županijskoj skupštini i sedriji radi hapšenja Goleša, mada je malo verovao da će u tom uspeti, jer se već afirmisala praksa da seljaci slobodno biraju koga žele za svog advokata, čime je i ovom opasnom pseudo-advokatu omogućeno da seaturi kaptolskim podanicima — ogorčeno konstatuje Ferić. Pošto je vlastelinstvo u duhu urbara moralo da seljacima osigura drvarenje, na sednici kaptola od 20. juna odlučeno je da im se dade ogrevno drvo uz određenu taksu, ali da se pojača i spreče krađe, štete i seča drva za prodaju.²¹⁵

Na početku avgusta došlo je do ozbiljnijeg incidenta zbog zakupljivanja šišarica od strane Jevreja-arendatora. Goleš i seljaci tvrdili su da kaptol ne može šišarice davati u zakup, jer neograničeno pravo skupljanja pripada samo njima. Kad su zakupac Albert Štern i jedan drugi Jevrej došli u šume radi pobiranja šišarica, bili su napadnuti od braće Carića, Katića i drugih seljaka. Od Šternovog prijatelja su oduzeli šišarice, ali je Goleš pristao da mu ih vrate ako plati 4 for. c. m. Čuvši da mu prete ubivstvom, ovaj trgovac iskoristi napad seljaka na Šterna i pobegne. Štern, pak, pošto je položio 45 for. c. m. arende u kasu vlastelinstva, hteo je da odveze šišarice iz šume u koju je došao sa kolima i slugom, a koju je poverio na čuvanje šumaru Tomi Mikancu. Pošto se Šternov sluga usprotivio oduzimanju šišarica, seljaci su ga počeli tući i proterali ga iz šume. Posle toga napali su vlastelinskog volara, a zatim i plemkinju Katarinu Filipović sa vlastelinskog majura kad je pokušala da spase ovog slugu. Istog dana napadnut je i šumar Mikanec, protiv koga su žene, koje su za sebe skupljale Šternove šišarice, pobunile svoje muževe. Katić i drugovi otmu šumaru pušku, a zatim ga tako žestoko pretuku da je osam dana ležao u postelji i lećio se na račun Šterna.²¹⁶

Mesec dana kasnije, 7. septembra, Josip Horvat, lektor kaptola, tužio je podanike iz Sela zbog invazije na šumu Selšćinu, zbog otimanja šišarica i napada na njegove sluge, kao i zbog seče hrašća i samovoljnog puštanja svinja u žirovinu.²¹⁷ Pošto su stigle vesti da seljaci haraju i sesvetsku šumu, kaptol je 26. septembra naredio provizoru Šiferu da na čelu vlastelinskih službenika pođe na lice mesta radi istrage i popisivanja svinja koje su seljaci žirili u pomenutoj šumi, a ako naiđe na otpor, neka odmah izvesti radi poduzimanja drugih mera.²¹⁸ Šifer zakaže istragu za 3. oktobar i na nju pozove seljake iz Seseveta, Sela i Gaišća sa njihovim »pseudo-advokatom« Golešom, a šumarima naredi da popišu svinje i povećaju nadzor šuma.²¹⁹ Dvorski župan Ferić tužio se da su snage kojima raspolaže nedovoljne za hvatanje Goleša i drugih vođa seljaka, a podžupan izbegava i okleva da išta preduzme protiv njih. Kad ga je Ferić zamolio da lično preuzme istragu, podžupan mu je dobio da mu dolazi samo kad kaptol treba pomoć od županije, iako neće da prizna njenu vlast. U županijskom zatvoru nalazi se već preko sto ljudi, a on nema nameru da podi-

²¹⁵ Isto, fasc. 43 br. 319/1846; Prot. sess. 583/1846.

²¹⁶ Isto, fasc. 43 br. 337.

²¹⁷ Isto, prilog: Horvatova tužba.

²¹⁸ Isto, Prot. sess. 967/1846.

²¹⁹ Isto, 987/1846.

že novu zatvorsku zgradu da bi u njoj držao kaptolske podanike. Prema Feriću, slično su se držale i kotarske sudije koje su ponešto i obećavale, ali ništa odlučnijeg nisu preduzimale protiv Goleša i seljaka.²²⁰

Posle ponovljenih kaptolskih insistiranja, podžupan je poslao u istragu sudije Keresturija i Terputca, koji su 3. oktobra došli u Sesvete gde su ih čekali predstavnici vlastelinstva, ali ne i seljaci koji su odbili da se prikupe u župnikovoj kuriji. Preko opštinskih prvaka seljaci su im poručili da ostaju pri svojim zahtevima, a sami su u masi pošli u spornu šumu, ostavljajući sudijama da ih slede, ako žele da pristupe istrazi. Sudijama ne preostade drugo nego da i sami pođu u šumu gde ih sačeka preko pedeset muškaraca i desetak žena, koje su oni uzalud pozivali na red i mir, ukazujući im na teške posledice koje je pre više godina zbog sličnog otpora doživelo selo Vugrovec. Vođe seljaka, Stjepan i Đuro Carić sa Nikolom Katićem, odgovarali su u svoje i u ime ostalih da šumu smatraju nesumnjivom svojinom opštine, tvrdeći da im je ona dana u od »previšnjeg« mesta, pa će je kao svoju štititi do kraja. Zato ne misle da se pokore ni kaptolu ni županiji ni sedriji.²²¹ Masa prisutnih seljaka odobravala je sve izjave i postupke svojih vođa. Na pitanje sudija da li će dopustiti procenu štete, seljaci su odgovorili negativno, ne skrivajući da su napali arendatora šišarica, njegovog slugu, šumara i druge, i preteći da će to činiti i u buduće. Njihovu odlučnost i nepopustljivost sudije su objašnjavale tim što ih je Goleš, koji se tada ponovo nalazio u Pešti zbog spora oko šuma, uverio da se zbog otpora u odbrani šuma ne moraju bojati ni jedne vlasti. Budući da sudije nisu imale silu pri ruci, morali su odustati od nameravane procene i vratiti se u Zagreb, uvereni da se sa seljacima može izaći na kraj samo upotrebom jakog vojnog brahiuma. Podnoseći izvještaj o neuspehu svoje misije, sudije zatraže od županijskog suda da naredi hapšenje Goleša koji se već treći put bavi u Pešti i Beču, zahvaljujući novcu primljenom od seljaka. U vreme dok boravi u Selu i Gaišću, seljaci ga tako čuvaju da seoski knezovi i kmetovi ne mogu ni prići kućama u kojima se nastani. Ako on ne bude uhvaćen, pokret seljaka (»zlo«) ne samo da se neće stišati, nego će se poput zaraze širiti dalje i dalje.²²²

Koliko se Goleš zadržao na svom putovanju, s kim se povezivao i šta je sve preduzimao, nije nam moguće utvrditi. Znamo samo toliko da je dvoru podneo novu seljačku tužbu zbog šume Selščine, pa je županija zatražila od kaptola da dade razjašnjenje.²²³ Kaptolski fiškal Kelemen podneo je tada izjavu kojom je pobijao navode seljačke tužbe o pravu seljaka na dotičnu šumu, tvrdeći da istu pustoše oni a ne vlastelinstvo koje ju je podiglo uz velike novčane izdatke. Seljaci silom ulaze u šumu, seku hrastove radi trgovine drvom, žire svinje bez dozvole vlastelinstva i otimaju šišarice od arendatora. Svojim držanjem pokazuju da su spremni na sve ekscese i nasilja, što služi kao otvoren poziv seljacima u njihovoj okolini da se dignu protiv svojih vlastelina. Kaptol je i tom prilikom zatražio da županija preduzme potrebne mere protiv njegovih podložnika.²²⁴ Sedrija pozove četvoricu vođa seljaka i Goleša da se 6. novembra

²²⁰ Isto, fasc. 43 br. 337. Ferić — kaptolu 28. IX 1846.

²²¹ Isto, Izveštaj Keresturija i Terputca od 23. X 1846.

²²² Ibidem.

²²³ Isto, Prot. sess. 1159; 1177/1846.

²²⁴ Isto, fasc. 43 br. 350. Izjava kaptola od 19. XI 1846.

jave radi sudske istrage, ali joj oni otpišu da ne mogu doći, jer se boje hapšenja. Tada je odlučeno da se protiv njih upotrebi »domaći« brahium.²²⁵ Sudiji Krajačiću stavljeno je u zadatak da tom silom predvede sedriji nepokorne seljake, a naročito braću Cariće i Katiće.²²⁶ Saznavši za pretnju brahijem, Đuro Carić i Nikola Katić prijave se Krajačiću i obaveste ga da bi se i Stjepan Carić i Pavle Katić odazvali, ali je prvi bolestan a drugi je sam u kući. Na to je županijska skupština potvrdila odluku da se protiv dvojice poslednjih primeni sila radi dovođenja pred sud.²²⁷ To je učinjeno, a nepokorni seljaci bačeni su u županijski zatvor.

IV

Posle godinu dana sukoba oko šume Selšćine kaptolski podanici iz sela u blizini šume Podgoričice počeli su borbu da i nju stave pod svoju kontrolu. Pod uticajem Goleša, seljaci u Kraljevcu, Dumovcu i Cerju postadoše »suviše smeli i pokvareni« — kako ih optužuje fiškal Kelemen — pa počеше u masi, narušavajući javni mir i poredak, da napadaju na »čisto alodijalnu« Podgoričicu, posekavši mlado hrašće i odnevi kućama 87 kola drva. Kaptol se odmah (21. XI 1846) obrati županiji, tražeći hapšenje Goleša i procenu odnosno naknadu štete.²²⁸

Ali, kako beleže nemačke zagrebačke novine, »ratoborni avanturista i seljački heroj« našao je moćnog zaštitnika u turopoljskom županu Josipoviću koji nije dopustio da Goleš bude uhapšen pošto nije ni od koga saslušan. Izveštavajući o tome, dopisnik pomenutih novina, sklonijih narodnjacima, sa ogorčenjem konstatuje da Josipović nije hteo da uzme u obzir činjenicu da se Goleš na ponovljene pozive sedrije nije odazvao i da on, pošto je bez profesije i imovine, ne pruža apsolutno nikakve garancije za svoju ličnost. Ne držeći do činjenica službeno utvrđenih, turopoljski komeš je Golešov »pokret i nasilja« pokušavao da predstavi samo kao istup protiv poljske policije. No, većina u županijskoj skupštini ipak je celu stvar shvatila ozbiljnije, pa naimenuje deputaciju radi istrage protiv Goleša i seljaka. O hapšenju Goleša, naravno, da nije dalje bilo ni govora zaključuje izveštač sa skupštine.²²⁹

Dana 25. novembra županija uputi sedmoricu kotarskih sudija, pristavâ i fiškalâ, koji dođu u vlastelinsku kuriju u Kraljevcu gde su ih već čekali kaptolski izaslanici Šifer i Kelemen kao i masa seljaka na čelu s Golešom, ogrnu-

²²⁵ Isto, Prot. sess. 1159/1946.

²²⁶ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1846, decembarska skupština, par. 4.

²²⁷ Isto, decemb. skupština, par. 9.

²²⁸ Isto, decemb. skupština, par. 2.

²²⁹ Agramer polit. Zeitung broj 95. od 28. XI 1846. — Izdavač i redaktor novina, Štauduar, u ironičnom tonu napao je Josipovića, ismevajući njegov »liberalizam«, tvrdeći da jedno lice pokazuje prema Golešu koji napada kaptolski posed, a drugo prema sebi potčinjenom stanovništvu, političkim protivnicima i štampi. Štauduar Goleša naziva »Guerillas-Führer«-om, podbunjivačem, vagabundom koga Josipović toleriše, jer se tu radi »o ličnim... o novčanim interesima«.

tim u crnu svečanu togu i s pripasanim mačem o pojasu.²³⁰ Predstavnici županije pročitaju kaptolsku optužbu protiv seljaka iz Kraljevca, Dumovca i Cerja, a zatim zapitaju Goleša da li on zastupa seljake koji jednoglasno izjave da je Goleš ili drugim imenom Savička njihov advokat i zastupnik. Tada Goleš predstavi svedoke seljaka, među kojima i neke plemiće-predijalce iz okolnih sela, i podnese izjave seljaka iz 1774, prema kojima su oni tada bili u dovoljnoj meri snabdeveni drvom iz vlastelinskih šuma, a iz čega treba da sledi da im i sada pripada besplatno drvarenje, paša i žirovina u Podgoričici koja se nalazi u njihovom hataru u kojem oni imaju kuće i od koga i danas kaptolu daju devetinu. Pored toga, Goleš je pokazao akt u kojem stoji da su seljaci 1836. imali pravo na drvo u vlastelinskim šumama, te optužbu podnetu Ugarskom namesničkom veću zbog isključenja seljaka iz dotičnih šuma. Najzad je rekao da je bio kod cara i govorio protiv ugnjetavanja seljaka od strane kaptola, te da će ponovo poći u Beč da tuži kaptol.

Odgovarajući Golešu, kaptolski fiškal Kelemen podneo je spise urbarijalnog procesa u pitanju Podgoričice, po kojima je ona priznata za alodijalnu, a vlastelinstvo obavezano da u drugim šumama obezbedi drvarenje seljacima, što ono, navodno, i čini u dovoljnoj meri. Prisutni seljaci izjavili su na to da i dalje insistiraju na drvu baš iz Podgoričice, jer im vlastelinstvo ne osigurava dovoljno ogreva u drugim svojim šumama, nego samo jovino grane po šikarama, a i to dobiju od šumara samo ako mu kao »dar« donesu patke i ćurke. U nedostatku ogreva moraju da seku voćke na svojim sesionalnim njivama, nanoseći sebi veliku štetu. Sve dosadašnje tužbe županiji ostale su bez ikakvog rezultata. Braneći vlastelinstvo, Kelemen je uveravao komisiju da su seljaci »navikli« da daju darove, a njihovo primanje je dopušteno jer nije obavezno. U toku 1845. seljaci su dobili po hrast na domaćinstvo iz šume Kret, a leti su imali uobičajeno pravo na suvarke. Za 1846. dobili su po dvojica kola jovinog drveta, ali su odbili da to prime, iako isto drvo upotrebljava vlastelinstvo za svoje potrebe. Seljaci su odgovorili da je drvo koje im je dato 1845. bilo jedva dovoljno za 14 dana, jer u spomenutoj šumi i nema debljih stabala nego samo jovino pruće koje oni neće da prime na ime ogreva. Na to je Kelemen pokušao da protestuje, ali ga je Goleš učutkao, ispsovao ga je i pretio mu, opovrgavajući njegove tvrdnje i dobacujući na kraju da će šuma Podgoričica za osam dana biti njegova tj. seljačka. Prisutni seljaci čvrsto su stajali uz Goleša i jednodušno izjavljivali da su sekli drvo u Podgoričici i bez Golešovog podsticanja, pa će to činiti i u buduće, jer oskudevaju u drvu.

Članovi komisije, zaključujući istragu, obavestili su obe strane da će sve njihove iskaze podneti županiji radi odluke, a zatim su seljacima zabranili seču Podgoričice i obišli šumu Kret, konstatujući da ona spada u red slabijih šuma,

²³⁰ DAZ, AC, dom. Kraljevac. Izveštaj od 25. XI 1846. — Tih dana Goleš (sa potpisom Joean Gollege) obratio se kaptolskom dvorskom županu Kovačeviću, poručujući mu da nije njegov podanik, pa neka mu ne prebacuje da on nije niko, jer unatoč svemu on ima znanja više nego svi hrvatski kaptolski advokati. Što se tiče advokata Kelemena i Lorbera, oni moraju doći k njemu, ako žele da nauče šta je pravo (jus). Ako se isti advokati drže za plemenite vitezove, neka održe s njim duel sabljama, pa će ga tada moći videti i upoznati. Što se tiče spora s kaptolom, za dve nedelje će saznati za odluku Dvorske kancelarije koja će biti pozitivna za seljake (isto, prilog: Nedatirano pismo ili njegov prepis).

ali da je za ogrev ipak upotrebljiva.²³¹ Pošto je županija iz izvještaja velikog sudca Pavla Keresturija saznala da dotični seljaci nisu dobili dovoljno drvarenje u duhu urbara, odlučeno je da sudac Krajačić ceo spor oko Podgoričice iznese pred vlastelinski sud, a Goleša-Savičku da uputi pred sedriju radi utvrđivanja istine o njemu. Ako se pak od strane seljaka produži sa »pretnjama i zločinima«, stvar će biti upućena sedriji, koja će o svojim merama protiv njih izvestiti županijsku skupštinu.²³²

Sutradan po odlasku županijske deputacije kaptol uputi svoje drvoseče u šumu Jalševje u nameri da poseče stabla i od šume načini krčevinu, ali se tome usprotive seljaci iz Dumovca, Kobiljaka i Kraljevca i narede radnicima da se udalje, jer će im u protivnom zapaliti kolibe i silom ih proterati. Svoj stav objašnjavali su tim što je njima vlastelinstvo zabranilo seču u Podgoričici, pa oni žele da mu uzvrate istom merom tj. da mu zabrane seču u Jalševju, u kojem oni ostvaruju svoje pravo na drvarenje a u kojem selo Dumovac ima urbarijalnu pašu. Tvrdili su da su se zbog pustošenja spomenute šume od strane kaptola odnosno vlastelinstva žalili još prošle godine, ali županija zbog bolesti podžupana nije ništa preduzela radi zaštite njihovih interesa. Zato, dok županijska skupština ne donese konačnu odluku, oni ne dopuštaju rad drvoseča, pa su se oni iz šume povukli. Istog ili sledećeg dana (25—26. XI) Goleš, pošto je od svake kuće dobio po 40 krajcara radi svog ponovnog puta u Peštu i Beč, doveo je seljake iz svih naselja ovog vlastelinstva u šumu Selščinu, označio njene granice i predao im je kao njihovu svojinu (tanquam eorundem proprietatem ipsis resignaverit), dopustivši svakom domaćinstvu da može nedeljno po dvojica kola drva iz nje voziti u Zagreb na prodaju.²³³

Na tužbu kaptola zbog ovih postupaka Goleša i seljaka i novih napada na Podgoričicu, županija odredi sudiju Pavla Krajačića radi istrage, ali kad on tih dana dođe u Podgoričicu, ne zatekne na licu mesta nikog od kraljevačkih prvaka, iako su njihovi seljani najviše harali po toj šumi, pa bude primoran da procenu štete počne uz pomoć seljaka iz drugih opština. Ali, najednom pred njim iskrsne Goleš, (koji se već vratio s puta) na čelu cele opštine Kraljevac, nameravajući da silom spreči započeti posao. Sudija izjavi da se šteta mora proceniti, a oni ako budu nezadovoljni, mogu se obratiti radi nove procene. Međutim, Goleš i seljaci kategorički odgovore da nikakvu procenu ne dopuštaju sve dok se spor oko Podgoričice, koju oni smatraju za svoju, ne okonča. Pored toga, Kraljevčani izjave da neće pristati na drvarenje u Kraljevačkom lugu nego samo u Podgoričici. Videći njihovu odlučnost, Krajačić se vrati u Zagreb, optuži i njih i Goleša zbog krajnje drskosti i zatraži protiv njih primenu odlučnih mera.²³⁴

Na zasedanju od 12. decembra, županijska skupština većinom glasova odlučila da Goleš bude uhapšen, iako se to nije sviđalo »diktatoru« Josipoviću — kako je izvestio fiškal Kelemen. Ta je odluka proširena i na Stj. Carića koji

²³¹ Isto, nav. izveštaj od 25. XI 1846.

²³² Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1846, decemb. skupština, par. 4.

²³³ Isto, decemb. skupština, articulus 60: »De objectis criminalibus«; AC, Prot. sess. 1205/1846.

²³⁴ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. decemb. skupština, par. 21.

je iste noći pobjegao iz županijske tamnice. Sedrija odredi dva pandura a Kelemen trojicu kaptolskih »vratara«, sa kojima pođe u Selo sa pismenim nalogom o hapšenju Goleša. Iako su bili prikriveni u zasedi, kasno noću kad je izašao iz Carićeve kuće Goleš ih primeti, alarmira seljake i počne pucati, pa se panduri razbeže, a Kelemen se vrati u Zagreb da od sedrije zatraži jače snage. Na dan 15. decembra sedrija odluči da Goleš i Carić budu uhvaćeni uz pomoć 24 predijalca vlastelinstva Kraljevac, koje će predvoditi sudski pristav Julije Demeterfi i sigurnosni komesar Balog. Kelemen je želeo da se protiv Goleša i Carića upotrebi vojska, ali se sedrija nije složila.²³⁵ No, kad je Goleš osetio da mu se sprema hapšenje, iako ga je celo selo čuvalo, odlučio je da stvori svoju telesnu gardu od 92 naoružana seljaka, a zatim je sa Carićem ponovo otputovao u Peštu i Beč, ubrvaši prethodno po 3 for. c. m. od svake kuće u Selu.²³⁶ Saznavši za Golešov odlazak, kaptol zatraži obustavu brahija, ali županija odgovori da se dano odobrenje za njegovu primenu ne može opozvati. Za Golešom i Carićem raspisane su poternice i zamoljeni organi bezbednosti u Pešti i Beču da ih uhvate i sprovedu Zagrebačkoj županiji.²³⁷

Uz pomoć predijalaca sedriji je uspelo da pohvata neke seljake i da ih 17. decembra podvrgne ispituu i sudu, na kom su oni izjavili da su bili bez ogreva, da su uzalud molili kaptol, pa ih je to navelo na seču Podgoričice. Na otpor komisiji za procenu štete odlučili su se pod uticajem Goleša, koji im je govorio da na procenu ne pristanu pre nego što se proceni šteta koju je kaptol naneo njihovoj Podgoričici. U pogledu Jalševja izjavili su da je vlastelinstvo seklo tu šumu već prošle godine, a 1846. iskrčilo 42 jutra, zbog čega oni ne samo da će trpeti oskudicu drva, nego će im se smanjiti i prostor za ispašu, iako je ta šuma od pamtiveka njihova — opštinska.²³⁸

Suprotno željama kaptola, sedrija je optužene seljake bez ikakve kazne pustila na slobodu, opomenuvši ih da se uzdržavaju od izgreda i nasilja. Iz Kaptolske predstavke vrhovnom sudu 1851. može se zaključiti da je stav županije i sedrije bio uslovljen političkim ciljevima mađarona koji su bili na vlasti, a koji su se u sukobu između kaptola i seljaka držali dvolično: seljački pokret kao socijalno-klasni nisu odobravali, ali su se bojali da oštrim represivnim merama ne gurnu seljake na stranu narodnjaka, uz koje je pristajao veći deo katoličkog sveštenstva.²³⁹

²³⁵ Isto, 1321/1846. Kelemen — kaptolu 15. XII 1846.

²³⁶ Isto, Prot. sess. 1266/1846.

²³⁷ Isto, Prot. sess. 1284; 1297/1846; fasc. 43 br. 117.

²³⁸ Isto, AC, ad 1321/1846.

²³⁹ Evo kako je kaptol 1851. predstavio stvar: »... (seljaci) su bez ikakve kazne pušteni očitoo nama usprkos, jer je tada stranka nesretne uspomene (mađaroni; S. G.) privržena drugoo poznatoo opoziciji (tj. Košutu; S. G.) prigrabila kormilo javne uprave, pa je postala neprijateljem isto tako previšnjim odredbama njegova posvećenog veličanstva, kao i ostalim ljudima koji su bolje mislili i radili. Tako se jedino iz mržnje i osvetljivosti, kojom je ta stranka plamtjela naročito protiv svećeničkog stališa, jer je bio daleko od njezinih zločinačkih težnja i namjera, dogodilo, da su žalitelji (tj. seljaci; S. G.) od javne vlasti veoma čvrsto i ustrajno podupirani u krađama, nasiljima i izgredima, postali još više drski i samovoljni« (Stojšavljević, n. d., 82—83)

V

Na početku 1847. Goleš i Carić vratili su se u Selo, o čemu je kaptol 8. januara obavestio sedriju, koja je pet dana kasnije odlučila da uputi jednog kotarskog sudiju sa dovoljno pandura da ih uhvati i okonča otpor seljaka.²⁴⁰ Ali i ovog puta Goleš je na vreme saznao što mu se priprema, pa je digao seljake koji su celu noć sa fenjerima krstarili selom i stražarili pred kućom Đure Genžića, kod koga je otseo njihov tribun. Videći celo selo na nogama, iako je bila ponoć, panduri i njihovi zapovednici se nisu usudili da priđu Golešu, pa se opet vrate u Zagreb ne učinivši ništa, a kaptolu prouzročiše nove troškove.²⁴¹ Zbog ovog »otvorenog otpora« prema organima javne vlasti, županijska skupština odluči da protiv Goleša i Carića upotrebi vojsku (brachium militare), te u tom cilju zatraži od generalkomande satniju vojnika koji bi sudiji Krajačiću i drugim njenim službenicima pomogli u hvatanju vođa i umirivanju nepokornih seljaka.²⁴² Međutim, vojsku nije bilo lako dobiti, pa su do njene intervencije prošle dve-tri sedmice, a za to vreme došlo je do novih Goleševih akcija.

Naime, drugom polovinom februara 1847. kaptolsko vlastelinstvo dovelo je 26 svojih podložnika da u okviru svoje rabotne obaveze seku kolje i pročišćavaju vlastelinske trnjake (guštare), ali se i tu uskoro pojavio Goleš sa mnoštvom seljaka iz Kraljevca, Kobiljaka, Cerja i Dumovca, koji su došli u Selo kod njega na savetovanje, silom rasterao sve radnike, a zatim dopustio svojim ljudima da počupaju i razbacaju, pa i pokušaju spaliti improviziranu ogradu koja je sprečavala ulazak na dotično zemljište. Tom prilikom Goleš je imao dve puške i preteći pitao šumara i išpana: »Gde vam je provisor, da je vezda ovdi, nebi vishe nigdar zdrave Marie molil«. Izveštavajući kaptol, Kelemen je isticao da Goleš ovim postupkom ne samo što je naneo štetu vlastelinstvu, jer sad rasterani radnici sede bez posla, iako su došli iz udaljenih kaptolskih sela sa drugih vlastelinstava, nego je svojim »lošim« primerom zadao ozbiljan udarac kmetskim odnosima u celoj okolini. Kelemen je predlagao da kaptol preduzme energične mere i onemogući Goleša, jer ako stvoreno stanje duže potraje ili ostane nekažnjeno, lako se može dogoditi da se u otporu prema vlastelinstvu povežu ne samo svi kaptolski podložnici na vlastelinstvu Kraljevac nego i na obližnjem Prečcu, a tada neće biti ugrožena samo vlastelinska imovina na selu nego i u gradu, jer seljački pseudo-advokat Goleš ima za cilj čuvanje i izvojevanje seljačkih a uništenje vlastelinskih prava.²⁴³

Potkraj februara Golešu u Selo dođoše kaptolski podložnici iz opštine Nart radi zemljišta zvanog Tučkorićka, za koje kaptol tvrdi da je njemu dosuđeno od strane svih foruma pred kojima se spor oko njega nalazio. Goleš je uverio seljake da je sporna zemlja njihova, što oni saopšte svima ostalima u Nartu i odluče da poseku topole koje su otežavale pristup Tučkorićkoj. Posle toga

²⁴⁰ DAZ, AC, Prot. sess. 8; 36/1847.

²⁴¹ Isto, AC, fasc. 44 br. 103.

²⁴² Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. skupština od 20. II 1847, art. 51: »De objectis criminalibus et exessibus«.

²⁴³ Isto, AC, Dom. Kraljevac 1847. Šifer — kaptolu 22. II 1847.

trojica prvaka koji su bili kod Goleša pođu u Zagreb da i tamo potraže saveta kako da ostvare svoje pretenzije, koristeći poljuljano stanje kmetova na kaptolskim posedima.²⁴⁴

Povodom oba gornja slučaja kaptol zatraži intervenciju županije koja odredi sudiju Krajačića da stvar ispita i da je kao kriminalni akt uputi sedriji. Prvake iz Narta trebalo je pozvati i upozoriti na posledice koje njihova »nerazboritost«²⁴⁵ može imati, zabraniti im svako dalje nasilje i savetovati poslušnost prema kaptolu kao svom vlastelinu.²⁴⁵ Saznavši za kaptolsku predstavku županiji, Goleš 26. februara uputi pismo sedriji odnosno županijskoj skupštini, preteći da će, ako protiv njega i seljaka bude upućena vojska, odmah poći u Peštu pred Namesničko veće i tražiti njegovu podršku. Na to je sudija Krajačić predložio da se pred županiju pozovu seoski suci iz Gajišta, Sela, Selščine i da im se objasni da će vojnu egzekuciju izbeći samo ako sami uhvate i predaju Goleša i Stj. Carića.²⁴⁶ Ali takav postupak prema Golešu seljacima nije bio ni na kraj pameti.

Kaptol je ulagao sve snage da županiju pokrene na akciju, optužujući Goleša zbog pojačanja antifeudalne agitacije i tvrdeći da se duh otpora prenosi na susedna vlastelinstva, zbog čega lako može planuti opšta seljačka buna.²⁴⁷ Prema izveštaju fiškala Novaka od 3. marta, Goleš sa masom seljaka krstari po selima kaptola, a ne boji se ni da zađe u dvorište vlastelinskog majura. Uzalud je sudija Krajačić utvrdio da je čestar iz koga je Goleš proterao radnike nesumnjivo alodijalnog karaktera; seljaci sprečavaju krčenje kaptolskog zemljišta, ne odzivaju se sudu — nepokornost raste, a Goleša je nemoguće uhvatiti.²⁴⁸

Pod pritiskom kaptola, županija je najzad izdejstvovala pomoć od general-komande; ta se pomoć sastojala od satnije vojnika sa ofirom i tri podoficira. U pratnji županijskih činovnika, pandura i kaptolskih službenika, vojska je noću 7. III 1847. blokirala Sesvete, a zatim se uputila u Selo gde su svaku kuću pretresala i zaposela po tri vojnika, a kuće odbeglih vođa Stj. Carića, Mih. Genžića i Mate Šavuka po dvanaest vojnika. Sve je pretraženo, ali Goleš i drugovi nisu pronađeni. Neki seljaci su razoružani i pohapšeni. O Golešu, pak, saznalo se samo toliko da je nedelju dana boravio kod Šavuka, a čuvali su ga naoružani seljaci iz Kraljevca i Sela, spremni na otpor u svako doba. Pred sam dolazak vojske, Genžićev sin je na konju odveo Goleša u Varaždin, pa je županija raspisala za njim poternicu.²⁴⁹ Na kaptol su pali troškovi vojne egzekucije od 400 for. c. m.²⁵⁰

Iako je vojna potera za Golešom ostala neuspešna, ipak je on uhvaćen desetak dana kasnije u Varaždinu. S njim je uhapšen i Stj. Carić, koji se u istom gradu skrivao pod lažnim imenom. Dana 18. marta Varaždinska županija je o tom obavestila Zagrebačku, a zatim je pohapšene sprovela u Zagreb gde

²⁴⁴ Isto, AC, fasc. 44, ad 194/1847. Šifer kaptolu 27. II 1847.

²⁴⁵ Isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. skupština od 20. II 1847, par. 9 i 13.

²⁴⁶ Isto, par. 9; Dom. Kraljevac 1847, prilog NB.

²⁴⁷ Isto, AC, fasc. 44 br. 103. Tužba od 1. III 1847.

²⁴⁸ Isto. Pismo Franje Novaka i Ivana Čanjuga od 3. III 1847; Prot. sess. 202/1847.

²⁴⁹ Isto, AC, fasc. 44, ad 216/1847. — U kraćoj verziji o ovom v. Stojasavljević, n. d. 44)

²⁵⁰ DAZ, AC, Prot. sess. 426/1847.

ih je sedrija saslušala i bacila u tamnicu. Iz Golešovog saslušanja saznalo se da je o slanju prvog brahija protiv sebe bio obavešten od Stj. Carića, koji se tada nalazio u županijskom zatvoru, a o odlukama županijske skupštine od nekog kalfe Koste Borića, s kojim je zajedno bio u vojsci i održavao prepisku. Na pitanje zašto se nije odazvao ranijem pozivu sedrije, Goleš je odgovorio da se bojava hapšenja, utoliko više što je sedrija naredila da dođe sa svim originalnim spisima, a opština je odbila da mu ih preda. Goleš je tvrdio da su istinita pisma koja je pisao Kelemenu, a u kojima je izjavljivao da želi napustiti seljake koji su produžili sa nasiljem prema vlastelinstvu, iako ih je on savetovao da se od njih uzdrže do ishoda njihovog urbarijalnog procesa. U dva maha on ih je, navodno, već napustio, ali su ga oni vraćali i zadržali kod sebe u Selu. Carić je potvrdio Golešov iskaz o pokušaju smirivanja Selanaca, koji su odbili da ga poslušaju. Oba saslušanja i Golešove spise sedrija je uputila županijskom tužiocu radi pokretanja »kriminalnog procesa«, a njih je zadržala u zatvoru.²⁵¹

VI

Izvesno vreme posle Golešovog hapšenja izgledalo je da će se seljaci smiriti, ali već u drugoj polovini aprila 1847. fiškal Kelemen je obaveštavao kaptol o nameri podanika iz Narta da ponovo nasilno osvoje vlastelinsko zemljište Tučkoričku. Kaptol je odgovorio Kelemenu da seljake treba pokoriti u duhu februarske odluke županijske skupštine, a da bi se najzad izvršila procena štete u Selščini i Podgoričici, koja je ranije onemogućena od Goleša i seljaka, odlučeno je da jedna mešovita županijsko-vlastelinska komisija izađe na lice mesta.²⁵² Kad je ujutro 8. maja komisija došla u Kraljevac, saznala je od opštinskih prvaka da su se seljaci u masi okupili na putu prema Podgoričici, rešeni da ponovo spreče procenu štete, pa može doći do teških ispada. Komisija tada pozove četrdesetak seljaka u vlastelinsku kuriju i počne ih savetovati da dopuste procenu, a ako s njom ne budu zadovoljni da slobodno traže da se ista ponovi. No, oni uz strašnu viku i psovke odgovore da je Podgoričica nesumnjivo njihovo vlasništvo koje će braniti do poslednje kapi krvi i neće pristati na bilo kakvu procenu štete. Posle te izjave napuste kuriju i priključe se ostalima koji su sa štapovima i koljem čekali na prilazu Podgoričice. Kad je komisija pošla prema šumi, na putu joj se isprečilo oko 200 seljaka koji su odlučno ponavljali da nikog neće pustiti u šumu, a vlastelinski šumari ako se usude da tog dana uđu u Podgoričicu, biće pobijeni. Od komisije su zatražili pasoše za šestoricu koji bi išli u Beč radi potvrde o vlasništvu opštine na Podgoričicu. Pošto županijski fiškal koji ih službeno zastupa nije ništa za njih učinio, oni zahtevaju da Goleš bude pušten iz tamnice i da ih zastupa, jer se pokazao kao

²⁵¹ Isto, Spisi sudbenog stola žup. Zagrebačke, god. 1847, s. 145. — Povodom Golešovog hapšenja Agramer Zeitung piše da je on zavodio seljake, iskorišćavao ih i uvalio u troškove. Pošto je saslušan, počelo se u poverljivim krugovima šuškatii o »iznenadujućim obaveštenjima«, koja, ukoliko budu tačna, treba da budu opomena za najveću opreznost (Broj 24. od 23. III 1847)

²⁵² DAZ, AC, fasc. 44 br. 277.

najbolji advokat koji će znati da im izvojuje pravo na dotičnu šumu. Da bi izbegla sukob, komisija se povuče i vrati u Zagreb da podnese izvještaj i zatraži uputstvo kako da seljake smiri.²⁵³

Uznemiren i ogorčen, kaptol preko svog fiškala Kelemena podnese nove tužbe protiv seljaka zbog nasilja, šteta i buntovnog duha koji je njima ovladao, pa zatraži ponovnu upotrebu vojske, jer se »domaći brahij« pokazao nedovoljnim zbog upornosti seljaka koja je došla do krajnjih granica. Istovremeno kaptol je tražio od velikog župana da zabrani svaki dodir seljaka sa utamničanim Golešom, kome oni donose hranu i dogovaraju se o organizovanju otpora prema vlastelinstvu i županijskoj vlasti.²⁵⁴ Županija, međutim, nije htela da opet pokreće vojsku protiv kaptolskih podložnika, nego je odredila novu deputaciju kojoj je predala tužbu kaptola i izvještaj komisije o incidentu od 8. maja, naloživši joj da lepim načinom pokuša pridobiti seljake za procenu štete. Županija je davala za pravo kaptolu da su dotične šume alodijalno-vlastelinske, ali je ipak smatrala potrebnim što pre ispitati sve seljačke tužbe, naročito u pogledu paše i drvarenja. Deputaciji je skrenuta pažnja da seljacima objasni da će se njihovi procesi obaviti redovnim putem i bez njihovih troškova, ali da procenu moraju dopustiti, ako žele da izbegnu posledice koje njihova upornost može imati. U slučaju da poravnanje između kaptola i seljaka ne bude moguće, cela stvar će se predati urbarijalnom sudu na razmatranje i presudu.²⁵⁵

O radu ove deputacije nemamo podataka, ali po svemu sudeći ona nije u potpunosti delovala onako kako je kaptol želeo. Istina, županija nije udovoljila molbi Goleša da bude pušten na slobodu, ali nije ni preduzimala odlučnije mere da preseče njegov dodir sa seljacima. U toku leta iz županijske tamnice pušteni su Đura Genžić, Ivan Carić i Toma Šavuk — Golešovi bliži saradnici. Sudski proces protiv Goleša, Stj. Carića i ostalih sedrija je izvršila tokom avgusta,²⁵⁶ a 15. decembra donela presudu.²⁵⁷

Sticajem okolnosti, zbog krajnjeg zaoštavanja mađaronsko-narodnjačke borbe u Hrvatskoj, mađaroni-varmeđaši držali su se pasivno prema seljačkom pokretu koji je bio usmeren neposredno protiv »narodnjačkog« kaptola. Potkraj avgusta kaptol je konstatovao da se njegov proces protiv seljaka »uspavao«, pa njihova smelost raste iz dana u dan. Pošto nastupa vreme žirovine, potrebno je naći leka protiv »preterane drskosti« seljaka i pripremiti se za svaku eventualnost.²⁵⁸ Već od početka avgusta seljaci iz Kraljevca, Dumbovca, Cerja, Kobiljaka i Novaka upadali su u Podgoričicu i Pod-Magdalenu i bez dozvole vlastelinstva sekli breze i mlado hrašće. Kaptol je za to saznao mnogo kasnije, pa je u oktobru opomenuo nadzornika šuma zbog pasivnog držanja i neobaveštavanja o akcijama nepokornih podanika. Ipak se nije usudio da sam proglasi zabranu pristupa u šume, uveren da tada niko na vlastelinstvu neće biti siguran za svoj život, nego se odlučio na sazivanje vlastelinskog suda, koji bi nešto preduzeo

²⁵³ Isto, Dom. Kraljevac 1847, prilog s oznakom 8 NB: Izveštaj komisije od 20. V 1847.

²⁵⁴ Isto, Prot. sess., 455/1847; Zagrebačka žup. Prot. congreg. skupština od 25. V 1847: »In objectis urbarialibus«, par. 15; Agramer Zeitung br. 45 od 5. VI 1847.

²⁵⁵ Isto, Zagrebačka žup. na istom mestu.

²⁵⁶ Isto, Spisi sudb. stola žup. Zagrebačke, god. 1847, s. 240, 335, 346, 506.

²⁵⁷ Stojsavljević, n. d. 83.

²⁵⁸ DAZ, AC, Prot. sess. 852/1847.

da zaštiti njegove interese. Najveće brige kaptolu zadavali su glasovi da će Goleš sa mnogim drugim zatvorenicima biti pušten na slobodu zbog teškoća oko smeštaja i izdržavanja, a u tom slučaju trebalo se bojati većih nemira na vlastelinstvu Kraljevac.²⁵⁹ Zato je na sjednici od 13. X 1847. fiškalu Kelemenu skrenuta pažnja da te glasove proveri i da se postara da Goleš i Carić budu prebačeni u kaptolsku tamnicu.²⁶⁰ Međutim, podžupan odbije da Goleša preda u ruke kaptola, izjavivši da se on ne može prebaciti u kaptolsku tamnicu niti pod izgovorom da u županijskom zatvoru nema mesta niti da mu se ne može osigurati izdržavanje, pa će ostati na dotadašnjem mestu sve do suda i presude.²⁶¹ Mesec dana kasnije, 20. novembra, Goleš i Carić pušteni su na slobodu²⁶² — ne znamo s kojom motivacijom, ali pretpostavljamo da je to učinjeno i iz političkih razloga.

Odmah posle oslobođenja, Goleš se vrati svojim pristalicama u Selo. Već 24. XI provizor Šifer izvestio je da su u šume gde mu je priređen svečan ručak vozili Goleša kaptolski »vratari« (portarii). Pod njegovim uticajem i oni su počeli da seku hrašće u Podgoričici. Šifer je ogorčen konstatovao da su i oni iako ih kaptol dobro plaća i odeva, ustali protiv njega, a naročito neki Kovačić i Mareković, pa je predlagao da se protiv njih što pre preduzmu enerzične mere. Ali kaptol nije želeo da se istrči, pa je odlučio da o tom dobro razmisli i sazove sve svoje činovništvo radi konsultovanja.²⁶³ Pod uticaj Goleša došli su i podložnici kanonika Vukovića, koji su dotad bili najmirniji, a sad su zbacili jaram (jugum excusserint) kao i drugi seljaci čiji je otpor ponovo bio u porastu. U međuvremenu Goleš je pošao kući u Karlovac, kuda su krenuli i prvaci kaptolskih seljaka, verovatno u nameri da ga privole na povratak na vlastelinstvo Kraljevac. Kaptolski službenici su ga pratili u stopu, pa su ga videli u krčmi u Jaski na putu za Karlovac. Dvorski župan Ferić obavestio je podžupana Pavlekovića o kretanju Goleša i seljaka, dovodeći ga u vezu i sa nemirom u selu Mikuliću,²⁶⁴ ali je podžupan dao samo neodređeno obećanje da će ovo

²⁵⁹ Isto, AC, fasc. 44 br. 246.

²⁶⁰ Isto, Prot. sess. 1041/1847.

²⁶¹ Isto, Prot. sess. 1063/1847.

²⁶² Isto, AC, 16/1848.

²⁶³ Isto, AC, Prot. sess. 1165/1847.

²⁶⁴ Isto, AC, 1233/1847. — Taj »Exscess u Mikuliću« sastojao se u sledećem: 1. XII 1847. advokat Toma Trstenjak, u pratnji Ivana Crnkovića, došao je u selo Mikulić radi procene štete koju su seljaci naneli šumi »Mikulićka Gora«. Na putu u šumu presrela ih je velika masa naroda (ingenti multitudīne populi) sakupljenog iz više obližnjih sela u nameri da spreči procenu štete. Predstavnici vlasti se povuku, ali ih masa počne goniti. Crnkoviću je uspelo da umakne, a Trstenjaka su uhvatili i »nemilo izlupali i izprebijali«, tako da ga je pop iz Sesveta jedva spasao i prebacio u Zagreb. Sudac Terputec nije mogao da kaže ko su vođe ovog bunta, jer su svi seljaci »podjednako besnili« protiv županijskih predstavnika. Na dan 3. XII županijska skupština odluči da odmah na lice mesta uputi sedriju na čelu s podžupanom Pavlekovićem da izvrši istragu, a vođe da pohapsi i pošalje u tamnicu. Pored županijskih pandura, u egzekuciju protiv Mikulića upućena je i cela kompanija vojnika, koju je odobrila Hrvatska generalkomanda. Tim povodom Narodne novine su pisale da je »ova krepka odluka zaista hvale vredna, jer se tu radi, da dobiju zasluženu kazan zločinci, koji su mogli tako hladnokervno iztući čoveka ni kriva ni dužna«. Na istoj županijskoj skupštini prisutni članovi su se podelili u pitanju da li zbog »porasle drskosti« seljaka treba vratiti telesne kazne — batinanje. Pošto je »znatna herpa bila za to, a još i takovih, kojim se veoma divimo«, kako pišu Narodne novine, ali se

saopštiti velikim sucima. Ferić nije bio zadovoljan odgovorom podžupana, pa se obratio magistratu u Karlovcu moleći da odmah pohapsi seljake koji dolaze kod Goleša.²⁶⁵

U drugoj polovini decembra Goleš se vratio u Selo i nastanio u kući Pavla Šavuka, obećavši da će produžiti borbu za šume, ali tek od proleća, što seljake ne treba da sprečava u seči i bez odobrenja kaptola. Prema kaptolskim obavешtenjima, smelost seljaka odmah je ponovo porasla, pa oni pod izgovorom da im je Goleš izvojevao Selščinu i Podgoričicu počеше progoniti kaptolske šumare i postaviše svoje ljude za čuvare šuma, pa omogućišе sebi slobodnu seču i prodaju drva u Zagrebu. Golešova mržnja iskalila se na šumaru Josipu Prelcu koga su seljaci na Božić na samom bogoslužjenju hteli ubiti, ali ga je nekako spasio prisutni sveštenik.²⁶⁶

Do vrhunca Golešove akcije i otpora kaptolskih seljaka došlo je potkraj decembra 1847. U nameri da preseče dalji dovoz i prodaju drva u Zagrebu, dvorski župan Ferić zapleni uz pomoć kotarskog sudije, na dan 24. XII više seljačkih kola s drvima i volovima i odvede ih na kaptolski majur u Zagrebu, a nekoliko vodećih seljaka baci u tamnicu.²⁶⁷ Neke od zaplenjenih volova kaptol je rasprodao na dražbi, pa i Carićeve, koje je kupio pandur E. Pleško, ali je Carić napao na kupca i oteo ih, oštetiivši ga za preko 50 for.²⁶⁸ To je bio samo prvi korak u protivakciji seljaka; drugi je usledio dan-dva kasnije. Prema iskazu nekih seljaka, opština Selo je i bez Goleša odlučila da oslobodi zaplenjena kola, drva, stoku i svoje seljane, dok je prema drugima do takve odluke došlo na inicijativu Goleša koji je sa njima održao skupštinu u kući Pavla Šavuka, kod koga je najčešće boravio. U svakom slučaju, na dan napada na kaptolski majur u Zagrebu 28. XII Goleš je bio na čelu pedesetak seljaka iz Sesveta, Sela i Gaišća, naoružanih sekirama, toljagama i puškama, koji su

manji deo »krepko« opirao, tvrdeći da je sličnih istupa seljaka bilo još više dok su sudije imale pravo batinanja — donošenje odluke odloženo je za sledeću skupštinu (isto, Zagrebačka žup. Prot. congreg. 1847, decemb. skupština, art. 47, par. 25; Narodne novine broj 97. od 4. XII 1847).

Nekoliko dana kasnije, u Narodnim novinama objavljen je uvodni članak iz pera B. Šuleka protiv zahteva kotarskih sudija da se »batinanje u svoj prostranosti povrati«. Ali, pisac nije za to da se isto »naprečac i odmah« ukine, kao što neki žele, sve dotle »dok se ne nađe shodni ekvivalent ovoj kazni«; batinanje treba postepeno »sve užje stezati« pre nego što se sasvim ukine. Jer, kad bi se batine »naprečac« ukinule, »prostaci (čitaj: kmetovi, seljaci; S. G.) bi zbilja pomislili, da njihova zločinstva nemoraju biti tako velika i grozovita, buduć da ih već nitko batinom ne kazni«. Glavni cilj treba da bude »da zločinstva preprečimo«, a to će se postići »ako stanemo prosti puk od malih noguh učiti, obrazovati, na pravi put navratjati« itd. »Da su seljaci u Mikuliću marljivo školu polazili, da im je tko u ruke dao knjižicu, u kojoj bi bile tačno njihova prava i dužnosti popisane — ne bi se bio ovaj excess dogodio, kao ni onaj lanjski u Sesvetah. Ovdě je dakle više kriva glupost nego zloba: pa tko je ikada glupost batinami izlččio, i mudrost onako 'a posteriori' čověku ulijao?« (Broj 98 od 7. XII 1847.) — Tako su, dakle, narodnjaci na seljačko pitanje gledali kao na stvar odgoja i prosvęćenosti, a ne kao na problem ukidanja feudalno-kmetских odnosa koji su u svakom pogledu već uveliko postali anahronizam.

²⁶⁵ DAZ, AC, 1233/1847. Ferić kaptolu 9. XII 1847.

²⁶⁶ Isto, AC, fasc. 44 br. 103. Prilog 14 NB; 16/1848; Stojsavljević, n. d., 83.

²⁶⁷ Stojsavljević, n. d., 45.

²⁶⁸ DAZ, AC, Prot. sess. 1269/1847.

razvalili kapiju majura, rasterali sluge, razbili vrata i posekli ogradu da bi se dočepali zaplenjenih kola i volova. Pošto im je to pošlo za rukom, Goleš i seljaci se pobedonosno vratiše kućama.²⁶⁹

Čim se kaptol pribrao, odlučio je da preduzme sve mere da bi sprečio seljake u eventualnom pokušaju da oslobode i svoje pohapšene drugove, koji su i posle napada na majur ostali u kaptolskoj tamnici. Na sednici od 29. XII zaključeno je da se od Hrvatske generalkomande odmah zatraži 100 vojnika, koje će kaptol plaćati, radi gušenja seljačkog pokreta.²⁷⁰ U tom smislu kaptol se obratio i županiji, predlažući da sedrija izađe u dotična sela, te da joj se dopusti da se u slučaju potrebe »vojničkom desnicom posluži«, kao što je to bilo u slučaju sela Mikulića. No, županijska skupština (mađaronska većina!) bila je protiv predloženih mera, smatrajući da su se ona i sedrija prenaglile i u slučaju »excesa« u Mikuliću, pa je rešeno da se cela stvar odloži za sledeću sednicu skupštine, predviđenu tek za 20. februar.²⁷¹ — Bilo je sasvim očito da su mađaroni tolerisali pokret kaptolskih seljaka, a protiv njega preduzimali samo ono što se nije dalo izbeći radi očuvanja mira u županiji. Narodnjaci, koliko se može naslutiti kroz njihovu štampu, bili su za oštrije mere protiv seljaka, prvenstveno protiv Goleša, koga ta štampa naziva »zloglasnim buntovnikom«, a županiji, između redova, prigovara zbog oklevanja i odlaganja primene represivnih mera.

VII

Pošto je županija oklevala, kaptol je na svoj trošak uspeo da od general-komande dobije odred vojnika koji su zaposeli Sesvete već 29. decembra i zadržali se tamo do 7. I 1848, ali Goleša nisu uspeli uhvatiti.²⁷² Kad se vojska povukla, sedrija je pristupila istrazi protiv seljaka koji su učestvovali u napadu na kaptolski majur. Optuženi nisu ništa skrivali niti su izbegavali da izjave da su sekli drvo u šumama, tvrdeći da su njihove a ne kaptolske, a oni pored svojih šuma neće da na drugom mestu kupuju drvo. Sedrija je zadržala i zatvorila četvoricu seljaka, a u pogledu Goleša, T. Šavuka, M. Katića i šestorice drugih, koji se ni posle trećeg poziva nisu javili na sud, odlučeno je da se upotrebi vojska i njihova neposlušnost okonča.²⁷³ Prateći zasedanje sedrije, Kelemen je 22. januara javio kaptolu da je pitanje šume Selščine i Podgoričice rešeno povoljno za vlastelinstvo, o čemu će seljaci biti obavesteni, a njihovi prestupi i šteta koju su naneli kaptolu biće istraženi od strane županijske komisije,²⁷⁴ na čije je čelo postavljen lično podžupan Pavleković, pa je Kele-

²⁶⁹ Isto, AC, Prot. sess. 1273/1847; fasc. 44 br. 103: saslušanja seljaka; 16/1848. — Stojavljević (45) manje iscrpno, pa i netačno, prikazuje napad na majur, pripisujući ga seljacima iz Kraljevca, iako oni u njemu nisu učestvovali; on je pobrkao selo Kraljevac sa vlastelinstvom Kraljevac na kom se cela stvar odigrala.

²⁷⁰ DAZ, AC, Prot. sess. 1273/1847: izveštaj i odluke.

²⁷¹ Narodne novine broj 2 od 5. I 1848; Stojavljević, n. d., 45.

²⁷² DAZ, AC, Prot. sess. 56/1848; fasc. 28 br. 56/1848.

²⁷³ Isto, AC, fasc. 44 br. 103: prilog 14 NB.

²⁷⁴ Isto, AC, Prot. sess. 57/1848.

men verovao da će on uspeti da najzad smiri seljake koji su, prema pritužbi kaptola od 20. januara, i dalje bili nepokorni.²⁷⁵

Nezadovoljni presudom sedrije, seljaci su apelovali na Banski sto,²⁷⁶ koji je 28. januara na osnovu sedrijine presude doneo sledeće rešenje:

Šume oko kojih je došlo do spora vlasništvo su kaptola, što je potvrđeno od vrhovnih organa vlasti. Seljaci su pružali nezakonit otpor, osvajali ih i onemogućavali procenu štete pod izgovorom da su šume njihove. Otpor kaptolskih podložnika porastao je od dolaska Goleša koji se predstavio kao plemić Josip Savička, advokat, a pod čijim su rukovodstvom oni načinili niz prestupa: tukli kaptolske službenike i aredatore, odbijali da se jave sudu itd., te vlasti izazvali da nekoliko puta protiv njih upućuju »domaći«, a zatim i vojni brahium. Zbog toga je Goleš kažnjen na dve godine zatvora, Stjepan Carić na godinu, Nikola Katić i Đuro Carić na šest meseci, a Toma i Đuro Šavuk te Mihajlo i Đuro Genžić na tri meseca zatvora — svi u teškim okovima na javne radove i plaćanje troškova za upotrebu brahiuma. Naknadu štete od seljaka kaptol je mogao da traži sudskim putem.²⁷⁷ Kaptol je, dakle, triumfovao; trebalo je još samo uhvatiti Goleša i njegove drugove, kako bi seljački pokret bio potpuno likvidiran.

* * *

Od napada na kaptolski majur Golešu se opet izgubio trag. Istina, znalo se da se on nalazi među seljacima vlastelinstva Kraljevac, ali ništa drugo, pa je 17. januara pro-ilektor kaptola Matija Vuković naredio provizoru Šiferu da se preko poverljivih ljudi precizno obavesti kuda se seljački tribun kreće po danu, a naročito gde noću boravi, kako bi se u povoljnom momentu mogla dovesti vojska da ga uhvati. Trebalo je da Šifer ispita od koga i na koji način Goleš uvek na vreme doznaje o upućivanju brahiuma, što mu omogućava da mu umakne. Vuković je obavestio Šifera da je tog dana veliki župan odobrio upotrebu vojske radi hvatanja Goleša, što je trebalo zadržati u najvećoj tajnosti da Goleš ne sazna i opet ne pobjegne.²⁷⁸

U početku februara kaptol je raspolagao sa pouzdanim podacima o mestu Golešovog boravka, pa je odlučio da iskoristi zimsko vreme i da noću 8. februara izvrši prepad i uhvati Goleša. Podžupan Pavleковиć odredio je sudskog pristava Alberta Jakopovića sa 10 pandura i 20 predijalaca iz Breznice da uz pomoć Kelemena i kaptolskih ljudi priđu hvatanju Goleša koji je već bio pod budnom pažnjom provizora Šifera u Sesvetama.²⁷⁹ U zakazani čas potera se neopaženo približila kući u kojoj se Goleš nalazio; došlo je do kratke borbe u kojoj je Goleš prvi zapucao na pandure, ali je bio od njih teško ranjen i ubrzo izdahnuo.²⁸⁰

²⁷⁵ Isto, AC, fasc. 45 br. 106.

²⁷⁶ Mislimo da neće biti tačno obaveštenje Nar. novina koje su pisale da je Goleš od sedrije »bio za neđužna proglašen«, pa se zato kaptol obratio Banskom stolu i izdejstvovao suprotno rešenje (Narodne novine broj 13. od 12. II 1848)

²⁷⁷ DAZ, Acta processualia Tabulae banalis, fasc. 115 (1848—49), broj 4542.

²⁷⁸ Isto, AC, fasc. 28 br. 891/1848.

²⁷⁹ Isto, AC, 56/1848. Kelemen — Šiferu 6. II 1848.

²⁸⁰ Isto, AC, 128/1848. Ferić — kaptolu 9. II 1848.

Sa neskrivenom radošću »Narodne novine« ovim rečima su obavestile javnost o Golešovoj pogibiji:

»Zloglasni Goleš, koji je od davna podajnike kaptolske u Kraljevcu bunio, zaglavio je. Buduć da je bio za nedužna proglašen (!), sl. kaptol prizvao se je uzv. banskom stolu, koji je buntovnika (ako se ne varamo) na dve godine tamnice itd. osudio i varmeđi naložio da daje krivca uhvatiti. I buduć da se je Goleš branio, kad su ga hoteli uloviti, bio je od pandurah ustréljen, i kao što čujemo već se je i sa životom razstavio«. ²⁸¹

Ubistvo Goleša izazvalo je najveće uzbuđenje među seljacima, pa je podžupan odlučio da ne šalje među njih komisiju radi procene štete u šumama, čiji je dolazak bio predviđen za 14. februar. ²⁸² Na dan 12. februara kaptolski dvorski župan Ferić obavestio je kaptol da će se saopštavanje presude o šumama, zbog »teških okolnosti« koje su nadošle, obaviti kad nastupe povoljnije prilike. ²⁸³ No, uskoro zatim Hrvatsku je zahvatilo četrdesetosmačko revolucionarno vrenje, što nije ostalo bez uticaja i na kaptolske podanike, ali to već izlazi iz okvira naše teme. ²⁸⁴

Z a k l j u č a k

U prelaznom razdoblju od feudalizma ka kapitalizmu, društveno-ekonomske protivrečnosti Hrvatske i Slavonije sa Sremom došle su do vrhunca i manifestovale se, pored ostalog, u čitavom nizu seljačkih nemira i pokreta. Opšti uzroci ovih nemira leže u kmetskoj podčinjenosti stanovništva, pritisnutog povremenom vojnom obavezom i stalnim porastom tereta prema državi i feudalnim gospodarima, ali i u pojačanoj svesti seljaštva u njegovoj vekovnoj borbi za zbacivanje feudalnog jarma. Povod za jedne nemire bila je regrutacija ili insurekcija, za druge translokacija, za treće seljačko tumačenje urbara, za četvrte podsticanje advokata-agitatora, kojih je bilo sve više ukoliko se slom feudalizma bližio.

Bez preterivanja se može reći da je svako regrutovanje za vojsku nailazilo na otpor seljaka i građana, pa nije čudo što je prilikom masovnih regrutacija dolazilo do ozbiljnih nemira. Dug ili doživotni vojni rok, besperspektivnost neplemića u napredovanju u vojsci, nehumani odnos prema vojniku itd. — to su bili razlozi zbog kojih se svako bojao regrutacije i pružao joj otpor, pogotovo u ratno vreme kad je mobilisane očekivalo neko od dalekih vojnih oporišta u Evropi. Tako je bilo 1778—79, te kroz ceo period ratova protiv Napoleona. Seljaku je bilo previše feudalnih obaveza, previše podvoza u vojne svrhe, previše kontribucije i izvanrednih ratnih doprinosa u novcu i naturi, pa i dan-ka u krvi u vidu vrbovanja regruta. Zato on na sve načine nastoji da izbegne

²⁸¹ Narodne novine broj 13 od 12. II 1848. — Pitanje Golešove smrti nije izazvalo sumnje od pojave knjige A. Jelačića (1925) sve do Stojsavljevića (1961) koji je, bez ikakvih opravdanih razloga, pokušao osporiti navod Jelačića i Antoljaka, uzet iz citiranog broja Narodnih novina, koji se u bitnom slaže sa arhivskom građom koju smo mi ovde koristili.

²⁸² DAZ, AC, 128/1848.

²⁸³ Isto, Prot. sess. 128/1848.

²⁸⁴ O tom: Stojsavljević, n. d., 48—110.

te obaveze i pruža otpor, češće pasivan nego aktivan, ali gotovo uvek neorganizovan, stihijan: više beži od zla nego što se bori za njegovu likvidaciju. Otud je svaku regrutaciju pratilo manje-više izraženo dezerterstvo.

U godini 1809. otpor prema insurekciji bio je potaknut glasovima o prevođenju »narodne« - insurekcijske vojske u regularnu, ali je, dobrim delom, bio i izraz nezadovoljstva urbarijalnom praksom u Hrvatskoj i Slavoniji: porobljeni seljak-kmet nerado se hvatao oružja da brani feudalnu državu i njen poredak. Centralna vlast morala je da interveniše, da ukori vlastelinstva u Hrvatskoj i da u proglasu o insurekciji obeća učesnicima doživotno oslobođenje od jednog dela kontribucije (glavarine). Rečiti proglasi banskog namesnika Vrhovca na narodnom jeziku, pesme, zatim propovedi i grdnje protiv Francuza, kao i represivne mere bili su od slabog efekta. I dok je sremski seljak, iako nerado ipak pošao u insurekciju, a slavonski regrutaciju popratio nizom spontanih bunтова, dotle je hrvatski seljak, naročito pokupski, posavski, zagorski i moslavački celo vreme insurekcije bio u stanju nemira, pa su županije i banska vlast imale muke oko njegovog smirivanja i primoravanja da ponese ratne terete i vojnu obavezu. Od marta do novembra 1809. hrvatsko selo doživelo je bezbroj organizovanih potera najpre radi mobilisanja u insurekciju, a zatim radi hvatanja dezertera i njihovog upućivanja u jedinice.

Nepoverljiv prema svojoj feudalnoj gospodi, tvrdokoran i uporan, hrvatski seljak svojim negativnim stavom prema insurekciji doprinosa je slabljenju ratnih napora Monarhije, iako njegovo učešće u njima nije bilo od presudne važnosti. Da li su otpor prema insurekciji i dezerterstvo bili i izraz simpatija prema Francuzima (i u krajnjoj liniji — prema revoluciji) — ostaje zasad otvoreno pitanje. No, da je taj otpor hrvatskog seljaka, objektivno uzev, išao u korist Francuza — van svake je sumnje, čak i bez obzira na to da li su oni to i iskoristili. Kad se insurekcija 1809. prouči u celini, biće moguće određenije odgovoriti i na ovo interesantno pitanje iz istorije Hrvatske i Slavonije.

Otpor regrutaciji 1821—22. imao je uglavnom ustavni karakter: plemićke županije odbijale su da daju regrute da bi izrazile svoje neslaganje prema apsolutizmu Franje I i Meterniha. Otpor seljaštva bio je sekundaran i ograničen samo na delove Požeške županije, a pored opšte odvratnosti prema vojsci možda je bio i u vezi sa otporom plemstva prema režimu, iako je plemstvo bilo spremno da zajedno s kraljevskim komesarom uguši seljački protest protiv regrutacije.

Nemiri slavonskih seljaka zbog translokacije bili su sporadični, mestimični, mada ne i bez izvesne organizovanosti, kako to pokazuje slučaj Nankovca i Martinpotoka na čelu sa starim nosiocem otpora feudalnoj vlasti Stevanom Filipovićem odnosno energičnim i, donekle, sa širim koncepcijama vođom kakav je bio mladi Mihajlo Grgur. U većini slučajeva translokacija je pobuđivala beznadežan otpor seljaka koji su morali da napuste stare zemlje i ognjišta i saosećanje njihovih suseda, eventualno i neku slabu podršku, ali je u slučaju Martinpotoka 1826. pokrenula opšti val nezadovoljstva zbog urbara i donekle obnovila stare seljačke snove o »slobodi« — o komorskom i o Josipovom vremenu, pa je revolt jednog sela brzo prerastao u ozbiljnu pobunu većeg dela Voćinskog spahiluka, preteći da se proširi i na Podravinu, a sa ciljem

likvidacije spahijske pa i feudalno-županijske vlasti. Međutim, nesrećni vojni poraz seljaka doveo je do sloma celog pokreta pre nego što je postignuto njegovo planirano širenje i jasnije formulisanje ciljeva.

Pokret seljaka na vlastelinstvu Kutina 1837. predstavljao je samo jednu od brojnih epizoda otpora u njihovoj istoriji, ali se ni taj put nije razvio niti povezao sa seljacima u susedstvu, pa je brzo likvidiran dovodenjem vojske i hapšenjem seljačkih vođa. Ukoliko se ovde može govoriti o programu vođstva pokreta, njega treba videti u seljačkom shvatanju urbarijalnih zakona 1832—36, u želji seljaka za otkupom, oslobođenjem od rabote i slobodnim korišćenjem regalnog prava na točenje vina, tako značajnim za ovo vinogradarsko područje.

Najdugotrajniji, najorganizovaniji pa i najzreliji bio je pokret kaptolskih seljaka na čelu s eks-vojnikom i pseudo-advokatom Ivanom Golešom. Otpor ovih seljaka tinjao je još od početka XIX st., ali je oblik i sadržaj organizovanog pokreta dobio tek četrdesetih godina sa pojavom Goleša kao njihovog tribuna. Borba za vlasništvo nad šumama, borba za oslobođenje od kmetske zavisnosti, u suštini, bitna su sadržina pokreta u kome je Goleš kombinovao legalni put, podnošenjem tužbi i peticija vrhovnim organima vlasti, sa nasilnim revolucionarnim — osvajanjem šuma, proterivanjem kaptolskih organa vlasti i postavljanjem narodnih, suprotstavljanjem županijskoj vlasti, ukoliko je ona pokušavala da interveniše u sporu seljaka i kaptola; i oružanim napadima na kaptolske službenike i majure. Tokom 1846—47. kaptolska sela predstavljala su neke vrste malu republiku na čelu s Golešom i nekoliko seljaka-aktivista: seljačka skupština kao da je zamenila feudalno-županijsku, a borbena, kolektivna svest i potpuna solidarnost skoro sasvim su potisle psihologiju vekovne ropske pokornosti.

Pa ipak, i Golešov pokret nije prešao okvire kaptolskog vlastelinstva, iako se ne bi moglo reći da Goleš nije bio sklon njegovom proširenju i na druge seljake. Možda bi uzrok tome trebalo tražiti u velikoj diferenciranosti hrvatskog seljaštva u to doba (od kmeta preko desetinjaka, činženjaka i drugih »povlašćenih« do banderijalaca i libertina), u kolebljivosti »povlašćenih« grupa seljaštva, koje su po socijalno-ekonomskom položaju već bile bliže plemiću. Tzv. »domaći brahij« sačinjavaju skoro uvek libertini-banderijalci ili vlastelinski i županijski panduri iz njihovih redova; kaptol i županija se njima služe protiv Goleša i seljaka, mada ne naročito uspešno, jer oni, iako se odazivaju pozivu u egzekuciju, nisu u njoj osobito borbene i pouzdani, pa su vlasti prinuđene da se u ozbiljnijim slučajevima služe libertinima sa strane (iz Siska i Brezovice). Njihovo držanje, izgleda, donekle je doprinosilo tako dugom održanju Goleša, iako nije dovelo do saveza s njim odnosno do pune solidarnosti i saradnje s kmetovima.

Posmatran sa gledišta istoriografije, Golešov pokret mogao bi biti naročito važan za određivanje stava političkih stranaka u Hrvatskoj prema seljaštvu. Ali, političke stranke se prema Golešu i kaptolskim seljacima nisu opredeljivale sa stanovišta svojih programa (koji, uostalom u odnosu na seljaštvo tako reći nije ni postojao ni kod narodnjaka ni kod mađarona), nego prema političkoj opredeljenosti kaptola. Pošto je kaptol bio naklonjeniji narodnjacima, narodnjačka štampa ga je uzela u zaštitu od seljaka, proglašivši Goleša za vara-

licu, vagabunda i izrabljivača, a seljake za njegove žrtve, za zavedenu, nesvesnu masu koja se zbog svoje zaostalosti i političke nezrelosti bori protiv feudalnog prava vlasništva i feudalnog gospodara oličenog u »prečasnom« kaptolu. Seljački pokret kao klasno-socijalni nisu odobrali ni mađaroni, ali su ga tolerisali zbog kaptolske narodnjačke orijentacije, mada bi ga energično gušili da je nastao na posedu nekog mađarona, kao što pokazuje slučaj u Mikuliću i opšta, svakodnevna praksa mađaronske Zagrebačke županije koja je i protiv Goleša odlučno intervenisala i ubila ga, u trenutku kad joj je izgledalo da je njegov pokret počeo ulaziti u opasniju fazu u samo predvečerje četrdesetosmaške revolucije u Evropi i kod nas.

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der erste Teil dieser Arbeit befasst sich mit dem Widerstand des kroatisch-slavonischen Bauerntums gegen den Militärdienst — die Rekrutierung und Insurrektion von 1778—79, 1807, 1809 und 1822—23. In den meisten Fällen zeigte sich dieser Widerstand im Auseinanderlaufen der jungen Männer, die für die Rekrutierung bestimmt waren, und in ihrem späteren Desertieren aus den Militär-Einheiten. Die Rekrutierung wurde von Unruhen und bewaffnetem Widerstand begleitet und musste oft durch Intervention des Militärs durchgeführt werden. Zur Zeit der grossen Insurrektion 1809. gegen die Franzosen kam es zu einer ausgesprochenen Unzufriedenheit in Syrmien und zu einer Reihe von Aufständen in Slavonien und Kroatien. Der Widerstand gegen den Militärdienst verband sich mit dem Widerstand gegen die urbariale Praxis und die Erhöhung der feudalen, Komitats- und Kriegs-Steuern und Pflichten. Am ausgesprochensten war er im Save-Tal, Kupa-Tal, Zagorje und Moslavina. Die Bauern lehnten es ab, sich an der Insurrektion zu beteiligen, weil sie Angst hatten, dass man sie ins reguläre Militär einreihen würde. Als man sie durch Militär-Exekutionen dazu zwang, begannen sie massenweise zu desertieren. Die Behörden verfolgten sie und unternahmen regelrechte Strafexpeditionen gegen die ungehorsamen Dörfer, aber bis zu Ende des J. 1809, d. h. bis zur Auflösung der Insurrektion, konnten sie den hartnäckigen kroatischen Bauer nicht brechen. Der Widerstand gegen die Rekrutierung 1822—23. war von kleinerem Ausmass und Bedeutung und kam nur im Komitat von Požega zum Ausdruck, vielleicht auch durch den Kampf des Adels um die Verteidigung der kroatisch-ungarischen feudalen Verfassung vor dem Absolutismus Franz I und Metternichs beeinflusst.

Im zweiten Teil der Arbeit werden die Unruhen in Slavonien geschildert, die wegen der Translokation der Siedlungen 1810—26, zuerst auf der bischöflichen Herrschaft Đakovo und dann auf der Herrschaft Voćin in Zentral-Slavonien (Nankovac, Zvečevo, Martinpotok) ausgebrochen waren. Die Unruhen in Martinpotok sind schnell zu einem ersten Bauern-Aufstand angewachsen, an dessen Spitze Michael Grgur stand, der die Bauern aus 12 Dörfern gegen die herrschaftliche Gespannschaft in Drenovac führte, aber in einem kurzen Gefecht mit den Behörden besiegt wurde. Grgurs Versuch, die Bauern wieder zu organisieren, um den Kampf fortsetzen zu können, erlitten Misserfolg. Viele Bauern sind gefallen, auch Grgur wurde bald ergriffen und aufgehängt. In diesem Aufstand strebten die Bauern nach der Rückkehr

zum ehemaligen Kammer-Status, d. h. zu den Urbarial-Reformen des Kaisers Joseph II., doch berauschten sie sich auch mit dem Gedanken der völligen Vernichtung der herrschaftlichen und Komitats-Macht.

Der dritte Teil der Arbeit befasst sich mit den Unruhen auf der Herrschaft Kutina im Komitat von Požega, die von kurzer Dauer waren. Die Bauern forderten hauptsächlich die teilweise oder völlige Befreiung von der Arbeitsrente (Robot) und das Schank-Recht, welches für dieses Weinbaugebiet von grösster Wichtigkeit war. Beide Forderungen gründeten sich auf der Auslegung des Urbariums von 1832—36. seitens der Bauern. Die Bewegung wurde durch die Intervention des Militärs unterdrückt.

Im letzten Teil der Arbeit wird die Bauernbewegung auf den Gütern des Zagreber Kapitels 1845—48 geschildert, auf deren Spitze der ex-Soldat Ivan Goleš stand. Der Kampf dieser Bauern um den Wald begann schon im Anfang des XIX. Jhdts, wurde aber zu einer bedeutenden Bewegung erst durch die Tätigkeit Goleš's, da er die Bauern verschicherte, die Wälder seien ihr Besitz. Die Bauern nahmen die umstrittenen Wälder ein, jagten die Förster und Arendatoren des Kapitels, wie auch die Arbeiter, mit welchen das Kapitel versuchte die Wälder zu fällen um Rodungen zu schaffen, fort. Es kam auch zu vielen Zusammenstössen mit den Vertretern der Komitatsbehörden, die im Interesse des Kapitels zu verhandeln versucht hatten. Im Laufe des J. 1846/7. haben Goleš und seine Mitarbeiter tatsächlich die Macht in den Dörfern übernommen und widersetzten sich allen Versuchen des Kapitels und des Komitats, die alte Lage wiederherzustellen. Das grosse Interesse der Bauern am Walde (Holz, Weide, Eichel, Tannenzapfen) war durch die Nähe von Zagreb als den Markt für das Holz und die Vieh-Produkte hervorgerufen.

Da das Agramer-Kapitel im politischen Kampfe, welcher in Kroatien in den 40-er Jahren den Höhepunkt erreicht hatte, auf der Seite der Nationalpartei stand, fand es Unterstützung in ihrer Presse, die Goleš als einen Vagabunden und Betrüger brandmarkte und sein Vorführen vor das Gericht forderte. Die ungarfreundliche Partei, dagegen, die im Zagreber-Komitat die Macht innehatte, obgleich auch eine prinzipielle Gegnerin der Bauernbewegung, tolerierte Goleš in seinem Kampfe gegen das Kapitel. Als aber Ende 1847. und Anfang 1848. Goleš's Bewegung einen Umfang erreichte, der dem bestehenden feudalen System im Ganzen sich gefährlich zeigte, stimmte auch das ungarfreundliche Komitat mit dem Kapitel gegen Goleš überein. Derselbe wurde Anfangs Februar im Kampfe mit den Behörden getötet. Man kann annehmen, dass das kroatische Dorf mit Goleš's Tode seinen eigentlichen Führer in der Bewegung des Jahres 1848, die sich schon ankündigte, verloren hatte.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB